

Нова українська школа

Марія Чумарна

Українська мова та читання

ЧАСТИНА 2

клас

УДК 811.161.2(075)

Ч-90

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 16.01.2021 р. № 53)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Підручник створено за Типовою освітньою програмою,
розробленою під керівництвом О. Я. Савченко.

Чумарна М. І.

Ч-90 Українська мова та читання : підручник для 4 кл. закладів загальн. середн. освіти : у 2-х ч. Ч. 2. / М. І. Чумарна. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2021. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-10-6330-2

Зміст підручника відповідає Державному стандарту початкової освіти та Типовій освітній програмі, розробленій під керівництвом О. Я. Савченко. Для учнів та учениць 4 класу.

УДК 811.161.2(075)

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

Завантажуйте безкоштовний інтерактивний додаток,
використовуючи детальну інструкцію, за посиланням:

bohdan-books.com/6425-5/

Тех. підтримка: (0352) 52-06-07, 067-352-09-89; admin@bohdan-digital.com

ISBN 978-966-10-6330-2

© М. І. Чумарна, 2021

© Навчальна книга – Богдан, виключна ліцензія
на видання, оригінал-макет, 2021

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Прочитай виразно

Робота в парах (або групах)

Запитання та завдання

Увага!

Словникова робота

Чарівний ключик

Завдання творчого характеру

Прислів'я та приказки,
скоромовки, загадки

Послухай, переглянь відео

ДО МОГО ЧИТАЧА/МОЄЇ ЧИТАЧКИ

Дорогий друже/дорога подруго! Я — твоя нова Читанка. У четвертому класі ти відкриєш для себе таємниці творення світу і людини, перегорнеш сторінки історії рідної України, ознайомишся з народними звичаями, здійсниш фантастичні мандрівки разом із персонажами оповідань і повістей. Ми з тобою ще раз увійдемо в коло мудрих і прекрасних думок у творах видатних письменників, глибше відчуємо красу рідного слова, навчимося розрізняти літературні жанри та види усної народної творчості. Нашими друзями стануть герої відомих книг.

Але найголовніше — ти зможеш творити разом зі мною і поповнювати мою Скарбницю смішинками, віршами, загадками, оповіданнями, казками, малюнками.

Крім того, я — незвичайна Читанка: в мене є електронна версія, в якій позначка «Чарівний ключик» допоможе тобі знайти тлумачення **виділеного** у тексті слова. А ще тут ти зможеш прослухати деякі твори, озвучені професійними акторами, та записи пісень, подивитися мультиплікаційні фільми, створені за сюжетами народних і літературних творів, та уривки з художніх фільмів, заглянути в картинну галерею.

Радості тобі від мандрівки у світ чудес!

Твоя Читанка

РІДНА МОВА

Спитай себе, дитино, хто ти є, —
і в серці обізветься рідна мова;
і в голосі яснім ім'я твоє
просяє, наче зірка світанкова.

З родинного гнізда, немов пташа,
ти полетиш, де світу далечизна,
та в рідній мові буде вся душа
і вся твоя дорога, вся Вітчизна.

У просторах, яким немає меж,
не згубишся, як на вітрах полова,
моря перелетиш і не впадеш,
допоки буде в серці рідна мова.

Дмитро Павличко

Прислів'я

- ◆ Світ — велика родина.
- ◆ Світ співучий, як соловейкове серце.

СВІТ НАРОДИВСЯ ДЛЯ МЕНЕ

Сонце — золоте яєчко в небі —
Всім довкола радість засіває,
І в його промінні все зростає.
Так сотворений цей світ для тебе!

ОСІННЄ ЛИСТЯ ОБЛІТАЄ

Осінь лістя облітає,
бо відлетіли вже пташки.
Трава у лузі догоряє,
чорніють верби край ріки.

Скінчилось літо! Що весною
колись завітло — відцвіло.
І ми дивуємось з тобою:
весни неначе й не було!

Минають дні, минають квіти, —
бо є початок і кінець.
Поглянь у небо: зорі світять,
із місяцем ведуть танець.

Фото Всесвіту

Чи є у зір весни початок
і день народження зірок?
Чи можуть ці зірки згасати,
як пелюстки земних квіток?

Дивлюся в небо фіалкове
і зрозуміти хочу світ.
Вже моє серденько готове
в космічний рушити політ!

Я хочу все на світі знати!
Коли з'явилася Земля?
Як виникли стрімкі Карпати?
Як світить сонечко здаля?

Як народились в світі люди,
рослини, звірі і пташки?
І доки нам світити будуть
у небі синьому зірки?

Марія Чумарна

Зверни увагу на вірш, яким починається розділ. Чому перші літери у рядках виділені? Як називається вірш, назву якого можна прочитати за першими літерами в рядках?

ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Розкажи, що тобі відомо з прочитаних книжок чи побачених фільмів про світ, в якому живеш, про небесні світила, про таємниці Всесвіту, які тебе цікавлять.
2. Придумай усну історію виникнення Землі, Сонця і Місяця.
3. Напиши коротку казку «День народження зірок».

Загадка

На синьому полі золота пшениченька сходить.

Подивись неймовірно цікавий відеоролик про створення Всесвіту.

КАЗКИ, МІФИ І ЛЕГЕНДИ ПРО ТВОРЕННЯ СВІТУ

З давніх-давен люди, сидючи вечорами біля вогнища чи на порозі своєї хатини, задивлялися на зорі та уявляли собі, що десь там, у небі, небесна родина теж зараз вечеряє і поглядає у бік нашої Землі.

Ще до того, як з'явилися перші книги, бабусі та дідусі, матусі й татусі розповідали дітям на ніч таємничі історії. Це були розповіді про те, як творився світ, як у ньому народилися рослини і тварини, а згодом — люди. Найдавніші перекази про створення світу, виникнення життя на Землі називають **міфами**.

Історії про героїчні подвиги богатирів та мандри в різних світах, які люблять діти, іменують **казками**. Казка (як розповідали давні міфи) була матір'ю нашої мови. А з мови, з кожного промовленого Казкою слова народилося все живе: гори, моря і ріки, рослини, тварини та навіть люди, бо їхнє життя не могло існувати без мови.

Давні усні оповіді про важливі події звать **переказами**: від слова «переказувати» чи «переповідати». Згодом люди почали придумувати невеликі оповідки про походження назв річок та озер, гір і долин, селищ і містечок, навіть дерев і рослин! Їх в народі називали **легендами**.

Короткі повчальні життєві історії називають **оповідками**, **притчами** чи **байками**, а зовсім коротенькі — **анекдотами**, **жартами**, **загадками**, **скоромовками** та **прислів'ями**.

Отож, я — твоя Читаночка — запрошую в мандрівку світом міфів, казок, переказів, легенд, притч і байок!

Які цікаві історії, казки та оповідки ти знаєш? Чи подобається тобі читати казки, оповідання про чарівні пригоди? Чи відомо тобі щось про назву твого міста, села?

Розкажи про незвичайну пригоду, яка трапилася з тобою. Спробуй розповісти чи записати історію про своє село чи місто, вулицю, річку, ставок, дерево біля дому.

КОЛИ НЕ БУЛО З НАЩАДА СВІТА

Українська стародавня колядка

Коли не було з нащада світа,
тоді не було ні неба, ні землі,
а тільки було синее море,
а серед моря — зелений явір.
На явороньку — три голубоньки,
три голубоньки радоньку радять,
радоньку радять, як світ **СНОВАТИ**:
— Та спустімося на дно до моря,
та дістанемо дрібного піску.

**Дрібний пісочок посіємо ми,
та нам станеться чорна землиця.**

Та дістанемо золотий камінь,
**золотий камінь посіємо ми, —
та нам станеться ясне небонько.**

Ясне небонько, світле соненько,
світле соненько, ясен місячик,
ясен місячик, ясна зірниця,
ясна зірниця, дрібні зізвдочки.

Нащáдо — велика темрява, з якої народився світ.

Об'єднайтеся у дві групи. Кожна група обговорює одну з виділених у вірші фраз, висловлює свої уявлення про створення неба та землі, створює власні презентації на цю тему в малюнках, відеороликах, фантастичних історіях.

Про що радилися три голубоньки?

Послухай колядку у виконанні Ніни Матвієнко.

РОД-ВСЕДЕРЖИТЕЛЬ, БІЛОБОГ І ЧОРНОБОГ

Давньоукраїнський міф

Коли ще не було землі, а тільки великий Океан розли-
вався довкола, летіли по небу три соколи: Род-Все-
держитель, що все народжує і утримує в космосі, та його
сини Білобог і Чорнобог. Батько дорогу вибирав, а сини
несли у дзьобах сніп колосся та жменьку землі. Колосся
ніс Сокіл-Білобог, а землю — Сокіл-Чорнобог.

І впустив землю Чорнобог, і впала вона на дно моря.
І з волі Сокола-Рода перекинувся Чорнобог у сизого се-
лезня та пірнув на морське дно. Виніс Чорнобог землю
з морського дна, і піднявся посеред Моря-Окіяну острів
Буян. А на тому острові з волі Вседержителя утворилася
біла Гора, а на вершині гори виріс Прадуб. Так було ство-
рено землю посеред безмежного Океану і розділено час
на день і ніч.

Тоді Білобог, перекинувшись сизим селезнем, піднявся
до Небес, кинув зерно — і впало воно в чорнозем, спов-
нене ярої сили. А Сокіл-Род сів на вершині Прадуба і став
правити створеним світом.

Коли земля заселилася різними створіннями і людьми,
наказав Сокіл-Род своїм синам наділити все створене ду-
шами, які є частками самого Рода, — як він, безсмертними.
Дав їм золотого молота і велів бити по каменю, що лежав
біля підніжжя Прадуба. Вдарив Білобог — і золоті іскри
в небо злетіли. Вдарив Чорнобог — злетіли чорні ворони
та розповзлися змії.

З того часу душі людей, що живуть у світлі Правди,
схожі на золоті іскри, а душі тих, хто живе у Кривді, — на
чорних воронів.

Чи справді душі людські обирають, якою дорогою їм хо-
дити, — дорогою Правди чи дорогою Кривди? Як, на твою
думку, живе людина по правді?

Чи є в тексті незрозумілі слова? Дізнайся про це у «Глу-
мачному словнику».

❁ ЯК ВИНИКЛО ЖИТТЯ НА ЗЕМЛІ ❁

Багато міфів і казок стверджують, що світ народився з велетенського золотого яйця. Може, спершу це було наше Сонце чи Галактика? Підказку шукай у казці «Яйце-райце».

А зараз спробуй уявити собі, як виглядала Земля на початку. Спершу вона вкрилася травою і квітами, потім на ній виростили дерева, з'явилися тварини, а найпізніше у світ прийшла людина.

Міфи різних народів, як і український міф про Білобога та Чорнобога, розповідають про наш земний світ як про чарівне велетенське дерево, у верховітті якого живуть небесні птиці. Нагорі — небесний світ. Земний міститься у стовбурі світового дерева, а в його корінні — підземний світ. У наших з тобою предків дерево світу називалося Прадубом або Ясенем. Тому і нашу Землю ми часто називаємо Ясен Світ.

Хто ж засіяв ті перші дерева, з яких почалося життя рослин, звірів і людей? Звичайно, це були володарі неба. А «дерево світу» наші матусі та бабусі вишивають на рушниках і сорочках, малюють на писанках.

СОТВОРЕННЯ СВІТУ

З «Книги Буття» Старого Завіту

На початку сотворив Бог небо і землю. Земля ж була пуста і порожня, та й темрява була над безоднею, а дух Божий ширяв над водами.

І сказав Бог: «Нехай буде світло!» І настало світло. І побачив Бог світло, що воно добре, та й відділив Бог світло від темряви. Назвав же Бог світло — день, а темряву назвав ніч. І був вечір, і був ранок — день перший.

Тоді сказав Бог: «Нехай посеред вод буде твердь, і нехай вона відділяє води від вод!» І зробив Бог твердь, і відділив води, що під твердю. Тож сталося так. І назвав Бог твердь — небом. І був вечір, і був ранок — день другий.

Тоді сказав Бог: «Нехай зберуться води, що під небом, в одне місце, і нехай з'явиться суша». І так сталося. І назвав Бог сушу — земля, а збір вод назвав морями. І побачив Бог, що воно добре. І сказав Бог: «Нехай земля зростить рослини: траву, що розсіває насіння, і плодові дерева, що родять плоди з насінням за їхнім родом на землі». І так сталося. І вивела земля з себе рослини: траву, що розсіває насіння за своїм родом, і дерева, що родять плоди з насінням у них за їхнім родом. І побачив Бог, що воно добре. І був вечір, і був ранок — день третій.

Тоді сказав Бог: «Нехай будуть світила на тверді небесній, щоб відділяти день від ночі, й нехай вони будуть знаками для пір (року), для днів і років; нехай будуть світила на тверді небесній, щоб освітлювати землю». І так сталося. І зробив Бог два великі світила: світило більше — щоб правити днем, а світило менше — щоб правити ніччю, і також зорі. І примістив їх на тверді небесній, щоб освітлювати землю, та правити днем і ніччю і відділяти світло від темряви. І побачив Бог, що воно добре. І був вечір, і був ранок — день четвертий.

Тоді сказав Бог: «Нехай кишать води живими створіннями й нехай птаство літає над землею попід твердю небесною». І сотворив Бог великих морських потвор і всілякі живі створіння, що повзають та кишать у воді, за їхнім родом, і всіляке птаство крилате за його родом. І побачив Бог, що воно добре; і благословив їх Бог, кажучи: «Будьте плідні і множтеся та наповняйте воду в морях, і птаство нехай множитьися на землі». І був вечір, і був ранок — день п'ятий.

Створення світу. Ян Брейгель молодший

Тоді сказав Бог: «Нехай земля виведе з себе живі створіння за їхнім родом: скотину, плазунів і диких звірів за їхнім родом». І сталося так. І сотворив Бог диких звірів за їхнім родом, скотину за родом її, і всіх земних плазунів за їхнім родом. І побачив Бог, що воно добре. Тож сказав Бог: «Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу, і нехай вона панує над рибою морською, над птаством небесним, над скотиною, над усіма дикими звірами й над усіма плазунами, що повзають на землі».

І сотворив Бог людину на свій образ; на Божий образ сотворив її; чоловіком і жінкою сотворив їх. І благословив їх Бог і сказав їм: «Будьте плідні й множтеся, і наповняйте землю та підпорядкуйте її собі; пануйте над рибою морською, над птаством небесним і над усяким звіром, що рухається по землі».

Потому сказав Бог: «Ось я даю вам усяку траву, що розсіває насіння по всій землі, та всяке дерево, що приносить плоди з насінням: вони будуть вам на поживу. Всякому дикому звірові, всякому небесному птаству, всьому, що повзає по землі й має в собі живу душу, я даю на поживу

всяку зелень трав». І так сталося. І побачив Бог усе, що сотворив: і воно було дуже добре. І був вечір, і був ранок — день шостий.

Так закінчено небо і землю з усіма її оздобами. Бог закінчив сьомого дня своє діло, що його творив, і спочив сьомого дня від усього свого діла. І благословив Бог сьомий день, і освятив його; того дня спочив Бог від усього свого діла.

Таке було походження неба і землі, коли сотворено їх.

Коли Господь Бог творив небо і землю, не було ще на землі ніякої польової рослини, бо Господь Бог не посилав дощу на землю, і не було людини, щоб порати землю. Але виходила волога з землі й напувала всю поверхню землі.

Тоді Господь Бог утворив чоловіка з земного порошу та вдихнув йому в ніздрі віддих життя, і чоловік став живою істотою. Господь Бог насадив сад у Едемі, на сході, й оселив там чоловіка, що його утворив.

І виростив Господь Бог із землі всяке дерево, принаadne на погляд і добре для поживи, і дерево життя посеред саду та й дерево пізнання добра і зла.

Панувати — тут: господарювати, порядкувати, творити.

Об'єднайтесь у шість груп. Кожна група готує розповідь та ілюстрації до розповіді про те, що відбувалося у світі упродовж днів творення.

Зверни увагу на різницю у створенні рослин, тварин і людей. Чи брала земля участь у творенні? А вода?

Чим відрізняється людина від усіх інших створінь? Чи дозволено їй вбивати інших живих істот? Що даровано Богом людині як їжа? Як ми ще називаємо Едемський сад?

Поміркуй, для чого у своєму саду Бог посадив порядок з деревом життя дерево пізнання добра і зла. Як ти намалюєш ці дерева?

Спробуй переказати біблійний міф як казкову історію. Можеш розпочати її приблизно так: «Колись давно задумав Бог створити світ, у якому ми сьогодні живемо...».

Дім в Богданівці.
Катерина Білокур

Прислів'я

- ◆ Дай землі, то і вона тобі дасть.
- ◆ Земля дає все і забирає все.
- ◆ Земля багата — народ багатий.
- ◆ Земля — наша мати, всіх годує.
- ◆ Земля найбагатша, вода найсильніша.
- ◆ Добро не пропадає, а зло умирає.

ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Спробуй пояснити наведені прислів'я.
2. Вибери один мудрий вислів як тему і напиши невеличку казку чи оповідання.
3. Намалюй до свого твору малюнок.

Загадка

Хто земні тіла будує?
Хто усіх-усіх годує?
В кому — ласка, в кому — сила,
що саме життя зростила?

Розглянь твори живопису на тему творення світу.

ДУМАЄ СОНЦЕ ЖИТОМ-ПШЕНИЦЕЮ

Думає сонце житом-пшеницею,
думає туча рясними дощами,
думає скеля живою криницею,
що **жебонить** ручаєм між кущами.

Думає осінь кленовим золотом,
думають весни вербовим пухом,
думає кузня **ковадлом** і молотом,
думає колесо вічним рухом...

Микола Руденко

А про що думає твій маленький Всесвіт? Спробуй продовжити вірш своїми міркуваннями.

Що відчують квіти на твоєму вікні? Як озивається до тебе рибка в акваріумі? Що «кажуть» твої домашні друзі — песики і котики?

Чи відчують тварини любов і дружбу? Чи можуть вони відгукуватися на вияв доброзичливості людини? Чи є почуття в рослин? Чи відчують вони тривогу й страх, коли ми наближаємося до них?

ПЕРЕКАЗИ ТА ЛЕГЕНДИ РІДНОГО КРАЮ

Живучи серед природи, люди уважно приглядалися до кожної рослинки, пташини, а особливо — до тварин. Вони помічали, що кожне живе створіння чимось схоже на людину і може її багато чого навчити.

А ти задумуєшся над тим, чого тебе може навчити квітка, яка своїм ніжним ароматом наповнює сад на світанку? Чи пташка, яка щасливо щебече під твоїм вікном? Прочитай деякі перекази й легенди про близьких нам істот. Можливо, в них ти знайдеш відповіді на всі питання, які у тебе виникнуть.

ПРО ВЕЛЕТІВ І МАЙБУТНІХ ЛЮДЕЙ

Переказ

Колись жили такі великі люди, що, бувало, по лісі ходили, як по траві. А то вже як наші часи наставали, один велетень десь і надибав плугатаря з волами, плугом і погоничем. Забрав усіх на долоню й приносить їх до тата.

— Подивись, — каже, — тату, яких я надибав мишенят! А тато глянув:

— Не мишенята то, сину, а такі люди, що після нас будуть! Отак не стало в світі велетів...

А ще кажуть, що після нас будуть такі люди, що в одній печі їх дванадцять поміститься.

ЛЕЛЕКИ

Легенда

Лелека (бузьок, черногуз) в українців вважається найближчим до людських жител і людської долі. Колись чужинці називали українців лелеками або лелегами (можливо, за цю шанобливу любов до бузьків). Наші давні родичі вважали, що бузько приносить в сім'ю дітей. Якщо пара черногузів селилася на хаті чи зрубі старого дерева поблизу двору, це вважалось добрим знаком. Лелеки оберігали людський двір своєю мудрою любов'ю. Люди спостерегли, що вони попереджають про наближення біди.

СОЛОВЕЙКО

Легенда

Соловей не завжди був мешканцем нашої української землі. Кажуть, що колись солов'ї жили у прекрасному саду одного індійського царя і приносили йому пісні з усього світу. Якось одна пташина прилетіла в Україну. Весь день пронудьгувала вона в саду, бо люди трудилися в полі. Але коли увечері вони повернулися до своїх домівок, то

так заспівали, що серце соловейкове затьохкало від щастя! Таких красивих пісень він не чув ніде у світі. Тому наступної весни ціла зграя солов'їв прилетіла в Україну, аби винести з неї море прекрасних мелодій, від яких розцвів сад заморського царя.

І з того часу солов'ї щороку прилітають на нашу землю, аби наслухатися пісень і самим посіяти радість у серцях людей, які, на жаль, дедалі менше співають, хоча земля у них — найкраща, а серця — найдобріші.

Придумай легенду про ластівку, соловейка чи бузька. Може, тобі сподобалася легенда про велета, і ти захочеш пофантазувати про те, якими були і колись будуть люди?

Легка, немов пір'їнка, ця історія:
Елегію в словах вона снує,
Геройський дух землі передає,
Едемський сад словами нам відтворює.
Ніхто не знає, як творились квіти,
Дерева, ріки і високі гори, —
Але вона казкове диво творить!

Чи вдалося тобі прочитати назву вірша?
Перекажи своїми словами, що таке легенда.

ЗВЕРНЕННЯ

До вас, мої рідні, звертаюся я —
найменший у нашій сім'ї.
Стоїть на узліссі ялина моя — не зрубайте її!
На озері плаває пташка моя — не убийте її!
Яскріє на небі зірка моя — не згасіте її!
Світ-казку будує мрія моя — не спиняйте її!

Дмитро Павличко

Як би ти звернувся/звернулася до людей із проханням зберегти цей прекрасний світ? Що, на твою думку, його руйнує?

Напиши своє звернення у формі вірша чи листа.

НУ Й ГАРНО ВСЕ ПРИДУМАВ БОГ!

Ну й гарно все придумав Бог!
Як тато й мама — то удвох.

А як бджола — то у гурті,
сова — в дуплі й у самоті.

Придумав рибок ціле море,
Карпати-гори й хмари-гори.

Придумав сонце — соняха вгорі,
а зорі засвітив, як ліхтарі.

І місяця поставив на сторожі
лілеї, чорнобривчика і рожі.

А щоб забути геть про все сумне,
придумав Бог тебе й мене!

Галина Кирпа

Спробуй доповнити вірш своїми роздумами. Кого ще, окрім бджоли, придумав Бог у гурті? Які ще птахи чи звірі живуть самітниками, як сова?

Чим, на твою думку, людина звеселяє Бога? Чи всі людські вчинки приносять світові лише радість?

Вивчи вірш напам'ять.

Підсумовуємо прочитане

1. У яких міфах розповідається про створення світу?
2. Чим відрізняється легенда від міфу?
3. Який птах в Україні вважається охоронцем людських жител?
4. Хто написав вірш «Звернення»?

Я НАРОДИВСЯ ДЛЯ СВІТУ

Любов спочатку в світі проявилась:
Юначим тілом радісно сповилась,
Дівочою красою засвітилась —
Ич, як вона на себе задивилась!
Небесна мудрість увійшла в людину,
А Бог своє дитячко не покинув.

🌿 ПЕРШІ ЛЮДИ НА ЗЕМЛІ 🌿

Якщо ти захочеш почитати міфи різних народів, то знайдеш у них дуже багато цікавого про те, якими були перші люди. Одних створили з глини, інші (як розповідають американські міфи) були дерев'яними.

Пригадай українську казочку про Івасика-Телесика. Дід теж витесав Івасика з деревинки. А баба своїми піснями, коливанням, любов'ю вдихнула у дерев'яне тільце живу душу. Мабуть, так робили всі творці, про яких розповідають міфи різних народів.

Найважливішими у народженні людини були світлі думки богів, які вони вкладали у своїх дітей, їхня любов, бажання

краси і мудрості. У розумі людини думки перетворюються у слова, а слова, промовлені з любов'ю, сіють довкола радість, творять гарний настрій.

А як ти уявляєш собі перших людей?

Намалюй їхні «портрети» за своєю уявою, а також склади словесний образ перших людей. Постарайся вкласти в ці «портрети» любов, добрі думки та побажання, як це робив Творець.

Які думки і побажання ти вкладеш у свої творіння?

ПРО ПЕРШИХ ЛЮДЕЙ

Із книги індіанців кіче «Пополь-Вух»

Це було після того, як земля уже була створена.

І запитали Велика Мати та Великий Батько: «Невже тільки мовчання і тільки тиша будуть під деревами, під ліанами? Добре, аби в майбутньому там був хтось, хто буде їх охороняти».

Так говорили вони, коли розмірковували і розмовляли одне з одним. І швидко були створені олені та птахи. Негайно вказали їм на житла...

І коли це було завершено, Велика Мати і Великий Батько сказали створеним звірам та птахам:

«Говоріть, кричіть, щебечіть, кличте, розмовляйте одне з одним, кожен відповідно до роду свого, своїм способом! Називайте наші імена, оспівуйте нас, ваших Батька і Матір, говоріть голосно, хваліть нас!»

Але вони не могли змусити їх говорити так, як тепер говорять люди; птахи лише свистіли, пищали, кудахкали, — вони не могли вимовляти слів, і кожне свистіло на

свій лад. Тоді задумали Великий Батько і Велика Мати, що треба створити істот, які здатні будуть шанувати їх. А тварин, що не вміли говорити, вирішили принести в жертву: їхня плоть мала бути призначена на поживу.

Наближався час зорі, і треба було поспішати. І було створено першу істоту із землі та глини. Але вона вийшла невдалою: розпливалася, була м'якою, без руху, не мала сили. Вона могла заговорити, але розуму у неї не було. Швидко намокла у воді та не могла стояти. Побачивши, що ця істота не може ні ходити, ні розмножуватися, Сотворителька і Творець зруйнували свою роботу й знову почали радитися. Вони хотіли, щоби людина могла годувати і підтримувати їх, закликати і пам'ятати.

Вони прикликали на допомогу всі небесні сили — і знову було зроблено спробу створити людину. Цього разу її було витесано з дерева.

Дерев'яні істоти були схожі на людей, говорили, як люди, і населили поверхню землі. Вони існували та розмножувались, але не мали ні душі, ні розуму, не пам'ятали про свого Творця і Сотворительку. Вони безцільно бродили по світу на своїх чотирьох ногах.

Вони уже не пам'ятали про Серце Небес, і тому загинули...

Жертва — дарунок богам.

«Пополь-Вух» («Книга Народу») — така ж священна книга для індіанців племені мая, як для християн Біблія.

Чи помітив/помітила ти щось спільне в тому, як люди на різних континентах планети уявляли собі створення світу і людини? А що відмінне в цих оповідях?

Зверни увагу на вислів у тексті: «Серце Небес». Як ти уявляєш собі це велике Серце? Де, на твою думку, воно є?

У міфах і казках різних народів по-різному розповідають про те, якими були перші люди. Наприклад, американські

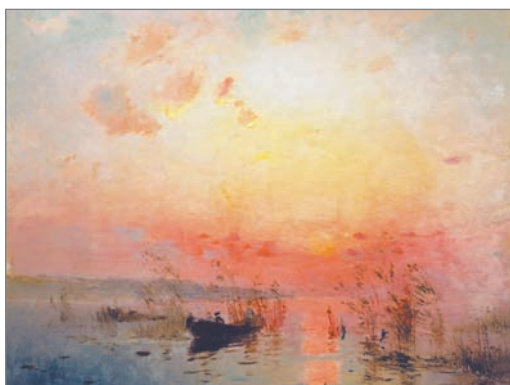
міфи згадують про кам'яних і дерев'яних людей. Вони були невдалими творіннями — тому загинули. У грецьких міфах розповідається про людей золотого, мідного і залізного віку.

Пофантазуй на тему творення людини.

Творімо разом. Допиши акровірш.

Над нами воно.....
Ех, скільки у ньому тепла!
Бо сонце його.....
Огнем своїм вічним.....

Ранок на Дінці.
Сергій Васильківський

Прислів'я

- ◆ Птицю Бог створив для польоту, а людину — для роботи.
- ◆ Птицю пізнають по пір'ю, а людину по мові.
- ◆ Не одежа красить людину, а добрі діла.

ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Вибери одне із прислів'їв і поясни усно, як ти його розумієш.
2. Придумай коротку історію на тему одного із прислів'їв і розкажи усно.
3. Напиши невеличке оповідання, казку або вірш на тему прислів'я, яке тобі найбільше сподобалось.

Якщо ти хочеш дізнатися, як усе-таки були створені теперішні люди, можеш переглянути мультфільм.

ЯЙЦЕ-РАЙЦЕ

Українська народна казка

Колись була птиця жайворонок царем, а царицею — миша, і мали вони своє поле. Посіяли на тім полі пшеницю. Як уродила їм та пшениця — давай вони зерном ділитися. От одне зернятко було зайвим. Миша каже:

— Нехай мені буде!

А жайворонок каже:

— Нехай мені!

Думають вони: що тут робити? Пішли б позиватися, та немає старших за них. Миша й каже:

— Я перекушу зернятко.

Цар на це погодився. А миша взяла зернятко та й побігла в нору. Тут цар зібрав усіх птахів, миша — звірів, почали воювати.

Що звірі хочуть розірвати яку птицю — вона злетить на дерево, а звірі від птиць у нори ховаються. Так билося весь день, а увечері сіли відпочивати. Цариця й помітила, що на війні немає комашні, та звеліла її покликати. І наказала комашні вночі полізти на дерева і повідкушувати птиці пір'я біля крил.

Наступного дня птиця стала падати на землю, не маючи змоги злетіти, а звірі тут її і розривали. А орел побачив, що біда, і з дерева не злетів. Коли тут іде стрілець. Побачив орла і став цілитись у нього, а той і просить стрільця:

— Не бий мене, чоловіче, я тобі **у великій пригоді стану!**

От стрілець удруге прицілився, а орел знову благає:

— Візьми та вигодуй мене, то побачиш, в якій я тобі пригоді стану!

І втретє прицілився стрілець, а орел все його просить:

— Не бий мене, чоловіче, краще вигодуй!

Стрілець повірив, забрав орла і приніс додому. Той попросив годувати його м'ясом доти, поки крила виростуть.

А в того чоловіка були дві корови і бугай. От він одну корову зарізає, і орел за рік її з'їв та й просить чоловіка:

— Пустити мене політати — я спробую, чи відросли крила.

Політає орел, опівдні повернувся і каже, що замала в нього сила — треба ще одну корову зарізати. За рік знову політає, увечері повернувся і просить чоловіка зарізати ще й бугая, бо сили замало. Подумав чоловік, що коли втратив дві корови — то нехай уже й бугай пропадає. З'їв орел того бугая протягом року і знову полетів, та літає високо — аж під хмарами.

Коли це прилетів і каже чоловікові:

— Спасибі тобі, чоловіче, а тепер сідай на мене.

Сів чоловік орлові на спину — той поніс його аж під хмари, а тоді пустив додолу. Аж біля землі підхопив чоловіка і питає:

— А що, як тобі здавалось?

— Так, наче я вже неживий був.

— Отак і мені було, як ти на мене націлився. Сідай ще.

Орел поніс його аж у хмару, а звідси знову пустив додолу і підхопив біля самої землі.

— Як тобі здавалося, коли ти летів додолу?

— Так, наче мої кістки вже розсипались.

— Отак і мені здавалося, коли ти у мене вдруге цілився.

І втретє поніс орел чоловіка — аж за хмари, а звідти знову скинув його додолу і підхопив біля самісінької землі.

— Як тобі здавалося, коли ти летів додолу?

— Так, наче мене зовсім не було вже на світі.

— Отак і мені було, коли ти втретє у мене цілився. Але тепер уже ніхто нікому не винний: ні ти мені, ні я тобі. Сідай на мене та полетимо до моєї **госпóди**.

Ото летять і летять, прилітають до орлового дядька. Орел і каже:

— Іди ж у хату, та як будуть тебе питатися, чи не бачив нашого **небожа**, то ти скажеш: як дасте яйце-райце, то й на вічі приведу.

Приходить чоловік у хату, вітається, його й запитують:

— Чи по волі прийшов, чи по неволі?

— Добрий козак усе по волі ходить.

Вони його й питають:

— Чи не чув ти там за нашого небожа? Бо вже третє **літо**, як пішов на війну, та ні чутки, ані звістки.

А він їм і каже:

— Як дасте яйце-райце, то і на вічі приведу.

— Краще б нам його ніколи не бачити, як віддати тобі яйце-райце.

Почув про це орел та й поніс чоловіка до свого брата, але і тут не здобув чоловік яйця-райця. Тоді полетіли до орлового батька.

Коли увійшов чоловік до хати, розпитав батько про свого сина. Коли ж чоловік сказав, що на вічі його приведе, як дадуть йому яйце-райце, батько-орел і питає:

— Нащо воно тобі? Краще дамо тобі багато грошей.

— Я не хочу грошей, дайте мені яйце-райце!

— Піди ж приводь!

Увійшли в хату, на radoщах батьки орла дали чоловікові яйце-райце і сказали:

— Гляди ж, не розбивай його ніде по дорозі, а як прийдеш додому — зроби великі загороди, а тоді його розіб'єш.

Пішов чоловік додому та по дорозі захотілось йому води напитись. Нахилився до кринички — яйце-райце викотилось і розбилось. А з того яйця став **скот** вернути. Чоловік хоче його назад загнати, та не може.

Коли це де не взялася змія та й каже, що зажене скот у яйце-райце, якщо чоловік подарує їй те, що без нього вдома стало. Чоловік і згодився.

Прийшов додому — а там у нього син народився. Пожурились вони з жінкою, але що вдієш? Погородив чоловік великі загороди, розбив яйце, випустив скот і розбагатів.

От виріс син і пішов до змії. А вона й загадує парубкові, щоб він за одну ніч луг викорчував, ізорав, пшениці засіяв, ізжав її, у копи поскладав, змолотив та щоб напик свіжих паляниць і змії на сніданок подав до столу.

Зажурився хлопець та пішов до ставка. А там близько стояв мурований стовп, у якому була зміїна дочка. Почула вона, що парубок плаче, і питається:

— Чого ти плачеш?

— Як же мені не плакати, коли змія загадала таке, чого я ніколи в світі не зроблю!

І розказав їй усе, а зміїна дочка й каже, що коли візьме її за жінку, то все зробить так, як змія наказала. Хлопець погодився. Дівчина й каже:

— Лягай спати, а завтра вранці понесеш змії паляницю.

Пішла зміїна дочка до лугу, свиснула — луг тріщить, лушчиться, пшениця сіється. До світанку спекла паляницю, а парубок приніс ту паляницю змії до столу.

— Гляди ж, щоб і друге діло зробив! Щоб ти оту гору розкопав і Дніпро туди пустив, а коло того Дніпра побудуй комори: щоб **байдаки** туди приставали і щоб до ранку уся пшениця була продана!

Знову зажурився хлопець і пішов до того стовпа, а зміїна дочка й це діло за нього зробила, лише сказала, аби він вранці видав купцям пшеницю із комор.

Вранці змія побачила, що все зроблено, і загадала парубкові, аби він уночі впіймав золотого зайця.

Почула зміїна дочка та й каже:

— Оце вже не жарти. Одначе ходім до тієї скелі. Стань над норую:

ти будеш ловити зайця, а я гонитиму його з нори. Тільки гляди ж: що б не виходило з нори — лови його! То буде золотий заєць.

Стала дівчина гонити з нори зайця, а хлопець бачить: вилазить з нори гадюка і сичить на нього. Він її і пустив.

— Та то ж був золотий заєць! Гляди ж, я ще раз гнати-му — і що б не виходило та що б тобі не казало, не випускай його!

Коли це вилазить з нори стара баба і питає:

— Що ти тут, сину, шукаєш?

— Золотого зайця!

— Де би він тут узявся? Його тут нема!

Та й пішла. А зміїна дочка коли про це почула, то й каже:

— Оце ж і був золотий заєць! Тепер ми уже його не впіймаємо, хіба що я сама перекинуся золотим зайцем. Принесеш зайця і покладеш на стільці — не віддавай мене змії в руки, бо вона здогадається і розірве нас обох!

Так і зробили. Приніс хлопець золотого зайця, поклав на стільці і каже:

— Нате вам зайця, а я піду вже від вас.

— Добре, йди.

А змія тільки з хати — заєць знову перекинувся дівчиною та за парубком. Почали вони удвох утікати. Коли ж змія побачила, що то не заєць, а її дочка, кинулась наздоганяти. Та не сама побігла, а послала свого чоловіка. Чують вони — земля стугонить.

— Оце вже за нами біжать! Я перекинусь пшеницею, а ти дідом, та будеш стерегти мене. Як стане питатись тебе, чи не бачив парубка й дівки, то ти скажи, що вони тоді тут ішли, як ця пшениця сіялась.

Прибіг змії, питається, а хлопець йому й відповідає, що ішли тут парубок з дівчиною, коли ця пшениця сіялась.

— Цю пшеницю вже пора косити, а їх вчора не стало.

І вернувся змії додому. Зміїха його розпитує та й сердиться, що це ж вони і були. І сама побігла наздоганяти втікачів. А дівчина з парубком далі утікають. Коли чують — аж земля реве і жаром пашить.

— Ей, тепер ми пропащі! Змія сама біжить. Ну, я тебе зроблю річкою, а сама стану рибою-окунем.

Прибігла змія до річки, перекинулась щукою і гониться за окунем, а окунь повертається до неї своїм гострим пером — то вона не може його вхопити. Взятась змія воду з річки пити: пила, пила — та й луснула.

Тут дівчина і каже до парубка:

— Тепер уже не біймось! Ходімо до твоєї господи. Ти заходь у хату, та гляди: усіх поцілуєш, тільки дядькової дитини не цілуй, бо як поцілуєш ту дитину — то забудеш про мене!

Зайшов парубок до хати, з усіма поздоровався та й думає собі: «Як же мені не поздороватися з дядьковою дитиною? Що про мене подумують?»

Поцілував — і забув про дівчину. А за пів року надумав женитися. Нарадили йому гарну дівку, він із нею й заручився.

Перед весіллям увечері кличуть на шишки молодиць. Покликали і ту дівчину, що його врятувала, хоч ніхто в селі не знав, що вона за одна. Стали **бгати шишки**. Та дівчина зліпила з тіста голуба й голубку та пустила додолу — вони ожили і стали говорити одне до другого:

— А ти забув, як я за тебе луг викорчувала і там пшеницю сіяла, а з тієї пшениці паляницю спекла, щоби ти до змії відніс?

— Забув, забув!

— А ти забув, як я за тебе гору розкопувала і туди Дніпро пустила, щоб байдаки заходили, а ти на ті байдаки пшеницю продав?

— Забув, забув!

— А ти забув, як ми ходили удвох золотого зайця ловити? Ти й за мене забув?
— Забув, забув!

Тоді парубок згадав ту дівчину — ту саму, що голубів ліпила, та й покинув дівку, з котрою заручився, а зі своєю судженою одружився.

І тепер живуть, хліб жують, коромислом водуносять.

Байдáки — козацькі човни.

Шишки бгáти — ліпити та випікати весільне печиво.

ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Створи усну розповідь про те, як у світі почалася велика незгода між царствами природи і що призвело до війни.
2. Створи усний портрет головного героя казки, визначивши його позитивні та негативні риси.
3. Придумай казочку про те, яка птиця знесла яйце-райце і які скарби були в ньому заховані.

ВИСЛОВИ ПРО МОВУ

На початку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку. Усе через Нього постало, і ніщо, що постало, не постало без Нього. І життя було в Нім, а життя було Світлом людей. А Світло у темряві світить, і темрява не огорнула його.

З Євангелія від Івана

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється, ожива, як їх почує!..
Знать, од Бога і голос той, і ті слова
ідуть між люди!..

Тарас Шевченко

Чим для тебе є слово?

Прочитай притчу про силу слова. Чим вона може бути корисною для тебе? Вивчи її напам'ять.

СИЛА СЛОВА

Народна притча

Син часто **лихословив**, і батько сказав йому після кожного лихого слова забивати цвях в одвірок. Так у дверях з'явилося багато цвяхів. Коли син виріс, зрозумів свою помилку і захотів витягти цвяхи з одвірка. Але дірки від забитих цвяхів залишилися.

— Отак, сину, люди залишають сліди в чужому серці: слово можна забрати, а слід від його рани зостанеться.

Творімо разом. Допиши акровірш.

Спочатку сонце в ньому засіяло,
Любов'ю світ увесьь.....,
Огнем небесним в людях запалало, —
Воно усе на світі народило,
Очима серця для людини.....

Підсумовуємо прочитане

1. Як ти розумієш вислів із Євангелія «І життя було в Нім, а життя було Світлом людей»? Як у слові може перебувати життя?
2. У якій казці розповідається про народження земного світу з яйця?
3. У якому тексті написано: «На початку було Слово»?
4. Який поет сказав, що від слова серце оживає?

Я СВІТУ У ПРИГОДІ СТАНУ

Коли не було ні землі, ні неба,
А лиш думки промінням засвітились,
З думок вона створила світ для тебе:
Казкові царства у словах зродились,
А людям, як Яйце-райце, — розкрились!

В КАЗКОВІМ СВІТІ

В казковім світі на Скляній горі
живуть і хліб жують богатирі:
то змія-лиходія побивають,
то з-під землі царівен визволяють.
І кожен богатир славетний тим,
що є у нього вірний побратим:
це кінь, що попід хмарами літає,
світи небачені герою відкриває.
А ще Морозко побратиму служить,
що не боїться крижаної стужі,
та Крутивус, що хмари розганяє,

та Вернидуб, що корінь вириває,
Вернигора, що гори розсуває,
та ще маленька мишка-сіроманка,
що не дає проспати аж до ранку, —
та ще багато славних друзів має
той, хто у світі Правду здобуває.
Хто силою ніколи не хвалиться,
а дасть водиці спраглому напиться,
хто завжди у пригоді другу стане,
води цілющої й живлющої дістане.
Ви запитайте в Муромця Іллі:
— Чи сила не від рідної землі?
Хай скаже вам могутній Побиван:
— По добрій волі ходить наш Іван!
Богатирем захочеш стати, синку, —
навчися у героя Гарасимка,
у Богодавця або в Єруслана,
котрим велика сила й воля дана, —
як в білім світі, наче в казці, жити,
зі звірами й деревами дружити,
як мову їхню всюди розуміти
і все-усе на світі цім уміти!

Марія Чумарна

ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Яких іще героїв народних казок ти знаєш?
2. Пригадай назви казок, в яких є Котигорошко, Іван-Побиван та інші герої.
3. Які зі згаданих героїв є найважливішими в казці, а які лише допомагають головним персонажам?

Заирни у світ героїчних казок, де зустрінешся з багатьма персонажами, згаданими в цьому вірші.

ЯКІ БУВАЮТЬ КАЗКИ

Казками дуже часто називають оповідки, в яких є щось чарівне та загадкове. Насправді народні казки дуже різні за змістом і силою думки, закладеної в них.

Є казки, близькі до міфів. Вони розповідають про створення світу та людини. Це так звані **міфологічні** або **космогонічні** казки. До них належать «Курочка ряба», «Яйце-райце», «Царівна-жаба» та багато інших.

Казки, в яких йдеться про геройські вчинки богатирів та велетів нашої землі, називають **героїчними**. Одна з них — «Ілля Муромець». А от казки, в яких герої визволяють царівен із підземних царств, борються зі зміями, іменують **чарівними**.

Оповідки про звичайних людей, з якими іноді трапляються чарівні пригоди, що навчають їх **по правді жити**, називають **соціально-побутовими** казками.

Короткі життєві історії, в яких яскраво виражена одна повчальна думка, — це **притчі**.

Спільним для всіх народних оповідок є те, що вони виникли дуже давно і передавалися з покоління в покоління як усні книги мудрості.

Прислів'я

- ◆ До мудрості не додати — від мудрості не відняти.
- ◆ Народ скаже — як зав'яже.

Прочитай тексти, подані на наступних сторінках, і поміркуй, до якого виду народної усної оповіді вони належать. За якими ознаками ти визначатимеш види казок? Що, на твою думку, у казці є вигаданим, а що — правдивим?

ІЛЛЯ МУРОМЕЦЬ

Українська народна казка

Жили колись у місті Муромі чоловік та жінка, і був у них син Ілля, що тридцять літ на печі пролежав, бо не міг на ноги встати.

Одного разу, як батько з матір'ю були на роботі, прийшли до хати троє дідів і гукають:

— Ану, парубче, відчини двері!

— Як же я вам відчиню, коли не можу на ноги встати?

— А ти встань і відчини!

Ось понатужився Ілля та як махнув ногами — пішов і відчинив двері. Діди увійшли та кажуть:

— Довго ти, Ілле, хворів, а тепер радітимеш, і батьки твої радітимуть, бо станеш сильним і здоровим **богатирем**.

І дали йому кухоль води напиться. Ковтнув він тієї води — і велику силу в собі відчув. Ковтнув ще раз.

— Таку, — каже, — силу в собі відчуваю, що коли б у сиру землю встромити кільце, то я взявся б за те кільце і всю землю перевернув би!

— Забагато сили! Не ти землю творив, аби її перевертати. Ковтни ще раз!

Ковтнув ще раз — і сили поменшало.

— А тепер, — кажуть діди, — ти силою своєю не хвалися і не кажи про неї нікому, бо сила твоя — від рідної землі. Скільки на землі лежатимеш — стільки сили в тобі прибудуватиме. Злого нікому не роби, а тільки добро.

В той час напали на Руську землю татари. І пішов Ілля захищати свій край. Вийшов він супроти татар, вирвав з коренем величезного дуба, та як став тим дубом ворогів трощити — розбив усе військо, тільки троє богатирів зосталося. От він їм і каже:

— Ідіть у свою землю і закажіть усім, щоби більш ніколи на Руську землю не приходили.

Повернувся Ілля у своє місто, а там усі плачуть. Коли дізналися, що татари розбиті, стали радіти, веселитися, просити Іллю Муромця, аби він із ними залишився.

— Ні, я вас визволив, піду й інших визволяти.

І поїхав просто на Київ. А на Київ треба було їхати манівцями, тому що на прямій дорозі сидів Соловій-розбійник, який зробив собі гніздо на трьох дубах, на дев'яти гілках, з якого видно по всьому світу. І як тільки хто над'їде — він одразу засвистить по-солов'їному, аж листя з дерев осипається, зареве по-звіриному — дерева ламаються, а кожен, хто живий, мертвим на землю падає.

Побачив Соловій-розбійник Іллю Муромця, засвистів — листя осипалось, заревів — під Іллею кінь на коліна впав.

— Вставай, — каже Ілля до коня, — бо віддам тебе вовкам!

Схопився кінь на рівні ноги, поїхали далі. А Соловій-розбійник зіскочив з дуба — та до нього! Ілля вистрілив з лука — і повалив його на землю. Коли під'їхав ближче, бачить — ще живий. Взяв він ремені міцні, прив'язав Соловія-розбійника до сідла і їде прямо до нього у двір. А в того розбійника була дочка-богатирка. Схопила вона залізну дошку у дев'яносто пудів і кинула в Іллю Муромця. Та Ілля як ударив у ту дошку плечем — дошка відскочила і вбила богатирку. Вибігла тут і жінка Соловія-розбійника, стала його просити:

— Бери який хочеш викуп — хоч золотом, хоч сріблом, тільки залиш мого чоловіка живим!

Монумент
Іллі Муромцю у Києві.
Скульптор В. Журавель

— Ні, не можу я його живим залишити. Він стільки лиха наробив. Мені золота-срібла не треба, я не багатіти їду — а людей захищати.

Та й поїхав на Київ. А в Києві тоді княжив Володимир. Зайшов Ілля у княжі палати, сказав князю, хто він і звідки.

— Якою ж ти дорогою їхав? — питає князь.

— Прямодорожжю, — відповідає Ілля.

Усі богатирі з місць посхоплювались, а найзначніший серед них був Олексій Попович. От він і каже:

— Не може того бути, бо там Соловій-розбійник сидить, а повз нього ні звір не пробіжить, ні птиця не пролетить.

От виводить їх Ілля на княжий двір — аж там до сідла Соловій-розбійник прив'язаний. Тоді князь наказує:

— Ану, Соловію-розбійнику, засвищи по-солов'їному, зареви по-звіриному!

— Не ти мене взяв у полон, не тобі мені наказувати, — відповідає розбійник.

От Ілля прикрив своїм плащем князя і княгиню і наказав Соловію-розбійнику свиснути. Від того свисту усі полягли, лише князь із княгинею біля Іллі утрималися.

А всі богатирі, що там були, повтікали.

Соловія-розбійника покарали на смерть за всі його злочини, а Ілля Муромець зостався жити у князя Володимира. Та незлюбили його інші богатирі за те, що він своєю силою вихвалявся. Недаремно наказували йому діди, аби робив мовчки добро і нікому не казав, звідки в нього сила. От наговорили ті богатирі князю, що Ілля нахваляється його з княжого престолу скинути. Князь звелів кинути Іллю у в'язницю і не давати їсти аж три роки. А князева дочка потай йому їсти носила.

Коли ж за три роки татарський цар Калін прислав гінця з листом, в якому повідомив, що хоче забрати у князя

його князівство, а якщо він сам його не віддасть, то Калін забере в нього силою. Злякався князь, а його дочка і каже:

— Ану приведіть сюди Іллю Муромця!

— Та за три роки він давно уже вмер!

— А може, і не вмер.

Прийшли княжі прислужники до в'язниці, а Ілля сидить собі, пісеньки виспіває. Став князь просити прощення в богатиря, але Ілля не простив йому. Прийшла княгиня просити — і їй відмовив. А коли прийшла князівна, Ілля і каже:

— Ти мене годувала, від смерті врятувала, заради тебе піду я Руську землю захищати!

Як кинувся Ілля Муромець вороже військо бити, то зостався один цар Калін. А був він могутнім богатирем. Стали вони удвох битися — три доби бились. Ось уже кинув Калін Іллю на землю, **кинджал** витягнув.

— Можу я тебе зараз вбити, — каже, — та ще зоставлю живим. Є у мене три дочки — бери котрусь заміж. Житимеш в мене: нащо тобі отой руський князь здався, що так із тебе познущався?

А Ілля в цю мить пригадав слова, котрі йому діди казали: «Сила твоя — від рідної землі. Скільки на землі лежатимеш — стільки сили в тобі прибуватиме». От цар Калін його до землі притискає, а Ілля стає все сильнішим та сильнішим. Лежав-лежав, а тоді як захопив Каліна ногами та підкинув угору! Підлетів Калін аж під хмари та як гепнувся об землю.

Отак розбив Ілля Муромець усіх татар з їхнім царем, а сам повернувся до Києва. Узяв собі за дружину князівну і живе собі.

Муром — літописне містечко, справжня назва — Морювінськ у Чернігівській області. Поблизу — село Карачеве, звідки походить герой української землі, який справді жив і боронив нашу землю.

Зверни увагу на слова, сказані Іллі трьома дідами. Чи дослухався до них Ілля? Що дало йому силу перемогти в битві з Каліном?

Які слова з казки ти випишеш як основну думку?

Спробуй намалювати портрет Іллі Муромця олівцями й описати словами. Що тобі подобається в казковому герої?

Заирни в картинну галерею — і ти побачиш там картину художника В. Васнецова «Три богатирі», на якій зображено Іллю Муромця.

Скористайся тлумачним словником української мови та знайди незрозумілі слова і слова, які допоможуть створити словесний портрет героя.

ЗОЛОТА ПШЕНИЦЯ

Українська народна казка

Жили собі чоловік і жінка, такі убогі — як церковні миші. А дітей мали стільки, що й забували, як котрого звати. Чоловік рубав дрова у лісі й тим заробляв собі на хліб.

Якось вранці йшов той бідняк до лісу і почув крик з бо-лота. Підійшов, а там карета із золотоволосою дівчиною. Витягнув він карету, та дівчина подякувала й каже, що на заході сонця привезе йому додому мішок золота.

На radoщах чоловік заледве пів дня потрудився, а далі побіг додому, гукає жінку й дітей. Всі повибігали з хати — жінка розсердилася, що чоловік іде додому з порожніми руками. Він і розповідає, яка пригода йому трапилася. Жінка не повірила, а чоловік переконує, що так і було, що скоро вони стануть багатими.

Стали думати, куди подінуть золото: чоловік хоче будинок великий побудувати, поле купити, худобу завести. Всі слухали, аж роти повідкривали. Коли уже день на заході — а ніхто не їде. Почали вже й сваритися.

Аж раптом біля порога зупинилася карета. Золотоволо-са дівчина гукає, аби йшли мішок забирати. Зняв з карети чоловік мішок, відкрив його — а там пшениця. Розсердився той бідняк, взяв ту пшеницю і розсипав за хатою, де попало, а сам пішов до людей на роботу найматися. Наступного дня приходить він з роботи, а те місце, де він розсипав пшеницю, так золотом і сяє. Кожен колосок налитий золотими зернами.

Знову почав гукати жінку й дітей, аби вийшли на диво подивитися, та вони вже його не слухають. Коли ж вийшли з хати та поглянули на нивку — кинулись діти гладити і цілувати золоті колосочки. Тоді вижали та обмолотили золоту пшеницю, а зерном знову поле засіяли.

Зрозумів чоловік, що та пшениця і є золото, котре йому золотоволоска подарувала. І зажили вони в добрі та злагоді.

Якими словами ти можеш висловити головну думку казки?

Поміркуй, яке з цих прислів'їв більше підходить до прочитаного тексту.

Прислів'я

- ◆ Не те золото, що блищить, а те, що серце гріє.
- ◆ З золотом, як з вогнем: і тепло з ним, і небезпечно.

ПРО САМАРЯНИНА

Євангельська притча

Якось праведник запитав Ісуса: «А хто ж мій ближній?»
На це Ісус відповів йому притчею:

— Один чоловік ішов з Єрусалима до Єрихона і потрапив до рук розбійників, які зняли з нього одяг, побили й пішли, залишивши ледве живого.

Випадково тією дорогою прямував один єврейський священник та, побачивши нещасного, пішов далі. Так само і левит надійшов на те місце, подивився і проминув.

Якийсь же самарянин, теж простуючи тією дорогою, натрапив на побитого і змилосердився. Він перев'язав нещасному рани, поливши їх оливою і вином, а потім посадив на свого осла та привіз до заїжджого двору, де також піклувався про нього.

А наступного дня, від'їжджаючи, дав два денарії господареві заїжджого двору і сказав: «Подбай про нього; а якщо витратиш на лікування більше, я, коли повертатимусь, віддам тобі».

Після цього Ісус запитав праведника:

— То кого з тих трьох ти вважаєш ближнім чоловікові, що потрапив до рук розбійників?

— Того, хто змилосердився над ним.

Тоді Ісус сказав йому:

— Отож іди і роби так само.

Самаряни — нащадки староєврейського населення Ізраїльського царства; євреї зневажали їх, вважаючи «нечистокровними».

Денарій — римська срібна монета.

Левіт — єврейський духовний служитель.

Яку головну думку висловив Ісус у притчі про самарянина? Як ти розумієш зміст цієї притчі?

ГОДИННИКОВІ КОЛЕСА

Літературна притча

Колесо годинникової машини спитало у Другого:

— Скажи мені, а чому ти гойдаєшся не так, як ми, а в інший бік?

— Мене, — відповіло Друге, — так зробив мій майстер, і цим я не лише не заважаю вам, а й допомагаю, аби наш годинник мав єдиний шлях по сонячному колу.

Сила: У людей з різними природними нахилами і життєві шляхи різні. Одначе всім їм один кінець — чесність, мир і любов.

Григорій Сковорода

Сіла — так Григорій Сковорода називав головну думку, яка була закладена в його притчах та байках.

Чи допоможе тобі ця притча краще зрозуміти поведінку своїх друзів, вибачати, коли вони мають іншу думку, по-іншому розуміють деякі речі? Що, по-твоєму, має об'єднувати навіть різних за характером людей?

Вивчи притчу напам'ять.

КОРІНЬ І СТЕБЛО

Народна притча

Якось батько з сином ішли лісом та розмовляли про добрі й погані звички, про те, як людина упродовж життя повинна плекати в собі все добре і корисне.

— Тату, але ж людина як легко набуває звичок, так само легко може їх позбутись, коли захоче, — сказав син.

Тоді батько вказав йому на молодого пагінця, котрий щойно вибився з-під землі: «Вирви цей пагін!» Син легко вирвав його. Тоді батько вказав йому на маленьке деревце, що уже сформувало крону. І деревце син вирвав, хоча доклав чимало зусиль.

— А спробуй-но вирвати оте високе дерево, — вказав батько на молоду сосну.

— Е ні, тату, ви ж знаєте, що я не зможу цього зробити, — засміявся син.

— От бачиш: так і звички людські — поки маленькі й не мають міцного коріння, з ними легко розпрощатись. А коли укоріняться — людина стає безпорадною перед власною нерозважливістю. Так само і добро. Поки твої набутки ще подібні до зеленого стебельця, їх легко відкинути, зруйнувати, але коли вони зміцніють, збагатяться життєвим досвідом, — то стануть могутнім корінням для твого серця на все життя.

Як ти розумієш слово «звичка»?

Визнач головну думку твору. Які власні звички ти вважаєш шкідливими? Що треба зробити, аби їх позбутися?

Чому, на твою думку, звички, набуті змалку, так важко викорінити в дорослому віці?

Чи всі людські звички бувають лише поганими? Які свої звички ти можеш назвати добрими і корисними?

Творімо разом.

Оскільки *притча* — це історія, головну думку якої можна висловити одним реченням, спробуй зробити навпаки: придумай історію на тему одного прислів'я. Наприклад, такого: «Щоб рибку з'їсти, треба в воду лізти». Або знайди прислів'я, яке підкаже цікавий сюжет для притчі.

Підсумовуємо прочитане

1. Хто навчав людей любити своїх ближніх і робити їм добро?
2. Як Григорій Сковорода називав головну думку твору?
3. До якої притчі підходить прислів'я: «Треба нахилитися, щоб із криниці води напиться»?

РОЗКАЖУ ВАМ БАЙКУ

Було чи не було, вона те знає,
А хто не вірить — хай перевіряє:
Йоржі літають, вовк казки читає,
Кабан-іклан у космос вирушає,
Абетку власну мавпочка складає!

Байка — невеликий, здебільшого віршований твір повчального змісту, персонажами якого виступають люди, тварини, рослини чи предмети тощо. Повчальний висновок у байках називають мораллю, або силою байки.

БАЙКА ПРО БАЙКУ

— Але ж **се** все байки! — в один голос закричали діти, коли я скінчив оповідати їм оте все, що написано в тій книжці.

— Так, дітоньки, байки. А знаєте ви, що то байка?

— Знаємо, знаємо! То щось таке, що не є правда.

— Ова! А хто ж то сказав вам се?

— Ми самі так думаємо.

— Ну, то подумайте ліпше. Хіба ж се не правда, що вовк їсть барана, лис — курей, сови — пташок?

— Та се правда. Але ж ти оповідав нам, що лисичка копала поле і їла паляниці з медом, що вовк їхав на ослі в село, бажаючи бути вїтом, що крук ніс у дзьобі **ГОЛОВНЮ** і розложив огонь, і всякі такі нісенітниці. Се вже не може бути.

— А коли не може бути, то **ПОЩО** ж ви слухали?

— Пощо слухали? Бо цікаво.

— Що ж тут цікавого? Як може неправда бути цікава?

— Власне неправда найцікавіша! Се так смішно подумати, що вовк хоче стати вїтом, що лис сидить у бочці з фарбою, що кіт говорить побожні вірші...

— А якби я почав оповідати вам, що вовк літає в повітрі, лис плаває в воді, кіт живе в норі під землею, то як думаєте, се була би правда чи неправда?

— Авжеж, неправда.

— А було би цікаво?

— Зовсім ні.

— Значить, не кожна неправда цікава?

— Та так, не кожна.

— Ну подумайте ж тепер, котра неправда цікава?

Діти задумалися. Їх маленькі голівки працювали, оченята блищали, але думки не клеїлися докупи.

— Візьміть для легшого зрозуміння два **рисунки**. Ось на однім нарисуємо барана з шістьма ногами. Як гадаєте, правдивий се баран?

— Та ні.

— А смішний?

— Також ні.

— Так. Се баран-каліка, а вид каліцтва збуджує в нас жаль, а не сміх. А тепер гляньте на [отсей](#) рисунок: осел грає на фортеп'яні. Правда се?

— Та ні.

— А смішно?

— Навіть дуже смішно.

— Що ж тут таке смішне?

— Те, що осел узявся не до свого діла, робить щось таке, що можуть робити тільки люди.

— Чи всі люди?

— Навіть не всі люди. Ті, що вміють грати, можуть братися до сього, а ті, що не вміють...

— Таких, здається, якимось називають?

— Еге, їх так і називають — ослами.

— От і бачите! І ми дійшли до кореня! Значить, є осли й між людьми?

— Авжеж, є.

— Значить, коли я нарисую осла при фортеп'яні, то се не буде [конче](#) така цілковита неправда! Ну, а як думаєте, є межі людьми й інші звірячі натури: хижі вовки, хитрі лиси, добродушні слони, зрадливі круки, [напасливі](#) сови?

— Кажуть, що є й такі.

— От і бачите! Значить, говорячи про звірів, я не говорив цілковиту неправду. Певно, що дійсний кіт не говорив побожних віршів, але чи один же то облесний чоловік говорить такі слова, [дибаючи на людську згубу](#)! Дійсний осел не засяде грати на фортеп'яні, але кілька ж то двоногих ослів брязкає на фортеп'янах й інших інструментах і загалом роблять такі роботи, котрих не вміють, до котрих би не повинні братися! Значить, дітоньки любі, не тим цікава байка, що говорить неправду, а тим, що під лушпиною тої неправди криє звичайно велику правду. Говорячи ніби про

звірів, вона одною бровою підморгує на людей, немов дає їм знати:

— Та чого ви, братчики, смієтеся? Адже се не про бідних баранів, вовків та ослів мова, а про вас самих з вашою глупотою, з вашим лінивством, з вашою захланністю, з усіма вашими звірячими примхами та забагами. Адже ж я навмисне даю їм ваші рухи, ваші думки, ваші слова, щоб ви якнайкраще зрозуміли — не їх, а себе самих!

— Ну, се, мабуть, не зовсім так, як ти кажеш, — мовив до мене один старшенький хлопчик. — Якби так було, то треба би оповідати байки самим старшим людям, нехай би з них пізнавали свої хиби. А у дітей таких хиб звичайно ще нема, то пощо їм того? А тим часом старшим людям байок не оповідають, і вони їх навіть не люблять слухати, тільки власне діти. Для дітей мусить у них бути цікаве щось інше.

Правда, як розумно говорив той хлопчик? Він думав і привик уже в'язати одну думку з другою.

— А як думаєте, любі мої, — мовив я на те, — чи маленьким дітям можна давати їсти твердий хліб, волову печеню, капусту?

— Ні. Вони би від того занедужали. Їм дають кашку на молоці.

— От і бачите! Гола, повна правда життя — то тяжка страва. Старші можуть **заживати** її, вона для них смачна

і здорова. Але дітям не можна давати її так, як старшим, треба приготувлювати її в ріденькім стані: в **образках**, у байках. І вони так приймають її. А при тім ще одно. Вони люблять звірів, чують себе близькими до них, розмовляють з ними і розуміють їх: от тим-то й оповідання про звірів їм такі цікаві, особливо, коли ті звірі в байці ще починають говорити, думати і поводитися, як люди. Колись, як іще всі люди були прості, невчені, з дитячим розумом, усі вони любувалися байками так, як тепер любуються діти.

— А я найліпше люблю байки через те, що мої мама оповідають їх так гарно, так рівно-рівно, такою добірною мовою, — мовила дівчинка-школярка.

— Так, дітоньки! Се велика правда. Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучності. Тисячі річей у житті забудете, а тих хвиль, коли вам люба мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до смерті.

— А кажуть, є такі пани, що хотіли би відібрати нам нашу мову, заборонити нам думати і говорити по-своєму. Чи то може бути правда?

— Правда, дітоньки. Є такі люди, що їх коле в очі те, що ми є на світі, раді би, щоб нас не було, і добирають усяких способів, аби скасувати нас. Але вони все пригадують мені ту синицю, що збиралася спалити море...

Іван Франко

Чи погоджуєшся ти з думками видатного українського письменника Івана Франка, який записав багато цікавих народних байок? Чи всі байки тобі цікаві?

Переглянь мультфільм за сюжетом байки Івана Франка.

Першим байкарем, ім'я якого відоме світу, був Езоп. Він жив у Стародавній Греції. За зразком його байок письменники різних народів складали свої твори.

Прочитай одну з байок Езопа.

ЛИСИЦЯ І ВОРОНА

Байка

Якось ворона, пролітаючи над господою, побачила на гаку під дахом шматок м'яса.

— О, сьогодні добре пообідаю! — зраділа вона.

Вхопила м'ясо та й злетіла на високе дерево.

А внизу саме пробігала лисиця й побачила ворону.

«Еге, тут можна поживитися».

Підбігла лисиця до дерева, задерла голову й мовила улесливо:

— Добридень, орле! Як ся маєш?

Ворона не відповідала, бо тримала в дзьобі м'ясо. Лисиця нітрохи не образилася, а співала далі:

— Вибачай, що назвала тебе орлом, — ти ж ворона. Але ти куди гарніша за орла! Яке пір'я — чорне, блискуче, розкішне! Жоден птах не має таких чорних крил і таких прегарних очей!

Лисиця підступилася ближче до дерева, заклала за спину лапи, покрутила пухнастим хвостом, глянула на м'ясо й облизалася.

— Як я могла назвати тебе орлом? Ніколи собі цього не пробачу! **Їй-право**, не збагну, чому над птахами повинен царювати орел, а не ти? Хіба зрівнятися йому з тобою красою та розумом? Тільки й того, що орлом величають; скарай мене сила божа — далеко йому до тебе!

Ворона запишалася, аж пір'я розпустила від такої мови.

«**Красно** говорить лисиця, недарма кажуть, що вона велика розумниця. Треба з нею потоваришувати, вкупі веселіше буде...».

А лисиця тим часом задерла голову ще вище й заспівала вже іншої:

— Нехай того грім поб'є, хто скаже, що ворона вміє говорити. Вона й дзьоба не розтулить, бо не має голосу. Он чому тебе не обрали царем — ти, либонь, німа. Навіщо птахам німий цар?

Цього вже ворона не могла стерпіти.

— Кар-р-р! — каркнула вона. — То це я німа? Зараз же проси пробачення! Кар-р-р!!! Та хіба є де птахи з голосом, гучнішим за мій?

Лисиці тільки того й треба було. Схопила вона м'ясо, що випало з воронячого дзьоба, та й засміялася глузливо:

— Вороно, вороно, ти й справді дуже гарна! І станом, і барвою, й голосом; одного лиш тобі бракує — розуму. Коли б мала розум, не слухала б моїх теревенів і не впустила б м'яса з дзьоба.

І лисиця зникла поміж деревами.

Езоп

Чому лисиця спершу хвалила ворону, а потім почала її ображати?

Якими словами можна висловити головну думку байки? Спробуй розповісти її дуже стисло, в кількох реченнях. Чи зміниться від цього «сила» оповідки?

МУХА І БДЖОЛА

Байка

Весною Муха-ледащиця майнула у садок
на ряст, на квітки подивиться,
почуť Зозулин голосок.

От примостилась на красолі та й думає про те,
що як то гарно жить на волі, коли усе цвіте.

Сидить, **спесиво** поглядає, що робиться в садку;
вітрець тихесенько гойдає, мов панночку яку...

Побачила Бджолу близенько:

— Добридень! — каже їй. —

Оддиш хоч трохи, моя ненько. Сідай отут мерщій.

— Та ніколи мені сидіти, — **одвітує** Бджола, —
вже час до пасіки летіти: далеко від села.

— Яка погана, — Муха каже, — на світі доленька твоя:
раненько встане, пізно ляже...

Мені б отак — змарніла б я...

Леонід Глібов

Прочитай уривок з байки Леоніда Глібова і розкажи, що мала б відповісти Бджола Мусі. Чи справді життя Бджоли є нещасним, а Муха — найщасливіша із комах?

Чим Муха і Бджола схожі на деяких людей?
Яким реченням ти висловиш «силу» своєї оповідки?

Підсумовуємо прочитане

1. Хто написав твір «Байка про байку»?
2. Як звали першого відомого у світі байкаря?
3. З якого прочитаного твору цей вислів: «Раненько встане, пізно ляже...»?

МИ — ОДНІЄЇ КРОВІ

Радість для світу — звичайно, людина,
І дерево, й квітка, й найменша пташина, —
Для кожного місце знайдеться у ньому,
Ніхто у цім світі не вадить нікому,
Якщо у нас думка про волю єдина.

ПАХНЕ ЛІС ОСІННІЙ

Пахне ліс осінній гіркуватим димом,
що приніс з собою вітерець із поля.
Стали, мов у казці, раптом золотими
липи і берези, буки і тополя.

Сушить хтось на сонці павутин шнурочки,
розсипає терен ягоди синенькі...
Мов курчата жовті до рудої квочки —
до пенька старого туляться опеньки...

Мирослава Кулик

Чи спостерігав/спостерігала ти за кольорами довколишньої природи? Якими барвами змалюєш осінній настрій?

ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Створи усну розповідь про осінній ліс.
2. Напиши короткий опис картини Петра Левченка.
3. Напиши вірш або маленьке оповідання на осінню тему.

Річка. Петро Левченко

Народна прикмета

Синиця пищить — зиму віщить.

ГУСЕНЯТКО

Оповідання

Гусенятко розплющило одне очко, потім друге, пискнуло і — народилося. Мама подивилась на нього, вкрила його крилом і заплакала: вночі гуси мали відлітати. Її чоловік з табуном і старшими дітьми зранку подався політати над полем і плавнями перед відльотом. Гуска лишалася на пізнім своїм осіннім яйці. Вона ще мала надію, що з цього яєчка нікого не буде, — аж на і є, знайшлося: згорблене, вогке, сумне, з прилиплою шкаралупкою на дзьобику, гусенятко обсихало під маминим крилом і не знало, що двоє його братів і четверо сестричок народилися ще у травні, весною, коли й треба, а воно — восени, сьогодні, коли іній цвіте на зеленім лататті і давно вже не чути голосу їхніх найближчих сусідів-деркачів.

Гуска думала: що робити? Летіти з дітьми через три моря і так нелегко. А це, сьоме, сьогоднішнє, куди? Під крило його не візьмеш і на спину не покладеш — упаде. А тут на дзьобі уже зима, **заплава** замерзне — що тоді? Зимувати з малим? А вітер, а сніг, а мороз та лід, а лисиці, тхори, куниці, **кібчики**, приبلудні коти, собаки, а мисливці, а їсти що? Пропали...

І старій гусці вперше не захотілося жити. Вона вважала себе довголітньою, бо прожила вже три літа і три зими. Тієї першої осені, коли вона молодою злетіла у перший свій вирій через три моря у тепле, з очеретів піднялася така стрілянина, що тепер зі свого покоління лишилася вона одна...

Спитати б кого старшого, що їй робити з оцим малим, так серед гусячого табуна не було жодного діда-гусака або баби.

Гуси до дідівства не доживали. Та й чоловік її — молодий, на вирій молодший від неї...

Гуска підняла крило і глянула на свого мізинчика: гусенятко кисло кліпнуло на маму і заснуло.

— Горе мені з тобою та й годі...

Знизу, з заплави, покотило волохатими хвилями, білими комірцями обпінився при воді очерет, нагнувся сухо над гускою, довгим листям своїм прикрив її всю на гнізді, і доки він лежав під вітром, гуска скубнула з очерету його бляшаного листя, хотіла було скубнути ще раз, але очерет підвівся. Гуска зачаїлась, коли вітер удруге нагне очерет і вона скубне із нього іще хоч листочок, та вітер раптово повернув і поклав очерет на порожні гнізда.

Між очеретом за лугами при озимині з прощального низького сонця вилетів з дітьми гусак — летів-летів і прилетів. Діти стали чиститись. Їхні набиті вола ходили під молодими жовтими дзьобами, наче діти цю ніч нікуди не збирались.

Гусенятко визирнуло з-під маминої ноги і побачило тата. А тато побачив його. Він поправив крило і сказав мамі:

— Лети повечеряй. Але дивися, не попади під літак над озиминою.

— Добре, — сказала мама. — Лечу.

— Лети по сірому. По синьому не лети. І не кричи. Над очеретом бери праворуч вище: за очеретом в засідці вже троє.

Гуска полетіла. По ній кілька разів тарахнули, чи по ній, чи по табуну. Табун сів на гніздів'я. Гусак подивився: старих гусей не було — старі літають знизу. От їм і попало. «А де ж моя?»

Гусак випростав крило, випростав друге, обдивився свої крила ще раз і склав.

Крила були в порядку. Старші діти збились до купи, поховали дзьоби до крил, грілися і поговорювали між собою.

— Як-небудь перелетимо і це море, і це, і друге, і третє, якщо не зіб'ють, — сказав їм гусак і глянув на пізню свою осінню дитину.

З горіхового неба стало накрапати. В гусенятка на дзьобику зависла крапельина, і в тій крапельині гусенятко роздивлялося свого тата: у тата були **сторожкі** очі, висока очеретяна шия. Татова шия ходила над гусенятком, поверталася над ним на кожен найнечутніший порух. Мав тато і високі м'які сірі груди: гусенятко пірнуло під них, і так йому стало тепло, що воно відразу ж заснуло знову.

З поля від озимини тарахнуло, тричі тарахнуло і від очерету, діти висмикнули голови з крил і подивилися на тата:

— Летіти чи сидіти?

— Сидіть, — сказав їм гусак, хоч серце в самого забилося так, що гусенятко проснулося, вилізло з-під татових грудей, подивилося в його жовті очі і спитало:

— Чого так стукаєш своїми грудьми?

«Пропала», — подумав гусак, і цієї ж миті повітря зашуміло і, збиваючи волоття очерету, опустилася важко задихана гуска.

— Ой, — сказала вона.

— Ціла?

— Наче... Ой... Що робити?

— Бери дітей і летіть. Я з малим лишимось тут і якимсь плавом будемо добиратись, доки воно підросте та стане на крила.

— Не полечу, — і її жовті, як і в тата, очі по краях взяли чорними обідками. — Буду з тобою і малим. А діти полетять з табуном.

— З яким табуном, куди? Глянь — одна молодь. Ти найстарша. От і лети. Поведеш. З малим ти не виживеш тут. Чула?

— Чула, — сказала гуска. — То що, вже збиратись?

— Збирайтесь. Надходить ніч і мряка. Підіймайтесь у мряці. Крізь мряку вас ніхто не побачить і не дістане.

— А якщо літаки?

— Тутешні літаки у мряці не літають. До ранку доберетесь до заповідника. Там сідайте сміливо і нікого не бійтесь. Підгодуйте. А далі від заповідника — морем. Над морем летіть низько. Над морем вас ніхто не зачепить. А там далі дивіться самі: вибирайте ночі лише дощові і темні.

— А як ти малого не доведеш і сам?

— Не бійся. Ти, головне, бережи табун і дітей. Будь хитра і обережна. А я постараюсь на весну прилетіти до вас з малим. Мале, дивися, в нас яке — тільки народилося, а вже говорить. Гусачок!

Гуска підійшла до гусенятка і, сколупнувши з його дзьобика шкаралупку від яйця, сказала:

— Краще б ти не родилося і не говорило...

Серед ночі гуси знялися і полетіли. Гуска повела їх крізь мряку у небо і не втрималась, крикнула щось своєму гусакові на прощання. І як тільки крикнула, — відразу ж від озимини і очерету по ній і по табуну затарахкало мокро і сліпо, як-небудь і неприцільно.

Гусак витягнув шию. Було тихо. Шепотів очерет. Потім почувся крик. Гусак дослухався. Ні, той крик був не гусячий, а людський. «Видно, попали по своєму, — подумав гусак, — вночі ж то не видно, де небо, а де земля». Гусак нагнув шию і послухав, чи дихає гусенятко.

З відльотом табуна гусак відчув, як ніч раптом поважчала і стала тиснути своєю мокрою темінню на гніздо. Темінь залазила йому в спину і крила, наче хотіла сховатися в ньому і хотіла обсохнути в його пір'ї. Колись веселий, дорогий гусям очерет мовчав тепер над гусаком відчужено і вороже, і темно говорила до когось вода. Перед гніздом з рибиною в зубах випірнула ондатра, ненажерливо подивилася на гусака, бо ондатра знала — гусак лишився з малим сам. Гусак засичав на ондатру: мовляв, мало тобі риби в заплаві, а ти ще й мого гусенятка хочеш? Лише підпливи — вб'ю!

Ондатра почула це і пірнула додому. Та ненадовго. За хвилину ондатр з'явилось двоє і, малюючи вусами воду, вони стали наближатись до гусака. Гусак засичав з усіх сил, гусенятко забилося йому під живіт, під лапи, заплакало-запищало, а дощ прибував з ночі, гніздо підпливало, ставало легшим, ось-ось гніздо попливе за водою. З'явилась видра, ондатри — тікати, видра — за ними, повпірнали і ті, і та, і не стало їх більше чути.

Гусак обгорнув крилами гніздо з гусенятком і, відштовхуючись лапами об ворожу заплавну воду, вивів гніздо на

струмись ріки. На струмені вода була не така, як при очереті. При очереті вода комизиста, вредна, то якийсь корінь чи яма — і вода там вирує, сердиться, вічно щось їй не так; на струмені вона **гінка** і вільна, вона, ця струмінна вода, не питає, хто по ній пливе і до кого, летить вона вільно під осінньою ніччю, аж дно під цією водою дзвенить. І що їй до того, що гусак править по ній крилами своє гніздо з гусенятком посередині?

На струмені гусакові відлягло від серця, і він вів гніздо, не підштовхуючи його лапами: гніздо несло перед очима в бистру темінь, і гусенятко не могло надивитись на свого **зграбного** тата.

Микола Вінграновський

Якщо в тексті є багато незрозумілих слів, то зазирни в тлумачний словник.

Чи помітив/помітила ти якусь особливість у цьому оповіданні? Чим воно схоже на байку? Спробуй придумати власну байку про дбайливого гусака.

Чому птахи відлітають на зимівлю в чужі краї? Чи відомо тобі, яку відстань доводиться долати диким гусям та іншим перелітним пташкам, щоб дістатися до місця зимівлі?

Якщо ти хочеш дізнатися, яким нелегким є шлях на чужину для наших маленьких пернатих друзів, то переглянь фільм про життя птахів у далеких мандрах.

ҐАВЕНЯ І СОЛОВЕЙ

Вивела Ґава одне-єдине пташеня — Ґавеня. Вона любила своє дитя, частувала його смачними черв'ячками.

Та ось полетіла Ґава по їжу й пропала. Уже й сонечко піднялося вище за дерево, на якому вони жили, а матері все нема. Заплакало Ґавеня. Плаче, сльози струмками ллються додолу. Чимало пташок притихло, жаль їм бідолашного малого.

Почув Соловей плач Ґавеняти. Затремтіло з жалощів солов'їне серце. Залишив своє гніздо Соловей, прилетів до ґавиноґо, сів поруч із пташенням і заспівав свою чудову пісню. Аж вітер притих, заслухався.

А Ґавеня, мов і не чує солов'їного співу, плачем заливається.

Та ось почуло Ґавеня — десь удалині пролунав материн голос: кра, кра... Умить перестало воно плакати й каже:

— Чуєш, це моя мама співає! Замовкни, будь ласка, не пищи!

— Кра, кра-кра... — залунало поблизу, і Соловей замовк. Він перелетів на сусіднє дерево й задумався...

Того вечора ліс не чув солов'їного співу.

Василь Сухомлинський

Як ти назвеш цю оповідку Василя Сухомлинського: оповіданням, байкою чи притчею?

Яку головну думку висловлено в цьому творі? Чому Ґавеняті миліша пісня його мами, ніж прекрасні звуки соловейкового співу?

Напиши або придумай усно оповідку-роздум на тему «Про що задумався соловей?».

Послухай, як звучать пісні різних птахів.

Загадки

- ◆ Білий човен по ріці пливе,
а як розженеться — то в небо здійметься.
- ◆ Хоч маленька пташина, та весну під крилом носить.

Підсумовуємо прочитане

1. Як називається оповідання Миколи Вінграновського?
2. Хто написав байку «Ґавеня і Соловей»?
3. У якому творі є вислів «Пахне ліс осінній гіркуватим димом»? Хто його автор/авторка?

КОЛИ ЩЕ НЕ БУЛО ПИСЬМА

Когось вона навчить, як в світі жити,
Новини розповість, розкриє тайни,
Инакший світ вона зуміє нам відкрити,
Глиbokі мудрості покаже океани...
А нам без неї світ тіснішим стане!

❧ ПЕРШІ ПИСЕМНІ ЗНАКИ ❧

Всі ми знаємо, як важливо не лише говорити, розповідати, розпитувати, а й читати та писати. Але такі давні усні оповідки, як міфи, казки, легенди, байки, перекази, притчі, виникли задовго до появи письма. А от читати знаки природи людина вміла ще давніше. Цими знаками були сліди звірів та пташок, зламані гілки, мох на корі дерев, навіть колір хмар та води у річках.

Коли перші мисливці йшли на полювання, їм треба було знати, де живуть звірі, які в них повадки. І якщо хтось натрапляв на лігво дикого кабана чи ведмедя, то подавав знак своїм товаришам: малював на дереві чи камені якусь

мітку. Ці перші малюнкові знаки тепер називають піктограмами, або малюнковим письмом.

До речі, це малюнкове письмо виявилось найбільш живучим. Йому вже багато тисяч літ. Малюнкові повідомлення ти бачиш щодня: на вулиці — як дорожні знаки, у вітринах магазинів — як рекламні повідомлення. Та навіть у твоїх підручниках є умовні позначення, які сміливо можемо назвати піктограмами!

Прочитай уривок з оповідання англійського письменника Редьярда Кіплінга — і ти краще зрозумієш, як виникло малюнкове письмо.

ЯК НАПИСАЛИ НАЙПЕРШОГО ЛИСТА

Уривок з оповідання

...А тепер слухайте уважно!

Одного разу Теґумай Бопсулай вирушив через боброве болото до ріки Ваґай, щоб наколотити списом кілька рибин на вечерю. За списа він мав дрючок із акул'ячим зубом на кінці. Та не встиг мисливець вполювати бодай одну рибину, як випадково розламав списа навпіл, влучивши в камінь на річковому дні. Додому було далеченько (вони навіть узяли з собою полуденок у невеличкій торбинці), а Теґумай забув прихопити запасного списа.

— Тут аж кишить рибою! — бідкався Теґумай. — А я пів дня втрачу, щоби полагодити списа!

— Але ж удома ще є твій великий чорний спис! — підказала Тафі. — Давай-но я збігаю до печери і попрошу його в матусі!

— Тут задалеко для твоїх ноженят, — лагідно промовив Теґумай. — До того ж, ти можеш дорогою впасти в боброве болото і втопитися. Ні, ми мусимо мужньо зносити негарзди.

Він сів на землю, витягнув свою торбинку з оленячими сухожилками, смужками шкіри та грудочками бджолиного воску й заходився лагодити списа.

Тафі востилася біля нього, підперши голову руками і бовтаючи ніжками у річковій воді. Вона глибоко задумалась.

— Знаєш, татку, — сказала вона, — це так-претак-престрашенно-сенно прикро, що ми не вміємо писати. Якби ми вміли, то могли би надіслати матусі листа і попросити її принести нам списа...

— Тафі! — відповів Теґумай. — Скільки разів можна тобі казати: говори нормально, не вигадуй слова. Немає такого слова: так-претак-престрашенно-сенно. Та це й справді було б зручно — написати додому.

Саме тоді берегом ріки проходив чужинець. Він належав до далекого племені тевара, і тому не розумів Теґумаєвої мови. Але він зупинився і посміхнувся до Тафі, адже й сам мав маленьку донечку вдома. Теґумай тим часом розплутував клубок оленячих сухожилків і нічого не помічав.

— Ходи сюди! — покликала чужинця Тафі. — Ти знаєш, де живе моя матуся?

І чужинець відповів: «Гм...», адже, як вам відомо, був теварцем.

— Дурненький! — сказала Тафі і смикнула ніжкою, бо побачила у воді зграйку величеньких коропів, яких її татко не міг уполювати без списа.

— Не набридай дорослим! — гукнув їй Теґумай, навіть не озираючись.

— Нічого я не набридаю! — відказала Тафі. — Я лише хочу, щоб він зробив те, що я хочу, а він не розуміє.

— Тоді не набридай мені, — пробурмотів Теґумай, що саме намагався якнайтугіше затягнути оленячі сухожилки зубами.

Чужинець — що був щирим теварцем — сів поруч із Тафі, і дівчинка спробувала на мигах пояснити йому, чим саме зайнятий її татко. Чужинець вирішив, що має справу з дивовижним дитям.

«Воно ж бо смикає ніжкою і кривляється до мене! Мабуть, це дочка того видатного вождя, а сам він — такий величний, що навіть не звертає на мене уваги».

Тож він посміхнувся ще чемніше, ніж доти.

— Що ж, — промовила Тафі. — Я хочу, щоб ти вирушив до моєї матусі, бо ж у тебе ноги довші, й ти не впадеш у боброве болото. Попроси у матусі таткового запасного списа. Того, з чорним держакон, що висить над комином.

Тоді чужинець (що був теварцем) подумав: «Це дуже, дуже дивовижне дитя. Воно махає руками і кричить на мене, але я ані слова не розумію. А коли я не зроблю того, що вона хоче, то дуже розгніваю чванливого вождя, Чоловіка-що-повертається-спиною-до-гостей».

Він підвівся, зідрав з берези великий плаский шматок кори і подав його Тафі. Він зробив це, мої любі, щоб показати, що його серце таке ж біле, як і березова кора, а у його думках немає зла. Але Тафі зрозуміла його інакше.

— О! — радо вигукнула вона, — я збагнула! Тобі потрібна матусина адреса? Звісно, я не вмію писати, та вмію малювати або шкрябати. Будь ласка, дай мені акулячий зуб зі свого намиста.

Чужинець (а він був теварцем) промовчав, але Тафі підняла рученята і зняла з його шиї намисто з гарненьких камінців, зерен та акулячих зубів.

Тоді чужинець (що був теварцем) подумав: «Це дуже, ну просто дуже дивовижне дитя! Акулячі зуби з мого намиста — чарівні. Я завжди казав, що коли хтось без дозволу торкнеться до них — негайно спалахне і вибухне. Але це

дитя не спалахнуло й не вибухнуло, і той поважний вождь, Чоловік-що-ретельно-робить-свою-справу, що зовсім мене не помічає, не злякався, що вона може спалахнути чи вибухнути. Краще мені бути якомога ввічливішим!»

Отож він дав Тафі акулячого зуба, й вона вляглася на живота, задерши ніжки, а саме так малюють усі видатні художники, і сказала:

— Зараз я намалюю тобі кілька чарівних малюночків! Дивися через моє плече, та не заважай! Спочатку я намалюю, як татко рибалить. Не дуже на нього схоже, але матуся впізнає, бо я намалюю, що його спис зовсім зламався. Що ж, тепер я намалюю іншого списа, з чорним держакон, який нам потрібен. Виглядає так, ніби спис стирчить у татовій спині, але це тому, що акулячий зуб ковзнув, а цей шматок кори замалий. Це той спис, якого ти маєш принести, тому я намалюю себе — я даю тобі доручення. Моє волосся не стоїть дибки, як тут, але так легше малювати. Тепер я намалюю тебе. Думаю, ти дуже хороший, чесно, але ніяк не можу зобразити тебе таким на малюнку. Тому ти не повинен ображатися. Ти ж не образився?

Чужинець (що був теварцем) посміхнувся. Він подумав: «Либонь, скоро десь буде велика битва, а це незвичайне дівча, що взяло мої чарівні акулячі зуби та не спалахнуло

й не вибухнуло, просить мене покликати на підмогу усе плем'я цього великого вождя. А він — дуже великий вождь, інакше звернув би на мене увагу».

— Дивись! — промовила Тафі, старанно дряпаючи кору. — Тепер я намалювала тебе, і у тебе в руці татків спис, просто для того, щоб ти не забув його взяти. А зараз я покажу тобі, як знайти нашу домівку. Підеш прямо, доки не дійдеш до двох дерев (оце дерева), потім видерешся на пагорб (оце пагорб), а тоді потрапиш до бобрового болота — там повно бобрів. Я не вмію малювати бобрів повністю, тому намалювала лише їхні голови, що стирчать з води — і це усе, що ти побачиш дорогою... І гляди, не впади в болото! Отож, наша печера якраз за бобровим болотом. Вона насправді не така велика, як пагорб, але я не вмію малювати маленькі речі. А ось стоїть моя матуся. Вона дуже гарна. Вона найгарніша матуся на світі, але вона не образиться, коли побачить, що я намалювала її такою звичайнісінькою. Вона зрадіє, що я вмію малювати. Тепер, на той випадок, якщо ти забудеш, я намалюю таткового списа біля печери. Насправді він усередині, але ти покажеш моїй матусі малюнок, і вона винесе списа тобі. Я намалювала її з розкритими обіймами, бо ж певна, вона буде така рада тебе бачити! Чи ж це не гарнющій малюнок? Ти все зрозумів, чи, може, пояснити тобі ще раз?

Чужинець (що був теварцем) поглянув на малюнок і енергійно закивав головою. Він подумав: «Якщо не приведу плем'я цього великого вождя на підмогу, його уб'ють вороги, що насуваються з усіх боків зі списами. О, тепер я розумію, чому великий вождь вдавав, ніби не помічає мене! Він побоюється, що вороги стежать за ним з кущів. Тож він повернувся до мене спиною і звелів цьому розумному і дивовижному дівчаті намалювати для мене жахли-

вий малюнок, щоби розповісти про свою скруту. Я побіжу й приведу підмогу!»

Навіть не спитавши дороги, він вітром увігнався у хащі, стискаючи в руці шматок березової кори. Тим часом Тафі знову вмостилася на березку, дуже собою задоволена.

— Що ти там робила, Тафі? — запитав Теґумай.

Він щойно полагодив свого списа і тепер розмахував ним у різні боки.

— Це моя власна невеличка придумка, любий таточку, — сказала Тафі. — Нічого не питай — ти дізнаєшся про все трохи згодом і будеш вражений. О, ти навіть не уявляєш, як здивуєшся! Обіцяю — ти будеш вражений.

— Гарзд, — відповів Теґумай і заходився рибалити.

Тим часом незнайомиць (а він був теварцем, ви ж пам'ятаєте?) щодуху біг із Тафіним малюнком. І він пробіг так кілька кілометрів, доки, просто за збігом обставин, не дістався печери, біля якої сиділа Тешумай Тевіндров, розмовляючи зі своїми знайомими неолітичними подругами, що прийшли до неї на печерний чай. Тафі була дуже схожа на Тешумай, особливо очима, тож незнайомиць (бідолашний теварець!) чемно посміхнувся і простягнув Тешумай

шматок березової кори. Він біг дуже швидко, тому зади-
хався, а ожина геть пороздряпувала його ноги, але він усе
ще намагався бути чемним. Щойно побачивши малюнок,
Тешумай скрикнула, як я не знаю хто, і накинулася на не-
знайомця. Інші неолітичні жінки негайно ж повалили його
на землю, а Тешумай — смикала за волосся.

— Та це ж навіть їжакові зрозуміло! — кричала вона. —
Він сколов мого Теґумая списами і налякав бідолашну
Тафі, аж у неї волосся стало дибки, але й цього йому було
замало — він приніс цей жахливий малюнок, щоб похизу-
ватися своїми вчинками! Гляньте!

Вона показала малюнок неолітичним жінкам, які тер-
пляче очікували, що ж буде далі.

— Оце ось мій Теґумай зі зламанною рукою, оце спис
стирчить у його спині, оце — людина зі списом, готова до
нападу! Оце — інша людина кидає списи з печери, а ось
тут — ціла купа людей! — казала вона, показуючи на Та-
фіних бобрів...

Редьярд Кіплінґ
Переклад Володимира Чернишенка
(Ілюстрації Володимира Штанка)

Неолітичні жінки — жінки, що жили в епоху неоліту (близь-
ко десяти тисяч років тому).

Чи переконлива для тебе історія, розказана Редьярдом
Кіплінґом? Чому лист дівчинки так обурих її маму та інших
жінок племені? Що Тафі зробила неправильно?

ПРЕДМЕТНІ ЛИСТИ

Ще задовго до виникнення літер люди користувалися
так званім предметним письмом: дарували подарунки,
в яких висловлювалася певна думка. Предметним письмом
люди користуються донині: у нас в Україні існує звичай
дарувати рушники, хліб і сіль на знак поваги та любові,
а небажаного жениха дівчата й досі виганяють гарбузом.

ЗНАМЕНИТІ ДАРИ

Наші предки, скіфські царі, послали перському царю Дарію, який вирушив у воєнний похід проти них, такі подарунки: птаха, мишу, жабу і п'ять стріл. Дарій розшифрував це предметне послання так: вони вирішили підкоритись, бо миша живе у землі, жаба — у воді: отже, скіфи своїм листом повідомляють, що добровільно віддають завойовнику свої землі та води. Птах летить швидко, як кінь, — отже, віддають своїх коней і зброю.

Але радники Дарія, які краще розумілися на мистецтві предметного листування, розшифрували послання так: «Якщо ви, перси, не відлетите, наче птахи, чи, подібно до мишей, не сховаєтеся в землю, або, як жаби, не поскачете до озер, то не повернетесь назад, а впадете під ударами цих стріл».

Так і сталося.

За Геродотом

ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. «Відредагуй» листа дівчинки Тафі, щоб він став зрозумілим читачеві/читачці.
2. Напиши малюнкове послання другові/подрузі.
3. Створи предметне послання і презентуй його в усній формі.

Коли виникло письмо, люди почали творити книги. Першими книгами на нашій землі, що дійшли до нинішніх часів, є **літописи** (від слова «писати літа», відтворювати події часу). Літописи виникли у Київській Русі, і писали їх монахи при княжих дворах. Окрім літописів, збереглися «Повчання», які писали самі князі для своїх нащадків.

ПОВЧАННЯ ДІТЯМ

Що таке людина, як подумаєш про це?

Велика розумом людина, та не може вона осягнути всіх чудес землі. Дивіться, як все мудро влаштовано на світі: як небо влаштоване, або як сонце, або як місяць, або як зірки, і тьма, і світло, і земля як на водах покладена, Господи, завдяки волі Твоїй! А звірі, а птиці різні, а риби всілякі!

І цьому диву подивуємося, як створено людину і які різні та багатоликі людські обличчя: якби і всіх людей зібрати, то кожен мав би свій вид і образ обличчя.

І тому подивуємося, як птиці небесні із раю-вирію летять, і перш за все до нашого дому, але не поселяються в одній країні, а сильні й слабкі розлітаються по всіх землях, щоб наповнилися щебетом ліси і поля. Все це дано людям на користь, на їжу і на радість їм. І знову скажемо: великі блага послані нам, грішним людям. Ті ж птиці небесні, коли їм звелено, то заспівають і звеселяють людей, а коли ні — то, маючи і мову свою, оніміють.

Прочитавши отсі слова, діти мої, похваліть Творця всього земного й небесного, а все, що далі, — то мого слабого розуму повчання.

Перш за все, не забувайте убогих, а яко можете, по силі годуйте їх і подавайте сиротам.

І вдову захистіть, не дайте сильним губити людину. Хто б не був, правий чи винний перед вами, не вбивайте і не веліть убивати його; якщо і завинив хто в смерті, не губіть християнської душі.

Якщо ж вам доведеться цілувати хрест перед братами своїми або перед будь-ким, то перше спитайте свого серця, на чому ви зможете стояти твердо, і тільки тоді цілуйте, а поклявшись, не переступайте клятви, бо загубите душу свою.

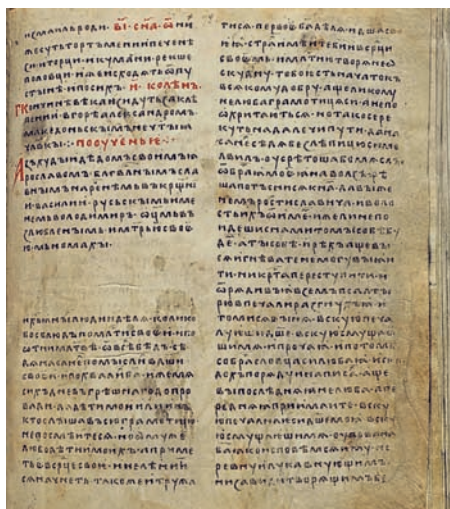
Ніколи не майте гордощів у своєму серці і в розумі, а скажіть: сьогодні живий, а завтра помру; смертні ми.

Старих шануйте, як батька, а молодих, яко братів. Пам'ятайте, як учив мудрий Василь, зібравши круг себе юнаків: при старших годиться мовчати, премудрих слухати, старшим підкорятися, з рівними і молодими мати згоду і бесіду вести без лукавства, а щонайбільше розумом вбирати.

Не лютувати словом, не ганьбити нікого в розмові, не сміятися багато.

Очі тримати донизу, а душу — вгору.

Князь Володимир Мономах

Сторінка з «Повчання дітям» Володимира Мономаха

Що корисного для себе ти можеш узяти із «Повчання...» Володимира Мономаха? Якою людиною ти уявляєш князя?

Спробуй за цим текстом скласти розповідь про великого правителя Київської Русі.

Як ти розумієш вислів «Очі тримати донизу, а душу — вгору»?

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ

Коли Ярослав перебував у Новгороді, надійшла до нього звістка, що печеніги взяли в облогу Київ.

Князь зібрав багато воїнів, прийшов до Києва і прорвався в місто своє. А було печенігів безліч. Ярослав приготувався до бою і став перед містом. Печеніги пішли в наступ і зіткнулися на тій горі, де зараз стоїть собор Софії. Було тут чисте поле тоді.

І почалась жорстока **січа**, ледве до вечора здолав лютих ворогів Ярослав. Кинулись печеніги на всі боки тікати і не знали, куди бігти. Багато з них потонуло в річках.

Заклав князь місто велике, біля нього — Золоті ворота, заклав собор Софії. І стала при ньому віра християнська поширюватися.

Любив Ярослав книги, читав їх часто і вдень і вночі. Зібрав скорописців багато, і перекладали вони з грецького на слов'янське письмо, написали книг вони велику силу, ними повчаються віруючі люди і тішаться плодами глибокої мудрості. Начебто один хтось чорну землю ізорав, а інші жнуть і споживають багату поживу....

Віктор Близнець

Які вислови з тексту можна назвати «крилатими»?

За що князя прозвали Мудрим? Яку «багату поживу» він залишив для нащадків?

Переглянь мультфільм «Правління Ярослава Мудрого» і більше дізнайся про нашу давню історію.

НАША СТОЛИЦЯ — КИЇВ

Мабуть, усі ви знаєте, що Київ — столиця України, найголовніше й найбільше з усіх наших міст. Тут працюють Президент, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України. Тут розташовані найважливіші установи, що керують життям цілої країни. Тут перебувають дипломати з багатьох країн світу, з якими Україна підтримує дружні, ділові стосунки.

Київ засновано понад тисячу п'ятсот років тому. Зараз він вражає і своєю величчю, і красою. А спершу це було невелике, обгороджене дерев'яним **частоколом** поселення. Жили в ньому й мисливці, й хлібороби, й скотарі, й ремісники... Хлібороби, зрозуміла річ, вирощували хліб. Скотарі розводили худобу. Мисливці ходили на полювання, рибалки ловили рибу. Ремісничий люд будував житло, споруджував укріплення, кував зброю та знаряддя праці, вичиняв шкури на упряж, на взуванку, на пояси...

Ну, а коли нападали на поселення чужинці, тут уже кожен ставав воїном-оборонцем.

Макет стародавнього Києва в Софійському соборі

З давніх-давен Київ користувався великою шанною. Його називали «матір'ю міст руських», а саму державу — Київською Руссю.

А ще це прадавнє місто уславило себе як одне з найкращих, найпристосованіших до життя людських поселень. Кожен мандрівник, що відвідував Київ, був у захваті від його ошатних завітчаних вулиць і площ, скверів і парків, од могутнього розливу Дніпра. І, звісно, від добросердих гостинних киян.

Не раз вороги нападали на нашу землю. Не раз дощенту руйнували Київ, але він завжди геройськи боронився і відроджувався знову й знову.

Всі ми любимо нашу столицю. І щиро пишаємось нею.

Анатолій Григорук

Підсумовуємо прочитане

1. Як звали дівчинку, яка написала першого малюнкowego листа?
2. Які речі були в предметному посланні до царя Дарія?
3. Як називається лист князя Володимира Мономаха до своїх дітей?
4. Хто з героїв/героїнь прочитаних текстів дуже любив книги?
5. Скористайся інтернет-джерелами і підготуй розповідь, чим славне місто Київ — столиця України.

ГЕРОЙСЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ

У неї очі — синє-синє небо...
Колись з'явилась в сонячній короні
Росинка щастя з Божої долоні —
А нам — найбільша радість і потреба.
Її щодня торкаємось ногами,
На ній ростемо, сіємо ділами,
А в серці носим рідними словами.

ГЕРОЇ НЕ ВМИРАЮТЬ

На весь світ сяє своєю красою наша дивовижна давня столиця — місто Київ. Якщо ти прогуляєшся на Старокиївську гору, то побачиш там руїни Десятинної церкви, яка до 1240 року велично здіймалася над дніпровськими схилами.

У 1240 році на Київ напала орда хана Батия чисельністю понад 300 тисяч вояків. На захист столиці руських міст галицько-волинський князь Данило послав свого вірного побратима — воєводу Дмитра з бойовою дружиною. Воєвода

скликав усіх киян, хто вмів тримати в руках зброю, бо проти такої армії навіть Європа не могла би встояти.

Не один місяць монгольське військо долало спротив киян. Зрештою орда хана захопила Київ та зруйнувала Десятинну церкву, в якій ховалися останні оборонці міста. Воевода Дмитро теж там був. Він стояв з мечем у руках і не вклонився хану Батію, як вимагали того вороги. Батий, вражений гідністю і силою останнього захисника Києва, дарував йому життя.

Народні легенди розповідають, що з того часу навесні в Києві почали дзвонити дзвони Софійського собору, скликаючи людей підіймати з руїн своє величне місто.

Герої не вмирають — їхня сила передається у спадок нащадкам, щоби завжди жив і творив на українській землі народ велетів і героїв.

ВОЄВОДА ДМИТРО

Уривок з поеми

...То Дмитро вернувся в Київ
із дружиною своєю
і в **сплюндрованому** місті
над горою поселився.
Він щодня у дзвони дзвонить —
всіх живих киян скликає
до розореного міста,
щоб життя там відновити.
Він щодня у дзвони дзвонить,
мов усіх повідомляє,
що прадавній красень Київ
жив, живе і буде жити!
Він підніметься з руїни,
він із попелу постане,

в боротьбі здобуде право
на життя і на свободу.
Ти хотів його згубити, —
та відродиться він, хане,
й вічно буде пам'ятати —
прославляти воєводу!

Володимир Малик

* * *

Колись вони нові міста творили,
Народ єднали, славу здобували,
Як лицарі казкові — від навали
Земель українських межі боронили
І нам свій край любить заповідали.

Прислів'я

- ◆ Без відваги зазнаєш зневаги.
- ◆ Україна — мати, за неї треба головою стояти.
- ◆ Відважного й куля минає.
- ◆ Грудка рідної землі дорожча за золото.
- ◆ За народ і волю віддамо життя і долю.

КОРОЛЬ ДАНИЛО

Король Данило правив на заході могутньою Галицько-Волинською державою. Він зумів зупинити монгольські війська Батия і захистити від навали Європу, збудував свою столицю — місто Холм, укріпив багато міст.

Повертаючись з походу на [ятвягів](#), їхав король Данило з сином Львом через річку Полтву. Тут сподобав собі гору і сказав до князя Льва:

— На цій горі збудую замок і довкола неї гóрод, і на згадку про те, що ти так хоробро бився з чехами, а тепер і з ятвягами, назву цей гóрод — Львів.

Княжич Лев поцілував батька в обидві руки і сказав:
— Дякую, батечку! Цей го́род буде мені так само любий,
як тобі Холм.

Данило прислав із Галича будівничих, мулярів і теслів,
і вони почали будувати місто.

Незабаром стали до Львова прибувати люди з усіх
усюд — і свої, і чужинці, і купці, й ремісники. Місто почало
швидко заселятися...

За Антоном Лотоцьким

Ятвяги — литовське плем'я, що жило на північному заході
від східних слов'ян.

Ти прочитав/прочитала розповіді про князів Київської
Русі. Чи можна їх назвати героями? Чим, на твою думку,
вони прославилися?

Що ти знаєш про життя людей у княжу добу? Чи дово-
дилося тобі читати ще якісь книжки про події з нашої
давньої історії?

Прочитай прислів'я і поміркуй, як ти їх розумієш.

Прислів'я

- ◆ Світ старий, але майбутнє росте з минулого.
- ◆ Козак не боїться ні тучі, ні грому.
- ◆ Наша слава — Українська держава.

ГЕЙ, ТАМ НА ГОРІ СІЧ ІДЕ

Українська народна пісня

Гей, там на горі Січ іде.

Гей, малиновий стяг несе.

Гей, малиновий, наше славне товариство.

Гей, марширує, раз, два, три!

Гей, попереду **кошовий**.

Гей, як той орел степовий.

Гей, як той орел, наше славне товариство.

Гей, марширує, раз, два, три!

Гей, а позаду **осавул**.
Гей, твердий хлопець, як той мур.
Гей, твердий хлопець, наше славне товариство.
Гей, марширує, раз, два, три!

Гей, а по боках **чотарі**.
Гей, то сторожі огневі.
Гей, то сторожі, наше славне товариство.
Гей, марширує, раз, два, три!

Гей, **отамане**, батьку наш!
Гей, веди, батьку, вперед нас!
Гей, веди, батьку, наше славне товариство.
Гей, марширує, раз, два, три!

Гей, повій, вітре, зі степів.
Гей, дай нам силу козаків.
Гей, дай нам силу, наше славне товариство.
Гей, марширує, раз, два, три!

Що ти знаєш про козаків? Хто вони? Де жили? Що робили? Скористайся додатковими джерелами і підготуй коротку розповідь.

Сторожа запорозьких вольностей. *Сергій Васильківський*

Запорожці пишуть листа турецькому султану. *Ілля Рєпін*

ЗАПОРОЗЬКА СІЧ

Цілий день читав би і ціліську ніч
про козацьку славу — Запорозьку Січ.
Книг не так багато для дітей чомусь...
Щось розкаже тато, розповість дідусь.
Ще дізнався більше я про козаків
з Кобзаревих віршів — запальних рядків.
І про Берестечко написав Тарас —
про оте містечко недалеко нас...
За Україну-неньку бились козаки —
свист шабель і дзенькіт чую крізь роки.
Так усе це близько, — в снах біжу навстріч!..
Бачу рідне військо — Запорозьку Січ.

Марія Хоросницька

Якими були козаки?

Переглянь мультфільми про козаків та послухай козацькі пісні.

Підсумовуємо прочитане

1. Яке місто захищав воєвода Дмитро? Чим воно славне?
2. Хто створив пісню «Гей, там на горі Січ іде»?
3. Яким ти уявляєш собі справжнього героя — захисника рідної землі?

**З НОВИМ РОКОМ,
З КОЛЯДОЮ!**

Колує рік, не спиниться ніколи,
Огні горять святкові у віконцях.
Людські оселі — як домівки сонця,
Які освічують піснями виднокола.
Даруємо словами віншування,
А колядою — долі посівання!

❄️ **ЗИМОВІ СВЯТА** ❄️

Як тільки випадав перший сніг, в Україні починалися зимові святкування. Першим веселим святом молоді був Андріїв день, або Калита, коли дівчата ворожили на долю, а дівтора весело гралася, споруджуючи снігові замки та катаючись на лижах і санчатах.

Діти з нетерпінням чекають на свято Миколая, бо воно обіцяє їм щедрі подарунки. Ти, напевно, знаєш багато віршів і пісень про це свято. Пригадай їх і поміркуй, чому Миколай завжди вгадує бажання дітей.

За Миколаєм настає Новий рік. Це свято теж дуже миле дітворі, бо в Новорічну ніч можна очікувати найприємніших сюрпризів. А за Новим роком іде Різдво — і веселі малі коляднички вже видзвонюють дзвониками та йдуть від хати до хати з колядою та віншуваннями.

Пригадай, які вірші про зиму, віншування і колядки ти знаєш.

Розкажи, чи святкують Новий рік та Різдво у твоїй родині. Якщо так, то як саме?

ЯК ДЗВЕНЯТЬ СНІЖИНКИ

Оповідання

Це було зимового вечора. Сонце сховалося за обрій. Зарожевів сніговий килим. Стало тихо-тихо.

Раптом з півночі насунула чорна хмара. Пливе над снігами. Потемнів сніговий килим. Падають сніжинки на землю. Тихо лягають на поле, на ліс, на дорогу.

Я прислухаюсь до тихого снігопаду і чую ніжний дзвін. Немов десь далеко-далеко бринить велика кришталева чаша, до якої доторкається срібний молоточок.

Що воно дзвонить? Іду, прислухаюся. Дзвін лине від маленької ялинки, що росте у нас на шкільному подвір'ї. Вслухаюся і дивуюся. То дзвенять маленькі сніжинки. Висять на ялинкових гілочках, торкаються одна до одної, немов срібні дзвіночки. І дзвенять, дзвенять, аж місяць прислухається.

Василь Сухомлинський

Чи доводилось тобі чути, як дзвенять сніжинки? Хто допомагає їм дзвеніти? Чи дзвенять вони у відлигу?

Спробуй придумати маленьку казкову історію про зимові дзвіночки.

КОЛЯДУЄМО ТА ВІНШУЄМО

Прочитай текст колядки і поміркуй, чи давня вона, чи збережена у ній пам'ять про створення світу.

КОЛЯДКА

Добрий вечір тобі, пане господарю.
Радуйся! Ой радуйся, земле, **ясен світ** засвітився!
(повтор після кожного рядка)
Вимітайте двори новими мітлами.
Застеляйте столи та все килимами.
Кладіть паляниці з ярої пшениці.
Бо прийдуть до тебе триєждані гості.
Ой, що першим гостьом, — то красиве сонце.
Ой, що другим гостьом, — то ясенький місяць.
Ой, що третім гостьом, — то дрібненький дощик.
Ой, що сонце мовить — людей благословить,
то ізрадується дитятко маленьке.
Ой, що місяць мовить — звіра благословить,
то ізрадується звірятко дрібненьке.
Ой, що дощик мовить — поля благословить.
Як перейду яром, польом-господаром,
то заколоситься жито і пшениця,
жито і пшениця, всякая пашниця.

Які гості приходять до господаря на Різдво? Які подарунки йому приносять? Хто із гостей благословить людей і чому?

ПОСІВАННЯ

Сію, сію, посіваю, з Новим роком вас вітаю!
Хай вам жито щедро родить, хай за вами Доля ходить —
і багата, і вродлива, мудра, чесна і щаслива!

ВІНШУВАННЯ

Я — маленький хлопчик,
сїв собі на стовпчик,
в сопілочку граю,
діток забавляю.
А ви, люди, чуйте,
коляду готуйте.
Яблучка, горішки —
це мої потішки.

Які ще віншування ти знаєш?

Чи відомо тобі, коли посівальники засіювали господарів зерном — на Новий рік чи на Різдво? Чи ходили засівати дівчата?

Вивчи напам'ять святкове віншування.

Творімо разом. Продовж текст віншування.

Віншую татові, мамі, усій
І вам, милі друзі, рідній
Щоб радість у нашому домі,
Щоб рідна Вітчизна щаслива
Хай сонце у небі нас всіх
Бувайте здорові! Христос

Підсумовуємо прочитане

1. Якими художніми засобами змалював зиму Василь Сухомлинський?
2. У творі якого письменника є вислів: «Я прислухаюсь до тихого снігопаду і чую ніжний дзвін...»?
3. Як називається святковий вірш-привітання на Новий рік та Різдво?
4. Чим відрізняються колядки від щедрівок?

ФАНТАСТИЧНІ МАНДРІВКИ У СВІТІ ЧУДЕС ТА КОСМОСІ

Зове вона тебе з усіх доріг:
Егей, вертай додому, мандрівниче!
Милішої ніхто знайти не зміг,
Ласкавіше тебе ніхто не кличе,
Як ця зоря, як цей земний поріг!

❄️ **НОВОРІЧНІ ДИВА** ❄️

Сподіваюсь, ти знаєш, що в Новорічну ніч трапляються різні дива. Щоправда, лише з тими, хто у них щиро вірить і вміє побачити казкову красу в усьому, що його оточує.

Прочитай уривок з повісті Марії Чумарної «Птах, що співає на щастя» за мотивами п'єси Моріса Метерлінка «Синій птах». Її герої — брат і сестричка Олесик та Оля — живуть в убогій хатині, але мають неймовірно багаті серця.

ДІАМАНТ ФЕЇ ДАРИНИ

Уривок з повісті

— Трісь-трісь-трісь! — щось спершу голосно зашурхотіло, а потім раптом бабахнуло за вікном. Вікна спалахнули яскравими бризками світла — і діти, не змовляючись, кинулись до підвіконня.

Звісно, це був феєрверк, якого вони з таким нетерпінням чекали. Бо ж сьогодні Новий рік! Діти давно по-вечеряли, з'їли цукерки, які їм подарували тато з мамою, і змушені були лягти в ліжку.

Їхня невеличка хатина притулилася під лісом на околиці великого міста. Через дорогу виднілися багаті будинки за високими огорожами, освітлені яскравими вогнями. Феєрверк шипів, крутився, розбризував по всьому небу яскраві кульки, і дітям здавалося, що навіть крізь гучну музику вони чують щасливий сміх дітей, які зібралися довкола височенної ялинки в саду. Вони бачили вчора, як у двір навпроти заїжджала величезна вантажівка, і густі ялинові гілки замітали дорогу...

— Олю, як ти думаєш, які подарунки нині отримають ті діти? — запитав Олесик у меншої сестрички.

— Не знаю. Може, нові планшети... — зітхнула дівчинка.

— От сказала — планшети! — засміявся Олесик. — Думаю — щось крутіше...

— Краще спробуймо вгадати, що вони їстимуть на вечерю! — запропонувала Оля.

— Напевно, у них буде величезний торт...

— І море апельсинів...

— І мандаринок!

Діти так бурхливо почали перелічувати всі смаколики, які їм хотілось би спробувати на язичок, що не почули, як у двері хтось тихо постукав. Вдруге постукали так голосно,

що вони метнулися в ліжечка і з головою накрилися ковдрами.

Стало дуже-дуже тихо...

Діти легенько сопіли під ковдрами, а потім заспокоїлись — і вже почали дрімати...

Раптом двері тихо рипнули й відчинилися. Оля з Олесиком обережно піднялися з подушок — і знову втиснулися в них голівками. Хтось стояв на порозі, спираючись на **костур**. Довгий зелений плащ закривав маленьку згорблену постать, а на голові виразно виділявся червоний капелюшок.

Діти завмерли на ліжках, а та непрохана гостя раптом запитала:

— Чи є у вас співуча трава або синій птах?

— Трава є, але вона не співає, — здивувався Олесик.

— А в Олесика є клітка з пташкою! — повідомила Оля.

— Та я її не віддам, бо вона моя! — твердо сказав хлопчик.

— Звичайно, що твоя, — погодилась бабуся. — Дозволь тільки глянути на неї!

Діти вказали на клітку, прикріплену біля вікна. Гостя підійшла до неї й почала уважно розглядати.

— Мені ваша пташка не підходить — не досить синя, — розчаровано сказала вона. — Ви повинні знайти справжню синю пташку. Якщо без співучої трави можна обійтися, то без птаха — ні.

— Але ж ми не знаємо, де його шукати! — вигукнув Олесик.

— І я не знаю... Та моя внучка важко захворіла і без синього птаха не одужає.

— А що ж у неї болить?

— Невідомо. Але вона захотіла бути щасливою...

Діти здивовано презирнулися.

— Ви знаєте, хто я? — нарешті запитала старенька.

Олесик спробував придивитись до її обличчя, затіненого капелюшком, а Оля сказала:

— Голосом ви нагадали нашу сусідку — бабусю Одарку.

— Яка Одарка? — сердито хмикнула стара. — Я — справжнісінька фея Дарина! Ну, мені треба йти. А ви чимшвидше одягайтесь і вирушайте на пошуки синього птаха!

— А ви не підете з нами? — здивувався Олесик.

— Ніяк не можу, бо у мене на плиті кипить юшка, яку щогодини треба помішувати...

Оглянувши кімнату, фея раптом спитала:

— Вам куди зручніше вийти — через стелю, вікно чи комин над каміном?

— А може, простіше вийти через двері? — несміливо запитав Олесик.

— Яка нудна звичка — ходити через двері! — розгнівалась фея. — Ми вийдемо сюди! — вона вказала пальцем на вікно. — Хутко збирайтесь!

Діти швидко вдяглись і раптом виявили, що їхні єдині зимові черевики, котрі стояли біля каміна, були зовсім мокрими.

— У нас нема взуття! — забідкалась Оля.

— Це не біда! Я дам вам чарівну шапочку... До речі, а де ваші тато і мама?

— Мама сьогодні працює на кухні в отих багатіїв, що живуть через дорогу. А тато рано ліг спати, бо йому вранці йти у першу зміну на роботу...

— А бабуся і дідусь?

— Вони померли...

— А братики і сестрички? У вас вони є?

— Були, але теж померли... — зітхнув Олесик.

— А ви хочете їх побачити?

— Звичайно! — в один голос вигукнули діти. — Покажіть нам їх зараз!

— Я ж не ношу їх у кишені, — відповіла фея. — Але коли ви потрапите в Країну Спогадів, то обов'язково всіх зустрінете! А що ви робили, коли я постукала у двері? — раптом змінила вона тему розмови.

— Ми уявляли, що їмо смачні торти та різні смаколики, як ті діти у багатому домі.

— А у вас є торти? Де ваші торти і смаколики?

— У палаці багатих дітей... Погляньте, як там гарно!

Олесик схопив фею за руку і потягнув до підвіконня. Фея виглянула у вікно.

— Це ж не вам гарно і не ви їсте торти!

— Але ж нам звідси майже все видно!

— І ти не ображаєшся?

— За що?

— Що ті багаті діти все мають і не діляться з тобою...

— Вони ж багаті... Поглянь — знову феєрверк! Як гарно!

— У вашому домі зовсім не гірше, — хмикнула фея.

— Та куди там! У нас не так яскраво, нема таких смаколиків...

— Ти просто не бачиш усього...

— У мене чудовий зір! Кращий, ніж у тата! — вигукнув Олесик.

— Зараз я покажу тобі, як ти бачиш, — буркнула фея. — Ось якою ти бачиш мене?

— Ну, у вас на голові червоний капелюшок...

— Я не про одяг запитую. Скажи про мене: я молода і красива чи, може, стара та огидна? Га? Мовчиш? Може, я стара і горбата?

Діти соромливо мовчали. Їм так не хотілось образити бабусю!

— Ну, горб у вас зовсім не великий... — тихо промовив Олесик.

— Глянувши на твій вираз обличчя, можна подумати, що він завбільшки з гору. Може, і ніс у мене довгий та гачкуватий, а ліве око якесь приплюснуте?

— Та ні... — Олесик геть розгубився. — А хто вам так приплюснув те око?

Фея не на жарт розлютилася.

— І ти не бачиш, як синіють мої прекрасні очі? І золотіє чудове довге волосся? — вона висмикнула з-під капелюшка жмутик сивого волосся.

— Та бачу декілька...

— Декілька? Цілі снопи, копиці золотого волосся! Невже ти такий самий сліпець, як і інші люди?

— Ні, ні, я дуже добре бачу...

— На щастя, я завжди ношу з собою те, від чого спалахують людські очі. Ось: що це я витягаю з торбинки?

— О, гарненька **брунатна** шапочка... Що це так блищить на ній?

— Це великий діамант, що допомагає людям відкрити очі... Коли надінеш шапку на голову, його треба трішки повернути ліворуч. Діамант тоді натисне на непомітний горбик, який є у кожного на голові, і тоді ти зможеш бачити по-справжньому.

— А це не боляче?

— Ні, він же чарівний. Ти одразу побачиш те, чого люди не бачать очима: наприклад, душі Хліба, Води...

— А душу Цукру теж видно? — поцікавилась Оля.

— Ну, звичайно! Не люблю, коли запитують дурниці... Душа Цукру не більша за душу Води чи Перцю... Отже, я дала вам усе, що маю, аби ви розшукали синього птаха. Можливо, перстень-невидимка чи літаючий килим стали б у пригоді більше, але я загубила ключа від скрині, в якій вони заховані... Ага, ледь не забула! Якщо діамант триматимеш ось так і трішки повернеш, можеш побачити минуле. А якщо повернеш ще трохи — зможеш зазирнути в майбутнє. Це дуже цікаво!

— Тато забере в мене цю шапочку, — зітхнув Олесик.

— Не забере! Вона невидима, поки в тебе на голові... Хочеш спробувати?

Фея дбайливо одягла шапочку хлопчику на голову.

— Повертай діамант! Раз... і ще...

Ах! Що сталося! Не встигла фея договорити — тієї ж миті хлопчик опинився в казковому просторі власної кімнати. Її стіни освітилися, вікна засяяли, старі меблі стали схожими на ті, що він бачив у музеї. Старовинний годинник на стіні весело підморгнув і привітно відчинив свої дверцята. З них повистрибували барвисті Години, що дружно кинулись у танок, тільки-но почала лунає музика в годинниковому механізмі.

— Хто вони, ці красиві панночки? — вражено запитав Олесик.

— Це Години твого життя: вони радіють, що стали вільними хоч на короткий час...

Услід за Годинами в кімнаті з'явилися якісь чудернацькі гості: одні поважно ходять, інші вистрибують та витанцювують. Якийсь дивак із собачою головою ледь не збив Олесика з ніг і кинувся його обнімати:

— Добридень, добридень! Нарешті я можу з тобою говорити! Кажі мені, чого ти від мене хочеш: може, я перекинуся через голову? Пострибаю на двох ногах?

— Хто це? — здивувався Олесик, відштовхуючи від себе набридлого дивака.

— Ти не впізнаєш душу свого собаки Тулька? Ти її виволовив...

— Я тебе люблю! Як добре, що ти нарешті почув мене! — продовжував Тулько. — Як я мріяв, щоб ти колись почув і зрозумів мене! Я все для тебе зроблю...

Поки душа Тулька вистрибувала довкола Олесика, до Олі, що вражено спостерігала за всім, підійшла чепурна пані, простягла їй руку і сказала:

— Ви сьогодні чарівна!

— А це хто? — здивувалась Оля.

— Це душа вашої кішки Матильди!

— І я поцілую свою пані, і я поцілую! — Тулько відсторонив Матильду й кинувся цілувати руки своїй маленькій господині. — Я всіх-всіх поцілую і налякаю кішку!

— Я вас не знаю, пане, — холодно мовила Матильда й відійшла вбік.

Раптом у крані почулося якесь шипіння — і з цівки води випурхнула панночка в блакитному вбранні. А вслід за нею із глечика з молоком, який зачепив Тулько своїм хвостом і розлив по столу, виплила бліда панночка в білій сукні.

— Підійди до них — це душі Води і Молока, — фея лагідно підштовхнула Олю назустріч білій панні. Поки дівчинка підходила до Молока, просто з цукернички, що стояла на столі, вивалився кругленький білявий хлопчик і підбіг до Олі.

— Привіт! Я сподіваюсь, що ти рада мене бачити!

— А ти хто?

— Душа твого улюбленого Цукру! — сказав хлопчик і солодко поцілував дівчинку в щічку.

Оля захоплено присіла від солодкого поцілунку. Аж раптом нічна лампа тричі блимнула й згасла. А кімната спалахнула сліпучим сяйвом — і всі відразу побачили білу панну, огорнуту блискітливим промінням. Вона була наче у сні — стояла рівно, без руху, тільки складки її довгої сукні переливались у повітрі веселковими хвильками.

— Це Королева... — прошепотів Олесик, забувши про всіх інших гостей.

— Свята Діва... — тихенько сказала Оля.

— Це — саме Світло... — прошепотіла фея.

Діти аж тепер помітили, що вона раптом зі старої бабусі перетворилась на прекрасну жінку з синіми очима та золотим волоссям. Зелений плащ і червоний капелюшок аж світилися, наче їх обсипали самоцвітами.

Душа Світла немов пробудила зі сну всі кімнатні речі — на кухні задзеленьчали каструлі та сковорідки, дверцята шаф порозчинялись...

І раптом двері сусідньої кімнати різко грюкнули!

— Тато! — шикнув Олесик і підштовхнув сестру до ліжечка.

Гості заметушились, шукаючи свої місця.

— Поверни діамант! Зліва направо! — сказала фея. — Не так швидко! Вони ж не встигнуть повернутися...

Олесик повернув діамант — і просто посеред кімнати відчинились невидимі двері. Всі гості кинулись туди, намагаючись пробігти крізь них і вскочити у своє тіло. Двері почали знову змикатися дуже швидко, гості панічно штовхались, але що більше вовтузились — то повільніше проходили крізь портал часу.

Пес Тулько став осторонь і зашепотів до кішки Матильди, котра примруженим оком спостерігала за всім, що відбувалося:

— Я дуже щасливий, що не встигну повернутися в мовчання. Портал зачиняється надто швидко!

— Я теж, — зітхнула кішка. — А це дуже небезпечно?

— На жаль, — сказала фея, — я не встигла вам повідомити, що кожен, хто зостанеться і заприятелює з дітьми, все одно повернеться у своє тіло наприкінці подорожі... А подорож може видатися не дуже простою! Чи кожен з вас до неї готовий?

— А хто не заприятелює? — запитала кішка.

— Тоді, можливо, не варто подорожувати, якщо сумніваєтесь...

— Ходімо, повернемося у [портал](#), — сказала псові кішка. — Навіщо витрачати сили, якщо пригода скінчиться, лиш розпочавшись?

— Нізащо! Я так хочу дружити зі своїм господарем, говорити з ним, допомагати...

— Йолоп... — прошипіла Матильда.

Двері посеред кімнати раптом зникли разом із частиною гостей. Біля столу на кріслі сидів Хліб і гірко схлипував, бідкаючись, що не збирався кудись подорожувати, що його силоміць розбудили і він дуже розгублений...

Молоко зомліло від несподіванки, і Вода бризкала на нього, намагаючись привести до тями. Вогонь, що недавно вискочив з каміна, зараз метався по хаті й обпікав усіх своїм гарячим плащем. Цукор всівся на цукерничку і силкувався втиснутися в неї.

У двері кімнати постукали. Всі знову заметушились.

— Що за дурні, — презирливо сказала фея. — Страхополохи й дурні! Невже вам приємніше сидіти у глечиках,

кранах, хлібничках і цукерничках, ніж мандрувати разом з цими чудовими дітьми? Дякуйте долі, що хоч раз дала вам можливість відчути себе чимось живим у цьому світі! А ти, Світло, чому мовчиш?

— Я заприятелюю з дітьми і радо піду з ними, куди мені дозволено йти, — відповіло Світло, усміхаючись.

— От і добре! Часу для відступу в нас нема. Ти, Тільки, не дражни Матильди. А ти, Вогню, тримайся від усіх на відстані. Воду я попрошу тримати себе в берегах і не розтікаться.

Знову почувся голосний стукіт у двері.

— Ходімо! — рішуче сказала фея. — Ти, Хлібе, візьми клітку для синьої пташки. В дорозі відповідатимеш за неї.

Вона швидко зняла клітку з пташкою, що висіла над вікном, і подала Хлібові.

Наступної миті вікно витягнулось і відчинилось, наче двері. Всі кинулися в прохід.

У кімнаті стало темно. Коли тато відчинив двері, там усе було, як завжди.

— Сплять, — промовив він і зачинив двері...

Марія Чумарна

Чи віриш ти, що людина може мандрувати в часі та просторі, з нею можуть траплятися різні дива? І чи насправді всі речі мають свої невидимі образи й характери?

ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Назви речі, які тобі хотілось би «оживити» в цій історії. Опиши, як би вони виглядали.
2. Створи усне продовження сюжету.
3. Напиши коротеньку фантастичну оповідку про мандри в часі та просторі.

Якщо в тексті є незрозумілі слова, зазирни у тлумачний словник.

ПОДОРОЖІ ТА МАНДРІВКИ

Люди завжди хотіли пізнавати світ, в якому вони живуть, розкривати для себе нові таємниці, гартувати силу, утверджувати добро і правду на Землі.

А найдавнішими мандрівниками були герої казок.

ЯК ІВАН ДО СОНЦЯ ХОДИВ

Українська народна казка

Жив колись на світі парубок Іван. Був він небагатим, то й пішов до пана найматися. Пан прийняв його до стайні коней доглядати. А інші конюхи, що в стайні працювали, незлюбили того парубка. Вибрали йому найгірших коней. І хоч як Іван не старався — ті коні не тішили око своєю чистотою. Та ще й конюхи робили прикрощі Іванові: по-тай посипали його коней пилюкою, аби пан завжди лаяв хлопця і називав ледацюгою. Гірко стало Іванові. Прийшов він до стайні, сів біля свого лошака та й зажурився. А той лошак його і питає:

— Чого сумуєш, приятелю?

— Як же мені не сумувати, коли пан знову побив мене за те, що мої коні брудніші за інших!

— Не журися, я тобі пораджу. Відріж трішки волосся з моєї гриви, зроби щіточку та почисть нею коней.

От зробив так Іван — і його коні аж засяяли! Тепер пан побив інших конюхів.

Якось погнали ті конюхи коней на річку купатися та зустріли там стару-престару бабу. От вона і питається, хто це їх так б'є, що синці видно. Ті конюхи й сказали, що пан б'є, бо їхні коні брудніші за Іванових.

— Купіть мені червоні чобітки — то я вам допоможу, — каже баба.

От принесли вони бабі чоботи, а вона й каже:

— Шепніть своєму панові, що Іван може дізнатися, чому Сонце так весело сходить і сумно заходить. Він піде світ за очі й не повернеться.

От набрехали конюхи панові, він і наказав Іванові йти до Сонця. Знову поділився Іван своїм горем із лошаком, а той і каже йому: «Не журися, підемо до Сонця».

Та й пішли. Ідуть та й ідуть, на третій день доходять до двох берестів, котрі зчепилися гіллям та б'ють один одного так, аж листя сиплеться. Побачили парубка — і питають, куди він іде.

— До Сонця: хочу дізнатися, чому воно вранці весело сходить, а увечері сумно заходить.

— Спитай його, доки ми тут битися будемо!

Пішли далі. День ідуть, другий, третій — стрічають жінку, що виганяє з терну каченят.

— Куди ідеш, парубче?

— До Сонця!

— Спитай у нього, доки мені ще виганяти з терну каченят.

Ідуть далі день, другий, третій. От приходять до річки, через яку золотий міст перекинuto. Тільки ступили на нього — а риба з води кричить:

— Куди ідеш, парубче?

— До Сонця!

— Спитай, доки я ще буду тримати міст на своїх плечах!

Перейшли річку й опинилися під височенною горою. Три дні піднімались на ту гору і нарешті прийшли до кришталевого палацу. До них вибігла жінка в рожевій хустині — то була Сонцева мати.

— Ой, тікайте звідси, бо як мій син прийде на обід — то від вас залишиться лише жменька попелу!

Іван розповів їй, яке лихо привело його до Сонця. От вона заховала їх під лаву. Коли це вкочується Сонце.

— Людський дух чую, — каже.

— Та ні, то тобі здалося.

От поки Сонце обідає, мати й говорить:

— Цієї ночі снилось мені, що якийсь дивний чоловік питає у мене: чому Сонце вранці весело сходить, а увечері сумно заходить? А я й не знала, що йому відповісти.

Сонце засміялося:

— Я весело сходжу, бо далеко бачу. Як тільки вийду — із синього моря виринає чарівна красуня. Вона до мене усміхається — і я радію, кличе мене — я йду і цілий день милуюся нею. Увечері дівчина ховається в морі — і мені стає сумно.

Мати ще питає:

— А доки будуть битися ті два берести, що при дорозі?

— То не берести, а два брати. Б'ються вони вже тисячу років і ніколи не перестануть битися. Бо дуже знущалися над своїми рідними: на старість їсти не давали, сорочок не прали, а перед смертю вигнали слабих на зелену пашу.

— І ще мені приснилася жінка, що виганяє каченят із терну.

— То не каченята, а її діти. Вона їх погубила: їстоньки не давала, спатоньки не клала, сорочечок не прала. Буде їх доти виганяти, поки я не згасну на небі.

— А що ж то за риба, що золотий міст тримає? Доки його триматиме?

— Триматиме доти, поки не скине у річку першого по-дорожнього, що ступить на міст.

Пообідало Сонце, поцілувало матір і рушило далі. Іван з коником вилізли з-під лави. Подякували Сонцевій матері і пішли собі. Приходять до річки і чують голос риби:

— Що сказало Сонце?

— Мовчи, — шепнув кінь, — скажеш тоді, коли міст перейдемо.

Перейшли міст — Іван і каже рибі:

— Триматимеш міст доти, поки не скинеш першого подорожнього в річку.

— То це ж ти і був тим першим подорожнім! — забідкалася риба.

Прийшли до жінки, що каченят із терну виганяє, до берестів, — переказали їм, що Сонце сказало. Повернувся Іван до пана, розповів йому, чому Сонце так весело сходить, а сумно заходить.

— Можеш далі у мене служити, — каже пан.

— Та ні, не буду я більше служити. Пора мені женитися.

Прийшов до свого коня і радиться з ним, як би засватати ту дівчину, про яку Сонце казало.

— Візьми із собою пилку, сокиру і мотуз, — каже кінь.

Сім днів та сім ночей ішли вони до моря. Тут Іван збудував таку гарненьку хатку, що в ній і цар не посоромився б жити.

— А тепер, — каже кінь, — прив'яжи до дверей мотузку і заховайся в куцах. Кінець мотузки добре тримай. Як дівчина зайде — смикни, двері зачиняться, а ти підходь, тримаючись за мотузку.

От коли Сонце зійшло — із моря вийшла дівчина, і така гарна — що ні в казці сказати, ні пером описати. Зайшла вона в хатку. А Іван сіпнув за мотузку і зачинив за нею двері. Дівчина злякалася і стала просити:

— Пустити мене!

- Ні, рибонько, не пуцу: маєш мені за дружину стати.
- Мене любить Сонце, і я маю любити його.
- Я теж люблю Сонце і буду йому вірним.
- Коли так — бери мене за руку і веди до нього, нехай нас благословить.

Побралися вони і живуть щасливо донині. Щоранку стоять на березі моря і зустрічають Сонце, а увечері його проводжають.

До якого виду належить ця казка: чарівних, героїчних чи соціально-побутових?

Чому Іван вирішив мандрувати до Сонця? Як ти уявляєш собі таку мандрівку?

Які таємниці тобі хотілось би дізнатись у Сонця? Що, на твою думку, людині знати найважливіше?

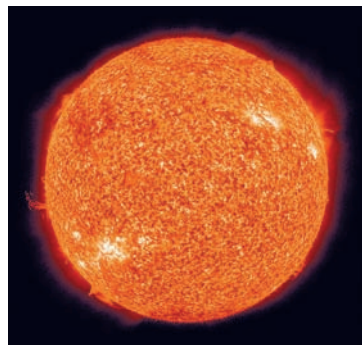

Напиши вірш або казочку про свою мандрівку до Сонця.

ЗІРКА НА ІМ'Я СОНЦЕ

Ця зірка народилася багато мільярдів років тому, але за космічними мірками вона ще дуже молода. Діаметр Сонця в 1,3 мільйона разів більший за діаметр Землі, маса — майже в 300 000 разів, а об'єм — у 1 301 000 разів!

Поверхня нашої зірки розігріта до +6 000 градусів за Цельсієм. Сонце постійно викидає у простір не тільки промені світла та радіопромені, а й потоки розрідженої плазми. Їх називають сонячним вітром. Сонячний вітер має великий вплив на всю систему планет.

Із книги «Планета Земля»

Прислів'я

У ніч найтемнішу про сонце пам'ятай.

У 1918 році в Україні йшла війна проти російських військ, які хотіли знищити новостворену Українську Народну Республіку. Українські видавництва у той час друкували книжки, які піднімали героїчний дух молоді. Однією з них стала книжка під назвою «Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові».

Про моряка, який внаслідок корабельної катастрофи опинився на безлюдному острові й прожив там багато літ, було написано чимало історій. Найбільш знаменитою стала книга Даніеля Дефо «Пригоди Робінзона Крузо».

А молоді й талановиті люди — Ігор Федів та Вал. Злотополець — вирішили написати твір про українського лицаря, який за жодних, навіть найважчих, обставин не втрачає віри в Бога і любові до Батьківщини.

Микола був відважним козаком, бився з ворогами, потрапив у полон і провів багато часу в турецькій неволі. Втік, пробрався на судно, яке згодом розбилося в морі, проте вижив лише він. І знайшов у собі сили облаштувати своє життя на безлюдному острові.

Цю книгу автори присвятили пам'яті друзів, які поклали свої голови в бою під Крутами. Триста юнаків-студентів тоді стали на захист України в нерівному бою.

Сподіваємось, тобі сподобається герой Микола, і ти захочеш прочитати книжку повністю. А зараз — ознайомся з уривком із повісті, в якому розповідається, як почалося життя українського робінзона на безлюдному острові.

ЖИТТЯ ТА ДИВОВИЖНІ ПРИГОДИ КОЗАКА МИКОЛИ НА БЕЗЛЮДНОМУ ОСТРОВІ

Уривок із повісті

Перед ним розкинувся острівець **милі** на дві завширшки і чотири завдовжки. Непролазний, дикий праліс вкривав значну його частину. Ніде не було видно осель, нізвідки не підіймався дим. Скільки не напружував Микола зір, ніяк не міг відшукати ознак людського життя. І тут підігнулися йому ноги, в німому відчаї притулився до скелі.

— Острів! Безлюдний острів!.. — шепотів він ледве чутно.

І згадалися Миколі ті хвилини, як іще малим хлопчиком бігав зеленими луками, як забавлявся в гурті друзів: на-сипав вали, дерев'яною шаблюкою зводив січі. А потім, стомлений, убігав до хати й розказував матері, як то вони рубалися, як в Андрійка зламалася шабля, як списом шкіру здерли з руки.

Згадав оце все Микола, й жаль охопив за ріднею, за товариством. Чи вернеться він коли до них? Чи тут і загине?

Відчував, як до очей підступили сльози. Довго-довго сидів отак непорушно Микола. І незримі нитки слалися з далекої землі до любої вітчизни. Він посилав туди всю свою любов і безмежну тугу.

«Мабуть, довго мені доведеться тут прожити, — подумав нарешті тужно. — А може, й вікуватиму тут на цьому острові. Треба тепер відшукати хоч печеру, яка б захистила від хижаків та холоду».

І він, спустившись з гори, розпочав пошуки, але, крім кам'яних скель, нічого не знайшов. Аж наприкінці при одній, як мур, стрімкій скелі побачив невеличку заглибину з вузькою щілиною. «Ось тут буде моя домівка!» — подумав Микола.

«Якби мати лопату й **кайло**, — міркував він далі, — то таку б видовбав печеру — хоч куди! Або хоч би шабляка! Та, крім рук, нічогісінько немає, а руками не будеш довбати скелі; треба щось вимудрувати».

Узяв спочатку гострий камінь, що лежав під ногами, почав довбати ним, та нічого з цього не вийшло. Аж врешті таки придумав. «Ось ці дерева зарадять моему лихові: викопая їх із корінням та й посаджу перед щілиною. А як розростуться, то наче стіною захистять мене. І спати вже можна спокійно, і ховатись од буревію. А згодом, може, щось краще знайду...».

Не гаючи часу, взявся Микола до роботи. Руками викопував дерева, й хоч нелегко йому доводилось, але надвечір вже лежало перед печерою кілька. Змучений, обтер піт із чола й пішов напитися. А що вирішив до вечора посадити кілька дерев, то про спочинок не було й думки. Тепер почав руками рити ями. І хоч добре нагрів собі чуба, проте ввечері зеленіло п'ять дерев перед печерою.

Тим часом голод ізнову почав допікати, а тут тобі вже й ніч надходить. «Піти б мені на берег і вдруге підживитися устрицями, а то як ляжеш голодний, то й не заснеш як слід», — думав Микола. І хоч темно було, подався до моря. Прийшов на берег, а тут тобі лихо: хвилі залили міліну.

— Гай, гай! Це **приплив**, — зітхнув Микола, — нічого не вдієш, козаче, — вертайся й лягай спати голодний.

Та де тут лягати? Таки довелося примоститись на дереві. А щоб не скотитися з гілляки, прив'язався **очкурем** і заснув за мить.

Коли прокинувся вранці, відчув, як болить спина й нога, добре таки надавлена гіллякою. Але то був би не Микола, якби довго роздумував над тим, що в нього болить, і пішов на берег шукати устриць.

Цього разу вибрав іншу дорогу. Минув гущавину, перескочив через струмок і — праворуч росте кокосова пальма. Він бачив її в Африці не раз. Плоди, завбільшки як гарбузи чи дині, густо обсіли вершок дерева.

«Горіхами можна підживитися краще, ніж устрицями, — подумав Микола й довгою палицею збив кілька. Та як їх їсти: тверді, мов каменюки. Після довгих зусиль розбив, проте, гострим каменем. А тут тобі й друга під нею, міцна, мов панцир черепахи. Зате, розбивши її, знайшов усередині соковите зерно, смачне, як звичайний горіх, а в ньому — густий солодкий сік. І припав Микола до кокосових горіхів, як ведмідь до меду.

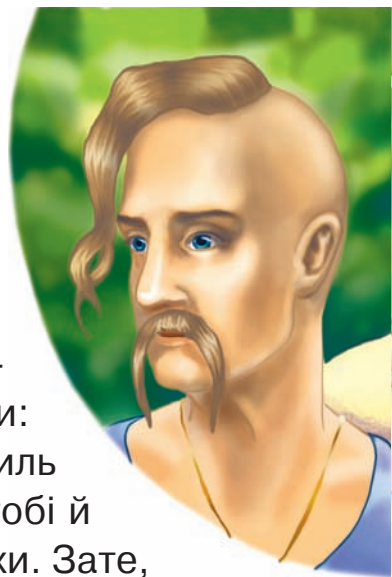
«Ну, хвалити Бога, що дав мені вже другу поживу, тепер і голод не страшний», — подумав він. І хоч ситий був, пішов таки на берег за устрицями. Багато їх нині не знайшов, зате, вертаючи до печери, побачив зариту в піску велику мушлю з гострими, як вістря, краями.

— От і за лопату буде мені, а то пальці таки здорово болять, — промовив, витягнувши мушлю з піску.

Незабаром знайшов він так само випадково рослину з волокнистим бадиллям, як у льону або коноплі.

«Може, що вийде з цього бадилля», — подумав козак. Нарвав його цілий оберемок, поскручував у в'язки, як коноплі, й поклав у воду мочити. За кілька днів, як зм'якло бадилля, вийняв в'язки і розклав сушити на сонці.

— От якби **терниця** тепер: витіпав би краще за бабу. Та ось цей костур, може, заступить її, — промовив Микола, заходжуючись працювати.

І диво: з твердого бадилля вдалося йому справді витіпати прядиво. Із прядива почав **сукати** нитки й, хоч були вони не такі міцні, як у мотузярів, все ж прив'язав ними до дрючка велику мушлю, яку знайшов напередодні. Отож випадок допоміг Миколі надбати коштовне знаряддя — лопату.

Робота з огорожею пішла тепер швидше. Дерево за деревом щораз густіше прикривали вхід до печери. А щоб іще краще його захистити, засадив Микола другий ряд дерев, переплівши їх гнучким гіллям, а відстань між рядами засипав землею й камінням.

— От тобі й вал. І кулі бусурманської не побоявся б за ним! — говорив до себе.

І відтоді вранці та ввечері носив він із близького джерела в кокосових лушпинах воду й поливав дерева. І що за радість була, як однієї днини побачив, що молода деревина пускає нові бруньки, а на валу починає зеленіти трава!

До печери вів тільки один вхід. Щоб і туди не добрався якийсь непроханий гість, вирішив Микола і вхід засадити деревами. Та як заходити йому до печери? От і придумав: зсукав мотуззя й зв'язав із нього міцну драбину. Над печерою підноситься стрімка скеля, така заввишки, як кручі над Дніпром під Києвом, а на її вершині, над самою печерою, росло гіллясте дерево. За нього зачепив мотузяну драбину.

«Ось так і заходитиму до своєї печери. Ти, леве, тигре чи інша хижа звірюко, не втнеш цієї штуки!» — думав Микола. А тепер почав він міркувати, як би вигідніше

розташуватись у вузькій, тісній печері, а насамперед її розширити.

Щоб знайти якесь більш-менш придатне знаряддя для розширення печери, пішов Микола до струмка, що протікав праворуч від його домівки. На березі лежало багато всякого каміння. Після довгих пошуків знайшов невеликий камінь, подібний до сокири: він був навіть гострий на кінці й немов умисне з діркою на держаку.

— Ось тобі й щастя! — зрадів Микола.

У дірку забив міцного дрючка — й сокира готова.

— Ану, кам'яна сокиро, чи придатна ти до чого, чи, може, жбурну тебе туди, звідки взяв?

І цюкнув для проби по малій деревині, що стояла перед ним.

— Ну й розумака з мене! — вигукнув утішений, як побачив, що підтяте дерево схилилося вниз. Тоді він знайшов іще два камені: один схожий був на клепало, яким каменярі б'ють каміння, а другий — на короткий грубий ціпок.

Маючи тепер стільки інструменту, повний сили й бадьорості, взявся до праці. Шматок за шматком лупав він нетверду скелю. Печера ставала все більшою й вищою. За кілька днів, як уже продовбав печеру настільки, що міг вигідно поміститися, вистелив задалегідь висушеним сіном і вперше заснув на острові по-людськи...

*Ігор Федів
та Вал. Злотополець*

Об'єднайтесь у три групи і розробіть свої «пропозиції», як можна в безлюдних умовах: збудувати житло, виготовити одяг, роздобути їжу.

Що ще можна робити самотній людині, аби життя на острові було цікавим? Якщо тобі потрібна підказка, можеш переглянути уривок із фільму «Робінзон Крузо».

Як видно з прочитаних текстів, мандрувати можна по-різному. Всі діти дуже люблять пригоди, тому прагнуть подорожувати якщо не наяву, то хоча б у сні, як це зробила дівчинка Аліса. Вона жила в Англії в ті часи, коли дітям не дозволяли бігати, ходити в походи, і їхньою єдиною розвагою була гра в шахи чи карти. Пригоди Аліси відбувались серед дивних істот і в дивному світі. Втім, ти переконаєшся в цьому, прочитавши уривок з повісті англійського письменника Льюїса Керрола «Пригоди Аліси в Дивокраї».

ПРИГОДИ АЛІСИ В ДИВОКРАЇ

Уривки з повісті

БІЛИЙ КРОЛИК

Була собі маленька дівчинка на ім'я Аліса, і якось наснився їй предивний сон.

Хочеш почути, про що він?

Тоді слухай. Ось із чого все почалося. Наснилося їй, начебто повз неї жене, мов ошпарений, Білий Кролик; та не встиг він її поминути, як зненацька зупинився і витяг із кишені годинника. Чудасія, правда?

Чи бачив ти коли, аби Кролик мав при собі годинника та кишеньку, щоб туди його клас-ти? Отож-бо. Хоча... Якщо вже Кролик при годиннику, йому слід мати для нього й кишеньку. Не носити ж його в роті! Адже без лапок, отих, що спереду, Кроликові теж часом не обійтися, — коли треба тікати, певна річ.

Поглянь, які у нього рожеві очі (гадаю, всі Білі Кролики рожевоокі),

і рожеві вуха, і брунатний піджачок; ще й червоний носовичок визирає з кишеньки!

А ця голуба краватка, а жовта **камізелька** — дивитися не надивитися!

— Боже, Боже! — простогнав Кролик. — Запізнююся — страх!

Цікаво, куди міг Кролик запізнюватися? А ось куди: він конче мав навідати Герцогиню (незабаром ти сам її побачиш, вона сидить у себе на кухні), а Герцогиня — презлюща стара відьма, і Кролик не сумнівався: вона укинеться в страшенну лють, як змусити її чекати. Тож неборака перелякався на смерть (бачиш, як він тремтить, ні? Ось трусни трохи книжкою — і відразу матимеш уявлення про його **дрижаки**), бо йому примарилося, ніби Герцогиня на покару зітне йому голову. Саме так звикла чинити Чирвова Королева, як на когось розізлиться (невдовзі ти побачиш на малюнку цю **мегеру** — Чирвову Королеву): принаймні вона все веліла відрубувати комусь голову і все гадала, ніби її слухаються, хоча насправді голови ніколи не стинали.

Так-от, коли Білий Кролик пустився бігти, Алісі закортіло побачити, що з ним буде далі; тож вона майнула слідом; бігла-бігла — і раптом загула вниз у кролячу нору!

Та й довго ж вона падала!

Униз, униз, униз... Аліса вже чудувалася, чи не пролетить вона, бува, землю наскрізь?

Ох же ж і нора! Так і дивись вихопишся з другого боку! Не нора, а якийсь глибоченний колодязь, лише без води! Якби туди хтось і справді впав, то напевняка убився б! Але, бач, падати уві сні цілком безпечно, бо насправді ти лежиш десь, як у Бога за пазухою, і спиш без задніх ніг.

Нарешті жахливе падіння скінчилося, і Аліса плюхнула на купу галузок та сухого листя.

Але вона не ушкодилася, тож мерщій схопилася на ноги та й гайда знов за Кроликом!

А втім, чудний Алісин сон лише починався. Якщо наступного разу ви побачите Білого Кролика, знайте: у вас попереду предивний сон, подібний до сну маленької Аліси.

ЯК АЛІСУ ВИГНАЛО ВГОРУ

Потому, як Аліса загула у кролячу нору і довго-предовго блукала під землею, вона зненацька опинилась у великій залі з силою-силенною дверей.

Та ба! Всі двері були позамикані, тож бідна Аліса ніяк не могла звідти вибратися. Але трохи перегодом вона уздріла маленького триногого столика із суцільного **шкла**, де лежав маленький ключик, і вона обійшла з цим ключиком усю залу — ану ж пощастить відчинити якісь двері!

Сердешна Аліса! Ключик не відмикав жодних із них. Аж ось нарешті вона знайшла крихітні дверцята і, о, радість! — ключ до них підійшов!

От відімкнула вона ті малесенькі дверцята, нахилилася та й зазирнула в них — і знаєш, що побачила? Ге, ге, чудовий-пречудовий сад! Ой, як їй туди закортіло!

Але дверцята виявилися безнадійно малі! Як у них протиснешся? Легше було би пролізти крізь голчане вушко!

Довелося бідолашній Алісі замкнути дверцята і покласти ключика назад на маленький столик: та цим разом вона запримітила на ньому щось новеньке, і що то, гадаєш, було? Маленька пляшечка з написом на прив'язній **наличці**: «Випий мене!»

Недовго думавши, Аліса пригубила напій — смакота! — тож вона припала губами до пляшечки та й випила його до дна.

Ой, що тут із нею почало діятися! Ні, тобі нізащо не вгадати — доведеться самому розповісти про те диводивенне! Вона усе меншала й меншала, аж поки зробилася завбільшки з крихітну лялечку!

А тоді й каже собі: «Ну от, а тепер... з таким зростом... пролізти крізь маленькі дверцята — раз плюнути!» Та й **біжка** до них!

Добігає до дверцят — аж ті замкнені, а ключик зостався на столику, і вже до нього, хоч умри, не доп'ястися! І надало ж їй замкнути дверцята!

Коли це у віці їй упав маленький пиріжечок із написом: «З'їж мене!»

Ловити ґав? Ні, нема дурних — і вона живенько його ум'яла.

І знаєш, яка **приключка** з нею приключилася? Не вгадаєш зроду! Доведеться пояснювати знов.

Аліса заходилася рости. Вона все росла й росла, аж поки стала куди вища, ніж була! Вища за найбільшу дитину! Вища за дорослого! Та рости все одно не переставала.

Що тобі більше сподобалося б, як ти гадаєш: бути маленькою тендітною Алісою з кошеня завбільшки чи височенною велеткою Алісою, що знай товчеться головою об стелю?

*Льюїс Керрол
Переклад Валентина Корнієнка
(Ілюстрації Яни Гаврош)*

Чи траплялися з тобою подібні історії у сні?

Що ти можеш сказати про Алісу після прочитання тексту? Яка вона? Чи подобається Алісі проводити час за нудними іграми?

Які розваги, подорожі, мандрівки ти придумав би/придумала б для Аліси, якби їй дозволили вийти з дому та погратися з друзями?

Скоромовки

- Мандрував вовк із вовчихою та вовчєнятами.
- Дибало Дибало та й придибало до Дибалихи.

Переглянь епізод з фільму «Аліса в Країні Чудес». А ще краще — прочитай повністю книжку Льюїса Керрола.

А цю чудову повість про Маленького принца написав знаменитий французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері, який був льотчиком і літав по всьому світу. Його літак так і не повернувся з Африки, де він колись зустрівся зі своїм маленьким другом.

МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ

Уривки з повісті

III

Чимало часу довелося згаяти мені, аж поки я втямив, звідки він тут узявся. Маленький принц був дуже допитливий, проте моїх запитань він, здавалося, й не чув. Лише з випадкових слів пощастило мені потроху про все довідатися. Так, уздрівши вперше мого літака (я його не малюватиму, для мене це надто **марудно**), він поспитався:

— Що воно за **штукенція**?

— Це не штукенція. Воно літає в повітрі. Це літак. Мій літак.

І я з гордістю звістив йому, що літаю. Тоді він вигукнув:

— Як?! Ти впав із неба?!

— Авжеж, — скромно відказав я.

— Ото чудасія!..

І Маленький принц так дзвінко зареготав, що мені аж прикро стало від того. Я ж хотів, щоб моє лихо сприймали поважно. Потому він докинув:

— Отже, ти теж із неба! З якої ж планети?

Збагнувши, що тут і криється розгадка його таємничої появи в пустелі, я зненацька спитав:

— То ти прибув з іншої планети?

Та він не відповів. Стиха хитаючи головою, він розглядав мого літака:

— Та воно й правда, хіба на цьому ти міг прилетіти здаля...

І надовго замислився. А потім дістав із кишені мого баранця і почав розглядати свій скарб.

Уявіть собі лишень, як зачепила мене ота **обмовка** про «інші планети»! Тож я спробував дізнатися ще більше:

— Звідки ж ти прибув, хлопчику? Де ж твоя домівка? Куди ти хочеш одвезти мого баранця?

Трохи подумавши, він відказав:

— Добре, що ти дав мені скриньку, вночі вона буде його домівкою.

— Та вже ж. А якщо ти будеш чемний, то я подарую тобі й мотузку, щоб припинати його вдень. Ще й **пакіт**.

Ця пропозиція, здавалося, ошелешила маленького принца.

— Припинати? Що за безглуздя!

— Але ж як його не припнути, то він забреде бозна-куди і загубиться.

Мій приятель знову зареготав:

— Та куди ж він, по-твоєму, зайде?

— А хтозна-куди. Піде собі навмання, світ за очі...

Тоді Маленький принц дуже серйозно зауважив:

— То нічого, в мене там усе маленьке...

І трохи сумовито додав:

— Навмання далеко не зайдеш...

IV

Отак я й довідався про ще одну важливу річ: його рідна планета ледь-ледь більша від звичайнісінького будиночка!

Це не дуже мене й подивувало.

Я добре знав, що, крім великих планет, котрі вже мають свої наймення, таких, наприклад, як Земля, Юпітер, Марс, Венера, є ще й сотні інших, і вони часом такі малесенькі, що їх і крізь телескоп годі розгледіти. Коли астроном відкриває якусь із них, то замість імені дає їй номер. Називає, наприклад, астероїд номер 325.

У мене є всі підстави гадати, що планета, з якої походить Маленький принц, називається астероїд В-612.

Цей астероїд всього лиш раз, у 1909 році, угледів крізь телескоп один турецький астроном.

Він тоді звістив про своє відкриття на міжнародному конгресі, та ще й подав докази. Але його ніхто не захотів слухати, **позаяк** убраний він був у турецькі строї. Дорослі завжди так поводяться.

Та, на щастя для астероїда В-612, турецький диктатор звелів усім своїм підданцям під страхом смертної кари перебратися в європейський одяг. Тож у 1920 році астроном ще раз виступив зі своєю доповіддю, тепер уже в елегантному костюмі. І цього разу всі з ним погодилися.

Я так докладно розповів вам про астероїд В-612 і навіть назвав його номер через отих дорослих. Вони страх як любляють числа. Коли ви розповідаєте їм про свого нового приятеля, то їм і на думку не спаде довідатися про найголовніше. Вони ніколи не питаються: «А який у нього голос? Які ігри він любить? Чи збирає він метеликів?» Вони допитуються: «А скільки йому років? Скільки в нього братів? Скільки він важить?»

Скільки заробляє його батько?» Й тільки після цього вважають, що знають його.

Якщо скажеш їм: «Я бачив прегарний будиночок із рожевої цегли, з калачиками у вікнах і горлицями на даху...», то вони й не зможуть уявити собі таке диво. Натомість треба сказати: «Я бачив **кам'яницю** за сто тисяч **франків**». Отоді вони вигукнуть: «Яка розкіш!»

Тож якщо ви їм скажете: «Маленький принц таки існував, ось докази: це був хлопчина хоч куди, він дзвінко сміявся і хотів завести собі баранця. А як хочеш мати баранця, то це значить, що ти існуєш». Коли їм отаке скажете, то вони тільки плечима знизуватимуть і зауважать, що ви як дитина! Та якщо їм сказати: «Планета, з котрої він прибув, зветься астероїдом В-612», то це їх переконає, й більше ні про що вони допитуватися не будуть. Оце так із ними завжди! Не варто гніватися на дорослих. Діти мають поблажливо ставитися до цього люду.

Та ми з вами, звісно ж, знаємо, що й до чого, й для нас ті числа, вся ота **рахуба** — сміх та й годі! Я залюбки розпочав би цю оповідь так, як починаються казки про чарівниць. Мову я повів би так:

«Був собі Маленький принц, і мешкав він на планетці, що була трохи більша від нього самого, і йому дуже хотілося мати друга...». Ті, хто знається на житті, відразу побачать, що це щира правда.

Я ж зовсім не хочу, щоб мою книжку читали **п'яте через десяте**. Сум і печаль огортають мене, коли я переповідаю ці спогади. Уже шість літ сплигло відтоді, як мій маленький друг пішов од мене зі своїм баранцем. Й оповідаю я все це, щоб не забути його. Адже так прикро, коли забуваєш друзів. Не в кожного є друг. Я теж можу стати таким, як оті дорослі, що переймаються тільки підрахунками. І саме

через те я придбав коробку з фарбами та олівці. А воно ж нелегко братися до малярства у моєму віці, коли ти в житті своєму нічого ніколи не малював, окрім змія-удава ззовні та зсередини, та й то у шість років! Звісно ж, я намагатимуся змалювати щонайкращі портрети. Проте я не певний, що мені пощастить це зробити. Намалюєш один портрет, а другий уже не схожий на нього. Не до ладу в мене й зі зростом. Отут Маленький принц зависокий. Там він замалий. Не певен я і в барвах його вбрання. Ото й **грамузляю** сяк і так, одне слово, **як Бог на душу покладе**. Нарешті, **не** дуже **впам'ятку** мені й деякі суттєві подробиці. Та за це вже вибачайте. Мій маленький друг ніколи нічого не пояснював. Либонь, він тримав мене за такого, як сам. На жаль, я не вмію побачити баранця в закритій скриньці. Мабуть, я трохи скидаюся на дорослих. Певно, постарів.

V

Щодня довідувався я щось про його планету, про те, як він покинув її, як мандрував. Оповідав він про все по-троху, та й то уривками. Отак третього дня дізнався я про трагедію з баобабамі.

Сталося це теж завдяки баранцеві, бо Маленький принц з таким виглядом, наче його взяли сумніви, раптом поспитався в мене:

— Правда ж, баранці їдять кущі?

— Та правда.

— Ой, я такий радий!

Я не втямив, чому так важливо, щоб баранці їли кущі. Та Маленький принц докинув:

— Отже, вони їдять і баобаби?

Я зауважив, що баобаби не кущі, а дерева, та ще й височенні, мов дзвіниці, тож якби він пригнав ціле стадо слонів, то вони не подужали б з'їсти й одного баобаба.

Почувши про тих слонів, Маленький принц зареготав:

— Та їх треба було б один на одного поставити...

А потім споважнів і додав:

— Перш ніж вигнатися аж до неба, баобаби бувають геть маленькі.

— Та воно так! Але чому тобі хочеться, щоб баранець їв маленькі баобаби?

— Аякже ж! — відказав він, мовби йшлося про щось очевидне. І мені довелося довго **ламати голову**, поки я самотужки второпав, у чому тут річ.

Справді, на планеті Маленького принца, як і на всіх інших планетах, росла трава й бур'ян. Отож було насіння трави і насіння бур'янів. Та насіння ж геть невидне. Воно тихенько спить собі в землі, аж якійсь насініні забагнетесья прокинутися. Отоді вона потягається і спершу простягає до сонця прегарний паросток, таку собі безневинну билинку. Якщо це редиска чи **ружа**, то нехай собі й ростуть. Та якщо бур'ян, то його слід вирвати негайно, щойно розгледів. А на планеті Маленького принца було страшенне насіння... насіння баобабів. Воно заразило всю землю на планеті. Якщо ж **прогавити** баобаб, то його вже ніколи не **здихаєшся**. Він заповнить **всеньку** планету. Він геть **прохромить** її своїм корінням. І якщо планета маленька, а баобабів **багацько**, то вони розірвуть її на **кавалки**.

— Є таке правило, — сказав мені якийсь Маленький принц. — Щойно встав уранці, дав собі лад — наведи лад і на своїй планеті. Баобаби треба висмикувати з корінням відразу ж, тільки-но стане видно, що це не ружі, бо їхні памолодки дуже скидаються на паростки руж. Робота дуже нудна, проте легенька.

Одного разу він порадив мені намалювати такий гарний малюнок, щоб усе це запам'яталося дітям і на моїй планеті.

— Якщо вони подадуться в мандрі, — сказав він мені, — то це їм стане у пригоді. Часом роботу можна відкласти й на потім, в тому немає ніякого лиха. Та з баобабами зволікати не можна, а то станеться біда. Я знав одну планету, де мешкав ледацюга. Він проґавив три кущики...

І от за розповіддю Маленького принца я й намалював цю планету. Я не люблю повчати. Але в нас так мало знають про шкodu від баобабів, а загроза для того, хто прибуває на астероїд, настільки велика, що цього разу я не втримався і зробив виняток. «Діти! — кажу я. — Стережіться баобабів!» Я довго працював над цим малюнком, й усе задля того, аби попередити моїх маленьких друзів про небезпеку, що ходить за ними **назирці**, вони ж бо про неї не знають, як не знав раніше і я. Моє повчання варте тієї праці. Либонь, ви спитаєтеся: «А чому в цій книжці більше немає таких різючих малюнків, як оцей з баобабами?» Відповідь проста: я **вельми** старався їх намалювати, але мені не вдалося. Коли ж я малював баобаби, то надихала мене думка про те, що це слід зробити негайно.

Антуан де Сент-Екзюпері

Переклад Леоніда Кононовича (Ілюстрації автора)

Який важливий закон Всесвіту висловив Маленький принц? Як би ти застосував/застосувала цей закон до свого життя?

ПРО АСТЕРОЇДИ

Астероїди належать до малих тіл Сонячної системи. Слово «астероїд» перекладається як «зіркоподібний». Астероїди іноді називають малими планетами. Їхні розміри невеликі. Перший з відкритих астероїдів — Церера — найбільший серед малих планет. Його діаметр становить близько 1000 км.

Астероїди мають неправильні форми та нагадують літаючі гори. Відомо близько 40 тисяч астероїдів. Майже всі вони розташовані в особливій зоні між Марсом і Юпітером — у так званому астероїдному поясі.

З «Енциклопедії»

СТАРОДАВНЯ АСТРОНОМІЯ

Людині завжди було цікаво, як влаштований світ, у якому вона живе. Підводячи голову, вона бачила таємничий зоряний намет і, звичайно ж, намагалася уявити собі, що таке зірки, Місяць, Сонце...

Звідки взялися небесні світила і наша Земля?

Відповіді на ці питання довелося шукати тисячі років. А починалося дослідження космосу так. Наші далекі предки стали помічати, що настання тепла або холоду, дозрівання плодів і в'янення природи, розливи річок і посуха пов'язані з положенням на небі Сонця та деяких яскравих зірок.

Першими наукові відкриття в астрономії зробили жерці Вавилону. Вони навчилися передбачати появу деяких небесних об'єктів. Стародавні єгиптяни вміли віщувати затемнення. А вчені Стародавнього Китаю першими виявили плями на Сонці та склали перший зоряний каталог. До нього увійшло 800 найяскравіших зірок.

Знання про положення на небі Сонця, планет і яскравих зірок із глибокої давнини використовувалися людьми для передбачування погоди. Це було важливо для землеробства. Перші наукові відкриття в галузі астрономії були зроблені більш ніж 4500 років тому!

Із книги «Найцікавіше про космос»

Астронómія — наука, що вивчає планети, зірки, комети, галактики, туманності та інші об'єкти космосу.

ЧИ ЗНАЄШ ТИ?..

Якщо «зліпити» в одну кульку всі планети Сонячної системи, то їхня маса буде в 750 разів меншою за масу Сонця.

ПЛАНЕТА РОЖЕВОГО СВІТАНКУ

Казка

Колись довкола Сонечка жила весела сімейка планет різних кольорів: жовта, голуба, зелена, рожева, золота, срібна і діамантова. Вони кружляли довкола Сонця, як діти у хороводі. Інколи ходили одна до одної в гості. Просто легенько торкалися поверхнями, перекидали місточки — і по них жителі переходили з однієї планети на іншу.

...Кожна планета мала свої дива, і жителі різних світів завжди могли щось цікаве побачити, чогось навчитися. Наприклад, жителі зеленої планети були дуже гарними садівниками. Вони розводили різні овочі, фрукти, на їхніх шовковистих луках

вільно випасалися стада оленів, буйволів, диких коней, а в лісах співали птахи. Голуба планета була вкрита чистими озерами, морями й океанами, по яких плавали білі лебеді, дикі качки, дельфіни і кити, які дозволяли дітям сідати на їхні лискучі спинки, мов на човники.

На жовтій планеті були суцільні піски, тож, здавалося, вона не могла бути такою привабливою для гостей. Але це не були звичайні піски! Якщо ви хочете почути місячний концерт — то приїжджайте саме сюди! В місячні ночі піски починали співати — і цей спів летів поміж усіма світами! Жили на жовтій планеті дуже сміливі й життєрадісні жителі, котрі не боялися жодних труднощів.

А які чудові замки можна було побачити на золотій, срібній і діамантовій планетах! Мешканцями цих планет були радісні та добрі чарівники, котрі гостинно зустрічали відвідувачів, возили їх на літаючих килимах, виконували всі бажання і відгадували загадки. Там ви могли дізнатися секрети щастя і довголіття.

Невже я забула про рожеву планету? О, це була казкова планета квітів! Ніжний рожевий **серпанок** запахів огортав її такими відтінками ароматів, що вона світилася у космосі, як квітова корона. І жителі планети були такими ж лагідними та привітними, мов квіти. Ще рожева планета славилася своїми світанками, тому її й називали Планетою рожевого світанку.

Уявляєте, як весело було жити у сімейці планет! Вони ніколи не сварилися між собою, не ворогували, не намагалися одне в одного щось відібрати, бо завжди з радістю усім ділилися.

І ось одного дня жителі жовтої планети побачили у своєму небі красиву червону кульку. Вона швиденько наближалася до них. Саме в цей день

жовта планета збиралася в гості до блакитної — там проводилося змагання дельфінів. Уже приготували золоті місточки, які мали перекинути до сусідів, — а тут щось зависло між світами і не давало їм наблизитися.

Червона кулька опустила вниз мереживний місточок. Це пролунало як запрошення на відвідини.

Я вже казала вам, що спілкування між різними світами було настільки мирним і доброзичливим, що ніхто не сподівався підступу. І тому відразу знайшлися охочі піднятися по драбинці й розглянути прибульця зблизька.

Чи можете ви собі уявити, як виглядає космічний пірат? Ніхто на щасливих планетах жодного разу не чував про якихось розбійників! І коли перший житель жовтої планети наблизився до великої червоної кульки, то сказав подумки: «Ах! Яка краса!». Справді, «кулька» була велетенським букетом червоних квітів, котрі не мали коріння, а своїми стеблами були сплетені у тугий круглий клубок.

Легенька мереживна драбинка закінчилася просто перед велетенською червоною квіткою. Щойно мандрівник наблизився до неї, вона гостинно розтулила свої пелюстки, ніби запрошуючи всередину. Та лише нога прибульця стала на неї — і квітка поглинула сердегу...

Ось тут я змушена розповісти вам про космічних піратів. Ніхто не знав, звідки вони взялися. Але раптом ці яскраві червоні клубочки заповнили вільний простір між різними світами. І почали заманювати до себе космічних мандрівників, котрі навіть не підозрювали про небезпеку. А загроза полягала ось у чому.

Кожен зі світів має свою пам'ять, своє коріння. У корінні записується вся мудрість світу, з пам'яті виростає його майбутнє. Тому космічні світи круглі: їхнє коріння — в ядрі планет, на яких живуть і розвиваються світи. А космічний

пірат зовні схожий на планетарний світ, але у нього нема коріння. Нема пам'яті — і нема майбутнього. Лише порожнеча, зав'язана в клубок таємничості!

Тому кожен мандрівник, котрий потрапляв у червону квітку, відразу втрачав пам'ять. Забував, хто він і звідки прийшов. Намагався знайти якийсь вихід і кудись вибратися, але квіти так тісно переплелися між собою, що блукалець переходив з однієї квітки в іншу — і врешті-решт назавжди залишався у червоному клубочку. І до нього приходив Страх, якого не знали жителі планет.

Як ви думаєте: для чого космічні пірати поглинали мандрівників? Бо вони сподівалися, що коли назбирають пам'ять жителів різних світів, то зможуть знайти своє коріння і стати повноцінною планетою.

Спочатку небезпеки ніхто й не помітив. Адже всі мандрували по світах — і всі поверталися додому. Але минав час — а червоні «їжачки» не давали планетам наблизитися одна до одної. І всі мандрівники, котрі зникли в червоних квітках, не повернулися додому...

Ось тоді й вирішили мудреці з різних планет зібратися на чорному **астероїді**, де вони проводили свої надзвичайні зібрання. Тут великий **маг** з діамантового світу відкрив усім таємницю червоних піратів. Він сказав, що читав Вічну Книгу Мудрості. І там описано пришествя розбійників, котрі можуть заразити всі світи страхом і забуттям, якщо не з'явиться біле на чорному. Там так і було написано: «Коли з'явиться біле на чорному — тоді прийде великий рятівник і переможе розбійників».

І що б це мало означати? Всі мудреці думали і висловлювали припущення, але ніхто не міг з певністю сказати, що означають загадкові слова. Та з'явилася надія. І з тією надією мудреці розлетілися по своїх світах.

А в цей час на жовтій планеті народилася маленька дівчинка. Вона виростала на околиці маленького села, і все, що бачили її сині оченята щоранку, — лише золотистий пісок і чорні гори на горизонті.

Дівчинка росла і з часом навчилася слухати музику пісків та навіть співати разом із ними. Вона любила переходити через довгі **дюни**, видиратися на вершечок пагорба і звідти подавати голос піскам. Вони, як маленькі гусенятка, зривалися на її поклик і бігли уздовж дюн, виспівуючи свої дзвінкі мелодії. Через це дівчинку називали Королевою пісків. А вона й справді уміла підкоряти собі все на світі, мов королева. На її поклик вітер міг приносити то хмаринку, то дзвінкий дощик. А пісні пісків стали такими красивими й мелодійними, що всі мріяли про той час, коли планети зможуть знову обмінюватися своїми радощами та скарбами, і жовта планета порадує всю родину неймовірною музикою, якої ще ніхто не чув.

Одного разу на сході сонця дівчинка, як завжди, прибігла на пагорб, щоб поспівати з вітрами. Раптом вона поглянула на вершину чорної гори, з-за якої сходило сонце, і помітила, як у його промінні щось зблиснуло. Коли сонце піднялося вгору, дівчина побачила велику білу квітку, яка розпустила свої пелюстки назустріч сонцю.

Дивно, але цієї квітки дівчинка ще ніколи не бачила! У цих горах взагалі ніщо не росте! Та квітка вабила до себе сліпучою красою, — і дівчинка почала видряпуватися на гору.

Хочу вам сказати, що це було зовсім не просто, бо скеля гаряча і дуже слизька, до того ж гостре каміння боляче ранило ноги. Але дівчинка таки піднялася на чорну вершину. Вона помилувалася білою квіткою, а тоді вирішила, що треба показати її усім жителям села.

Її помітили, коли дівчинка лише спускалася з чорних гір. Старий мудрець, який жив по сусідству, вийшов назустріч і сказав сам до себе: «Оце диво! Біле на чорному! То ця маленька дівчина — рятівниця усіх світів!» А дівчинка пройшла з квіткою по селу, викликаючи захват і здивування в людей, і раптом підійшла до мережаної драбинки, що вела на червону «кульку», та почала по ній підніматися.

Старий мудрець кинувся їй навздогін, він хотів сказати дівчинці, аби вона нізащо не ступала на квітку, — але та вже дісталася до червоного «їжачка». Червона квітка радісно розтулила свої пелюстки, запрошуючи в гості. Дівчинка кинула їй білу квітку — і пелюстки зімкнулися за нею.

І раптом затремтіли пелюстки всіх квіток! Вони почали розтулятися, і їхні червоні «горлечка» ставали білими.

То що ж сталося з пелюстками? Вони поблідли — і вмить порожевіли. А з білих «горлечок» вистрибували загублені мандрівники! На очах у всіх світів колись червоні «клубочки» почали наче розв'язуватися, квітки відділялися одна від одної і розліталися навсібіч.

— Тепер вони не чинитимуть розбою! — оголосив великий мудрець з діамантової планети. — Але без коріння загинуть у просторах космосу. Чи не знайдеться хтось зі світів, що захоче прийняти їх до себе?

І тут озвався один з найбільш мирних і лагідних світів. Звичайно ж, це був рожевий світ.

— Вони стали рожевими, — сказали його жителі, — а це означає, що червоний страх нам більше не загрожує. Ми дамо їм коріння свого роду — нехай цвітуть і наповнюють світи рожевим ароматом!

І тоді жовта планета запросила усіх мешканців сусідніх світів на великий святковий концерт. Його подарувала усім щаслива і прекрасна Королева пісків.

Марія Чумарна

Чи сподобалась тобі казкова історія? Чим?

Хто її головний герой/головна героїня? Які герої — другорядні? Як авторка ставиться до своїх героїв? Підтверди словами з тексту. А як ти ставишся до них?

Якими дарунками інших планет ти наповнив би/наповнила б Землю? Від чого б тобі хотілося очистити нашу планету?

ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Розкажи усно, чим, на твою думку, червона планета відрізнялася від інших планет.
2. Створи усну розповідь про свою фантастичну мандрівку на Планету рожевого світанку.
3. Напиши маленьке оповідання або вірш про те, якою бачать прибульці з інших планет нашу Землю.

Намалюй ілюстрації до твору. Спробуй відобразити всі фантастичні планети.

Підсумовуємо прочитане

1. Який герой народної казки був першим космічним мандрівником? Як називається ця казка?
2. Що тобі відомо про авторів повісті «Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові»?
3. Як звали героїню повісті Льюїса Керрола? З ким дівчинка зустрілася у своїй мандрівці? Які персонажі тобі симпатичні, а які — ні?
4. Яке правило було у Маленького принца? Чи стане воно в пригоді тобі у щоденному житті?
5. Які дерева не можна садити на планеті Маленького принца і чому?
6. У якому творі розповідається про космічних піратів?
7. Згадай планети, які дружили між собою. Чи впізнаєш ти між ними нашу Землю? Якого вона кольору?

ЛІТЕРАТУРНЕ КОЛО

Летять рядки легенькі, мов хмарини,
І сонце думки сяє в тих рядках:
Так в світ іде поезія єдина,
Енергія пульсує у словах.
Ростемо ми — й мудрішаєм щоднини,
А далі хочем вже й самі творити,
Талант свій відшукати між стежками,
У ріднім слові, рідній пісні жити,
Радіти, пам'ятати: «Ти — Людина!»,
А зерня слова проросте думками.

УЛЮБЛЕНІ ПИСЬМЕННИКИ

Ти вже, звичайно, знайомий/знайома з деякими творами видатних українських письменників Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка. Відомі тобі за читанками 2-3 класів імена чудових поетів Павла Тичини, Максима Рильського. Доводилось читати у попередніх класах оповідання Василя Сухомлинського та Василя Чухліба, вірші наших сучасників Ліни Костенко, Дмитра Павличка та багатьох інших поетів.

Нехай вірші, оповідання та казки, які ти прочитаєш у цьому розділі, розбудять твою уяву та надихнуть на створення власних цікавинок.

КОЛИСЬ ВЕСНОЮ НА ВОЛИНІ

Надворі будилася весна. Сніг уже танув, і на дорозі, що вела крізь село Колодяжне, стояли тут і там великі калюжі. Подекуди земля вже просихала, а обабіч шляху несміливо показувалася соковита весняна травичка. Дорогою поміж хатами бігло біляве дівчатко, років, може, дванадцяти. На ньому — по-волинському вишивана сорочка, **свитка** і спідниця. Бігло воно, уважно оминаючи калюжі, і все щось стиха собі підспівувало.

Дівчинка добігла до останньої хати, що за нею вже починався ліс, густий та дрімучий. Під хатою сиділа старенька бабуся і перебирала якесь сухе зілля.

— А куди це ти, дитинко, йдеш? — спитала бабуся.

Дівчатко спинилося, всміхнулось:

— До лісу, бабусяю.

— До лісу? А хіба ж ти лісовика чи русалки не боїшся?

— Чого мені боятися? Ось я читала в книжечці про **Вілу**, то вона зовсім не страшна.

— У книжечці, кажеш? А хіба ти читати вмієш?

— Вмію. А хіба що? Всі ж уміють!

— Дивна ти, дівчино! — зачудувалася бабуся. — Убрана, як усі люди в селі, і по-нашому говориш, а от і читати вмієш. Хто тебе навчив?

— Матуся. Вона і мене, і брата Михайлика навчила, і книжечки нам спроваджує. Батенько хотів був нас у школу віддати, та матуся нас у чужу, московську, школу посилати не схотіла.

— То, кажеш, і мати твоя читати вміє? А чия ти будеш? Щось я тебе ні під церквою, ні на **вигоні** між дівчатами не бачила.

— Бо я лише недавно зі **Звягеля** приїхала. Я — Косачівна, а звать мене Леся, он там із двору, знаєте, з-за гаю...

— То ти панова донечка! — здивувалася старенька. — А я й не знала, що з панночкою говорю... Бо як же тут пізнати? І одягнена, як усі дівчата, і говориш, як усі... Я думала, що всі пани, прости Боже, лише по-московському балакають та **спанська** носяться...

— Може, інші й по-чужому розмовляють, а нам чого своєї рідної мови соромитися? Ми всі вдома лише по-своєму говоримо: і матуся, і Михайлик, і родичі наші Старицькі та Лисенки, і дядько Драгоманів, і тіточка...

Аж тут у дівчини так і стали на очах сльози. Трохи-трохи не розплачеться.

— Чого ти так посумніла нараз, дитино? Отака веселенька була, мов пташка...

— Бо... тіточку москалі в Сибір вивезли за те, що по-нашому говорила і була україркою. Я її так любила!

І знов оченята в Лесі зайшли сльозами, і устонька вона прикусила. Жаль стало старенькій:

— Бог милостивий, дитино! І з Сибіру люди вертаються! А ось коли тіточку засудили, то тобі хіба не страшно по-нашому говорити і вдягатися, та ще, як кажеш, і книжки читати?

Тут Леся, мов огонь, спалахнула:

— Ой ні, бабусю! Нізащо в світі мови не покину! Я читала книжечку про відважного лицаря, що його вже з коня скинули, до землі списом прибили, а він ще говорив: «Убий — не здамся!» То знов писали, як то перших християн посилали на муки, вогнем палили, диким звірам **на поталу кидали**, а вони своєї віри таки не зрадили. Так і ми свого ніколи не покинемо!

Леся Українка

— Що ж, дитино, бачу, ти мудра, на книжках учена та ще й завзята вдалася. Але в ліс таки не йди! Тепер весна — таке там у лісі твориться, що й не здумаєш! небезпечно тепер людині туди заходити!

А в Лесі оченята новим огником загорілися.

— Що там таке твориться? Розкажіть, бабусю! — почала просити.

— О, багато, багато чого! Ліс зимові білі **шати** скидає, у весняні, в зелені одягається. А з ним і цар його, **лісовик**. А лісовик такий: ти з ним добра, то й він з тобою добрий. Та коли розгнівається за що-небудь — горе тобі! З озера, що на поляні, **водяник** виглядає, а з ним і донечка його, **русалка**. Вона дуже любить зтягати у воду рибалок молодих! А до неї заходить **той, що греблі рве**. Хорони Боже, щоб він цього року знов такої потопа не вчинив, як торішньої весни! А зі старої верби виходить **мавка**. Там вона всю зиму спала. Приходить до неї **перелесник**, та такий меткий, такий палкий, як сам огонь. Коли його розгнівиш, він відразу хату спалити може! А **потерчата** понад болотом огники палять — людей у трясовиння заманюють. Треба, доню, добре знати, яке зілля з собою носити, щоб у біду не попасти: чи **мак-видюк**, чи терлич, чи полин...

— А ви, бабусенько, маєте таке зілля? Як же вам його не мати, коли ви так близько лісу живете!? Багато його отут довкруги вас на призьбі. Дайте ж мені, рідненька, щоб я теж у лісі хоч русалку, хоч мавочку побачила! Так дуже я їх побачити хотіла б!

Довго-довго просила вона, аж поки бабуся не всміхнулася ласкаво, не вибрала з усього зілля маленького пучечка. Дунула на нього тричі, перехрестила, щось пошептала та подала Лесі. Подякувала, вклонилася дівчинка, заткнула пучечок за пояс і побігла в ліс.

Не знати, чи бачила вона в лісі мавку, чи ні. За нею незабаром прибігла наймичка з двору, бо приїхали дядько

Старицький з тіткою, а з ними і їх донечка, посестра Лесі, Людка.

Та мавку вона, мабуть, таки бачила, бо багато років пізніше, як уже виросла, написала про неї в «Лісовій пісні». І як чудово написала!

І про лицарів писала, і про перших християн, і про всіх, що за правду з неправдою боролися. Бо маленька Леся — це була велика письменниця Леся Українка.

Леся Храплива

Чи сподобалася тобі розповідь про дитинство Лесі Українки? Як ти її назвеш: казкою, легендою, притчею чи оповіданням?

А що тобі відомо про таємничих мешканців лісу, про яких написала згодом Леся Українка?

Змалюй портрет маленької Лесі своїми словами, використовуючи вислови з тексту.

Якщо в тексті трапились незрозумілі слова, зазирни у тлумачний словник.

КОНВАЛІЯ

Уривок

Росла в гаю конвалія
під дубом високим,
захищалась від негоди
під віттям широким.
Та недовго навітшалась
конвалія біла, —
і їй рука чоловіча
віку вкоротила.
Ой понесли конвалію
у високу залу,
понесла її з собою
панночка до балу.

Ой на балі веселая
музиченька грає,
конвалії та музика
бідне серце крає.
То ж панночка в веселому
вальсі закрутилась,
а в конвалії головка
пов'яла, схилилась.
Промовила конвалія:
«Прощай, гаю милий!
І ти, дубе мій високий,
друже мій єдиний!»
Та й замовкла. Байдужою
панночка рукою
тую квіточку зів'ялу
кинула додолу.
Може, й тобі, моя панно,
колись доведеться
згадать тую конвалію,
як щастя минеться...

Леся Українка

Як ти ставишся до квітів? Чи відчують рослини біль, на твою думку, коли їх зривають?

Прочитай наступний вірш Лесі Українки. Зверни увагу, як мелодійно і красиво змальовує вона свою мрію.

ХОТИЛА Б Я ПІСНЕЮ СТАТИ...

Хотіла б я піснею стати
у сюю хвилину ясну,
щоб вільно по світі літати,
щоб вітер разносив луну.

Щоб геть аж під яснії зорі
полинати співом дзвінким,
упасти на хвилі прозорі,
буяти над морем хибким.

Лунали б тоді мої мрії
і щастя моє таємне,
ясніші, ніж зорі яснії,
гучніші, ніж море гучне.

Леся Українка

ЩО ВОНО ТАМ, ЗА ГОРОЮ?

Уривок з повісті «Княгиня»

Село!.. Гай-гай, скільки любих, чарівливих образів прокидається в моєму старому серці з цим дорогим для серця словом! Село... І от стоїть передо мною наша вбога, стара біла хата з потемнілою солом'яною стріхою та чорним димарем; біля хати на **причілку** — яблуня з червонобокими яблуками, а круг яблуні — квітник, улюбленець моєї незабутньої сестри, моєї терпеливої, моєї ніжної няньки; біля воріт стоїть стара розлога верба з засохлим верхів'ям, а за вербою — **клуня**, оточена стогами жита, пшениці й усякого збіжжя, а за клунею косогором піде вже сад, та який сад! Бачив я багато на своїм віку таки путящих садів — як, наприклад, Гуманський чи Петергофський, — та що то за сади! Шага мідного не варті, як порівняти з нашим пишним садом: густим, темним, тихим — одне слово, другого такого саду нема на цілому світі. А за садом — **левада**, за левадою — долина, а в долині тихий, ледве дзюрчить, струмочок, оточений вербами й калиною та повитий широколистими темнозеленими лопухами, а в цьому струмочку під навислими лопухами купається білявий хлопчик; викупавшись, біжить він долиною та левадою, вбігає до тінистого саду, падає під першою грушею чи яблунею й засипає справжнім, безтурботним сном. Прокинувшись, дивиться на протилежну, за садом, гору, дивиться, дивиться й сам себе питає: «А що воно там, за горою? Там мають бути залізні стовпи, що підпирають небо. А що, якби піти та подивитися, як вони там його підпирають?»

Піду та подивлюсь, бо це ж недалеко». Встав він і, не надумуючись, пішов долиною та левадою просто на гору. Ось виходить він за село, минув **царину**, іде з пів версти полем, а в полі стоїть висока чорна могила; видряпався він на могилу, щоб з неї подивитися, чи далеко ще до тих залізних стовпів. Стоїть хлоп'я на могилі й дивиться на всі сторони: і по цей бік село, і по той бік село, і там із-за темних садків виглядає трьохбанна церква, білою бляхою вкрита, і тут теж виглядає церква з темних садків, і теж білою бляхою вкрита.

Хлопець задумався. Ні, гадає він, сьогодні пізно, не дійду я до тих залізних стовпів, а вийду завтра разом із Катрею. Вона до череди корови пожене, а я піду до залізних стовпів; а сьогодні одурю Микиту (брата), скажу, що я бачив залізні стовпи, ті, що підпирають небо. І він, клубочком скотившись з могили, встав на ноги і, не оглядаючись, пішов до чужого села. На його щастя, зустрінулись йому чумаки, спинили й запитали:

- А куди ти мандруєш, парубче?
- Додому.
- А де ж твоя дома, небораче?
- В Керелівці!
- Так чого ж ти йдеш у Моринці?
- Я не в Моринці, а в Керелівку йду.

Чумацькі валки. *Іван Айвазовський*

— А коли в Керелівку, так сідай на мою **мажу**, товаришу, ми тебе доведемо додому.

Посадовили його на скриньку, що буває в чумацькому возі на передку, і дали йому в руки батіг; поганяє він собі воли, наче нічого не сталося. Під'їжджаючи до села, побачив він на протилежній горі свою хату та й гукнув весело:

— Онде, онде наша хата!

— А коли вже ти бачиш свою хату, — сказав хазяїн воза, — то йди собі з Богом!

Він зняв хлопця з воза, спустив його на землю і, звертаючись до товаришів, сказав:

— Нехай іде собі з Богом.

— Нехай іде собі з Богом, — промовили чумаки, і хлопець побіг собі з Богом у село.

Надворі вже смеркало, коли я (бо цей білявий хлопець був не хто інший, як скромний автор цього, хоч і не сентиментального, а проте сумного оповідання) підійшов до нашого перелазу; дивлюся через перелаз на двір, а там під хатою, на темному, зеленому, оксамитному **шпориші** всі наші сидять собі гуртом і вечеряють; тільки моя старша сестра й нянька Катерина не вечеряє, а стоїть собі біля дверей, підперши голову рукою, і ніби поглядає на перелаз. Як висунув я голову з-за перелазу, вона скрикнула: «Прийшов, прийшов!», побігла до мене, вхопила на руки, понесла через двір і посадила вечеряти, сказавши: «Сідай вечеряти, прибуду!» Повечерявши, сестра повела мене спати і, поклавши в постелю, перехрестила, поцілувала і, усміхаючись, знову назвала мене прибуду...

Тарас Шевченко

Чи хотілось тобі мандрувати, як малому Тарасові? Розкажи цікаву пригоду, що трапилася з тобою в дитинстві.

Спробуй створити маленьку п'єсу про Тарасові мандри, використовуючи діалоги з оповідання.

Чим відрізняється п'єса від оповідання?

І ДОСІ СНИТЬСЯ...

І досі сниться: під горою
меж вербами та над водою
біленька хаточка. Сидить
неначе й досі сивий дід
коло хатиночки і бавить
хорошее та кучеряве
своє маленькеє внуча.
І досі сниться, вийшла з хати
веселая, сміючись, мати,
цілує діда і дитя,
аж тричі весело цілує,
прийма на руки, і годує,
і спать несе. А дід сидить
і усміхається...

Тарас Шевченко

Селянська родина. *Тарас Шевченко*

Як відобразилися дитячі спогади автора в поезії?

Що тобі відомо про дитинство і життя великого поета?
Вивчи вірш напам'ять.

ОЙ ДІБРОВО, ТЕМНИЙ ГАЮ

Ой діброво — темний гаю!
 Тебе одягає
 тричі на рік... Багатого
 собі батька маєш.
 Раз укриє тебе рясно
 зеленим покровом —
 аж сам собі дивується
 на свою діброву...
 Надивившись на доненьку
 любу, молодую,
 возьме її та й огорне
 в **ризу** золотую
 і сповіє дорогою
 білою **габою** —
 та й спать ляже, втомившись
турббю такою.

Тарас Шевченко

Дуб.
Тарас Шевченко

Габá, рíза — те саме, що покров, покривало.

Хто є багатим батьком усієї природи, дбайливо годує й одягає кожну рослину та пташину? Як змінюються покрови природи упродовж року?

Зверни увагу на те, як по-різному ведеться розповідь у тексті оповідання та в поетичних творах. Чим, на твою думку, відрізняється вірш від оповідання? Який текст пробуджує в тобі яскравіші образи і приємніший настрій?

Добери синоніми до слів *діброва, гай*.

Зазирни у тлумачний словник української мови, знайди незрозумілі слова. А в картинній галереї матимеш змогу переглянути картини Тараса Шевченка.

Іван Франко дуже любив байки. Прочитай байку «Лисичка і Рак» і спробуй висловити «силу» цього твору.

ЛИСИЧКА І РАК

Казка

Здибалася Лисичка з Раком. Стала собі, глядить на нього, як він помаленьку лізе, а далі давай над ним насміхатися.

— Ну, та й швидкий же ти, нема що мовити! Правдивий **неборак**! А скажи мені, Раче-небораче, чи то правда, що тебе раз у Великодню п'ятницю по дріжджі послали, а ти аж за рік у Великодню суботу з дріжджами прийшов та й ті **насеред** хати розілляв?

— Може, коли й правда була, — каже Рак, — а тепер дуже на брехню подобає.

— Овва! Значить, ти тепер прудкіший зробився?

— Прудкіший чи не прудкіший, а тобі на кпини не здатний. Коли хочеш знати, який я прудкий, то давай побиймося об заклад, що я швидше від тебе до того корчика добіжу.

— Що? Що? Що? — дивувалася Лисичка. — Ти хотів би зо мною об заклад бігати?

— Не тільки побіжу, а ще й тобі на один скок випередки дам і швидше тебе при меті буду, — мовить Рак.

Побилися вони об заклад. Стала Лисичка на один скок поперед Рака, а Рак учепився їй кліщами за хвіст. Рушила Лисичка, біжить щодуху, аж курява здіймається. Добігла до мети та й кличе:

— А де ти, Раче?

Нічого не чути.

— Ну, Раче, де ти там? — ще раз кличе Лисичка та й обернулася хвостом до мети.

Отоді Рак пустився від її хвоста та й каже:

— Та осьде я! Давно вже жду на тебе, аж троха поза мету забіг.

Іван Франко

Як ти назвеш рису характеру, якою славиться лисиця? Як цією рисою скористався рак?

Напиши коротеньку п'есу за мотивом байки та розіграй її з друзями в ролях, намагаючись передати в інтонації, рухах та міміці характери своїх героїв.

РОЗВИВАЙСЯ, ЛОЗО, БОРЗО

Розвивайся, лозо, борзо,
зелена діброво!
Оживає помертвіла
природа наново.
Оживає, розриває
пути зимовії,
обновляєсь в свіжі сили
й свіжії надії.

Зеленійся, рідне поле,
українська ниво!
Підоймися, колосися,
достигай щасливо!
І щоб всяке добре сім'я
ти повік плекала,
і щоб світу добра служба
з твого плоду стала!

Іван Франко

Борзо — швидко.

Чи схожі між собою вірші Тараса Шевченка та Івана Франка? Як ти висловиш одним реченням головну думку цих поезій?

СИНОВІ

Ти був іще малий котигорошок,
така собі одна із людських мошок,
що виповзли на сонце, бо весна
тепло лила із келиха без дна,
і щось собі блаженно лепетали, —
і от тебе розумники спитали
(можливо, й сам слова сказав я ті):
— Ким хочеш бути, хлопчику, в житті?

Серйозний, як усі котигорошки,
ти на питання це подумав трошки
і відповів: людиною. Дитя!
Благословляючи твоє життя,
у **трудну** виряджаючи дорогу,
яку пораду чи пересторогу
я кращу дам, ніж дав собі ти сам?

Будь вірним слову, що усім словам
із ним одним ніколи не зрівняться!
Хай веселять тебе любов і праця,
хай дружби непогасної крило
гірке від тебе відганяє зло,
і хай у час останній свій про сина
спокійно я подумаю: людина!

Максим Рильський

Як ти розумієш вислів «бути людиною»?
Пригадай поради своїх батьків та друзів. Які з них ти
вважаєш найголовнішими для себе?
Чому так важливо бути в житті самим/самою собою? Чим
тобі найбільше подобається займатися? Що, на твою
думку, робить людину щасливою?

ЯК ДУБ ІЗ ВІТРОВІЄМ БИВСЯ

Уривок

Не одно уже століття
Дуб стояв, простерши віття, —
весь в корі, як у броні,
трудні роки, ночі й дні...

Знав одне лиш добре діло.
Листя дихало й раділо,
Дуб добрячим обростав —
доки й сам, як витязь, став.

Батьком був він Клену й Глоду.
Всім давав він прохолоду.
Кожен знав: хай грім гримить —
Дуб од бурі захистить.

Ось минуло ще століття...
Розгулялось лихоліття:
з півночі, з-під білих вій
хижо глянув Вітровій.

Глянув, станув, розігнався,
Дуб зелений захитався,
віттям він загомонів:
— Стережись! Встає мій гнів!

Ми ж ні в чім тобі не винні.
Ми — в землі, в своїм корінні!!! —
...Та іде на Дуба в бій
розбишака Вітровій.

— Не шматуй красу зелену!
Я — захисник В'язу й Клену.
Ти на нас не налітай! —
пропадом ти пропадай!

Вітер слухати не хоче —
Дуба рве, свистить, регоче.
Густо Гусінь наліза —
думає, що Дуб — лоза.

Ну, а Дуб стоїть, не гнеться,
силі Вітру не дається...

Павло Тичина

Цей вірш Павло Тичина написав у 1943 році, коли український народ боровся проти фашистського загарбника, який прийшов на нашу землю. Чи вплинув настрої поета, який вболівав за долю рідного краю, на написання цього вірша? На кого схожий Дуб, а на кого — Вітровій? Пригадай усе, що ти знаєш про байку. Чи можна історію про Дуба й Вітровія назвати байкою?

ВЕСЕЛИЙ ДОЩ

Дощ полив, і день такий полив'яний,
все блищить, і люди як нові.
Лиш дідок, старесенький, кропив'яний
блискавки визбирує в траві.

Струшується сад, як парасолька,
мокрі ниви і порожній шлях...
Ген корів розсипана квасолька
доганяє хмари у полях.

Ліна Костенко

Веселка. Архип Куїнджі

Прочитай вірш Ліни Костенко і зверни увагу, як чудово поетеса «малює» словами! Які вислови допомогли їй створити в твоїй уяві особливо яскраві «картинки»?

Спробуй «розширити», «розфарбувати» своєю уявою окремі картинки. Напиши маленьке оповіданнячко або вірш за рядком:

«Лиш дідок, старесенький, кропив'яний
блискавки визбирує в траві».

Чим, на твою думку, поетичний текст відрізняється від прозового? Які почуття викликає в тебе поезія?

ПРО МОВУ

На білому світі, на чорній землі
є мова у квітів, є мова в зорі.
Є мова у бджілки, в метелика й клена,
в бузкової гілки, в любистку зеленого.
Є мова в калини, в дрімучого лісу,
у річки й стежини, в осіннього листу.
Та тільки тому, хто цурається рідної мови,
не промовлять вони ані слова.

Анатолій Камінчук

Яка думка із прочитаного вірша тобі найбільше сподобалася?

Про що може розповісти бджілка? А стежина біля дому?

Вивчи вірш напам'ять.

Загадка

Не має крил — але літає,
хоч без меча — перемагає:
в людському серці проживає,
любові словом промовляє.
Без неї я — без крил пташина:
без ... не живе людина.

Однією з популярних весняних забав для дітей є гра у футбол. Вона виховує в них не лише спритність і силу. А що ще? Поміркуй над цим, читаючи оповідання відомого українського письменника Михайла Слабошпицького.

БРАТ ЗНАМЕНИТОГО ВОРОТАРЯ

Оповідання

Цього дня Костик завжди чекає з нетерпінням. Неділя — день особливий. День великого футболу в їхньому маленькому містечку. Справжнє свято для всіх. Уже після обіду, задовго до матчу, люди поспішають на стадіон. Навіть з околиць сіл приїздять геть переповнені автобуси. Шикуються довгими рядами біля входу на стадіон. Людей тут збирається ще більше, ніж на базарі буває. Але Костя не біжить на стадіон з усіма. Він ще терпляче сидить удома, тільки час од часу перепитує в Олега:

— Нам ще не пора?

Старший брат читає книжку, ніби нікуди йому сьогодні й не треба йти, і відповідає **знехотя**, бо Костя вже зовсім засмакав його одним і тим же запитанням:

— Потерпи, ще рано.

Костик умикає телевизор, сідає перед ним, готується терпіти з усіх сил. Але яка передача може зрівнятися з футболом! Усі Костикові думки тільки й крутяться довкола нього. Олег його дуже дивує — зовсім не готується до гри. Може, так зачитався, що й геть забув про неї? Треба йому нагадати.

— Ти там не дуже вискакуй із воріт, щоб не було, як минулого разу, — каже Костик.

— Не вчи вченого їсти хліба печеного, — сердито відповідає Олег, навіть не глянувши в його бік.

Костик нищечком зітхає: ну чого це брат ніколи не хоче обговорити з ним гру? Сам же казав, що він на футболі розуміється, як суддя міжнародної категорії. Потім Костик

думає: Олег, звичайно, все вже обговорив із тренером. На те ж він і тренер. І при цій думці йому стає легше: Олег добре знає, як йому грати. Отже, можна зовсім не хвилюватися за нього. Такі м'ячі з «дев'ятки» витягатиме, що стадіон тільки охатиме від захвату.

Нарешті Олег закриває книжку.

— Можна збиратися.

— А я вже готовий! — зривається Костик на ноги.

— Тоді допоможи мені.

Складають у спортивну сумку **бутси**, **гетри**, труси і чорного светра з першим номером на спині.

— Можна, я нестиму сумку? — зазирає в очі братові Костя.

З сумкою у руці Костик завжди відчуває себе знаменитим воротарем. Ніби не Олег, а він — надія всієї команди й улюбленець усього міста. Сміливо кидається в ноги суперників, накриває собою м'яч, а суперники перечіплюються об Костика й летять покотом у ворота. Він із усмішкою оглядається на них: якщо вони залетіли в сітку — не страшно, аби не м'яч... Хай полежать, оговтаються. Потім він парирує одинадцятиметровий. А в суперника вже паніка: непробивний воротар! Хіба ж такий може пропустити хоч один м'яч? Ніколи не пропустить. Скоріше небо упаде, аніж м'яч опиниться за його спиною в сітці!..

Костик так замріявся, що раптом перечепився об бордюр і гепнувся на тротуар. Навіть ліктя зчесав. Олег допоміг йому встати й запитав:

— Боляче забився?

— Та трохи є, — відповів Костик і проковтнув сльози.

— А ти бачив, як мені перепадає під час матчів?

— Бачив... У тебе в кожному матчі — травма!

— Ну, не в кожному, але часто буває. Знаєш, воротарський хліб не з медом!

— А мені вже й зовсім не болить, — сказав Костя, бо йому було соромно, що він такий ґаволов. — Трохи заболіло й одразу ж перестало...

— Давай сумку, — запропонував Олег.

— Ні, я сам, — рішуче відповів Костик.

На вході до стадіону Олега вітають голосними вигуками.

— То що, воротарю, виграємо? — запитують.

— Постараємося, — відповідає він. — А гра покаже...

— А куди ти без квитка? — перепиняє Костика контролер. — Ач, який спритник!

— Я з братом, — розгублено дивиться Олегові в спину.

— З яким братом? — уже відтісняє його з проходу контролер. Тут Олег оглядається і каже контролерові:

— Це мій молодший брат. Хіба не впізнали?

— Та не впізнав же, — розгубився контролер.

Тепер він дивиться на Костика з повагою не меншою, ніж на Олега.

— Проходь, хлопче.

І вже навздогін:

— Брат у тебе, скажу, клас!

Костя анітрохи не дивується тим словам. Він і сам добре знає, що такі воротарі на дорозі не валяються. Їх удень з вогнем пошукати треба. А на полі вже починається розминка. Костя стає в Олега за воротами. Йому добре буде видно кожен братів рух.

— Тільки щоб я і слова не чув од тебе під час гри, — гукає йому Олег. І спритно ловить м'яча. — Щоб ти мене не відволікав!..

Начеб Костик сам того не знає! Начеб він хоче Олегові заважати! Звичайно ж, мовчатиме, як риба.

Нарешті обидві команди вибігають на центр поля. Привітання, оплески стадіону. А м'яч уже у грі. Сильна команда цього разу до них приїхала. Не засіла в обороні, а весь час

атакує Олегові ворота. На нього сиплеться удар за ударом. Олег одбиває або ловить м'яч і весь час щось сердито виказує своїм захисникам. Мабуть, щоб уважніше грали. Щоб не ловили ґав. Бо весь час суперники пасуться біля штрафного майданчика.

Такого ще на цьому стадіоні не бувало. Олег раз по раз витирає рукою лоба. І спина в нього геть мокра.

Під час перерви Костик узнає, що суперник — чемпіон області. Тепер зрозуміло, чому так важко з ним грати.

Ходячи між рядами глядачів, чує розмови: «Аби не воротар — капець був би...», «Так, воротар усю команду врятував!», «Це ж яке щастя, що в нас такий воротар!», «Він і в київському «Динамо» себе показав би!..».

Костикові хочеться розказати на весь стадіон, що воротар — це його брат, що Костик носить до самого стадіону його сумку з формою. Але скажи, то ще не повірять, на сміх піднімуть.

Перерва скінчилася, і команди знову на полі. Тепер Олег стоїть у протилежних воротах. Костик перебігає туди.

— Олеже, молодець! — гукає на ходу.

Олег у відповідь показав кулака. Все зрозуміло: Костик знову мовчатиме. Олегові не до нього. І тут — яке щастя! — у ворота суперника влітає м'яч. Увесь стадіон зривається на ноги.

— Го-о-о-о-ол! — летить над усім містечком. І той крик, мабуть, чути в усіх навколишніх селах.

А Олег біля своїх воріт походжає од радощів на руках. Треба й Костикові навчитися так ходити. Повернеться сьогодні зі стадіону й одразу почне вчитися.

Та Олег уже забув свої витівки, бо суперник рветься до його воріт. Удар! Олег, мов тигр, кидається і відбиває м'яч. Знов удар! І знов Олег одбиває м'яч. Оплески на трибунах, захоплені вигуки. Ось їхній капітан обводить захисників і виходить з Олегом один на один. «Усе пропало», — з жалем думає Костик.

Олег вискакує з воріт назустріч гравцеві. Костя зажмурює очі. Над стадіоном стало тихо-тихо. «Ясно, гол», — обпекла Костика думка. І він, не розплющуючи очей, з розпачу сів на землю. А з трибун лунає голосний крик:

— Негідник! Костолом! З поля його! З поля!

Костик розплющив очі й побачив, що м'яч зовсім не в воротах, а в Олегових руках. Але брат чомусь не підводиться. Через усе поле до нього вже біжить лікар у білому халаті.

Суддя показує гравцеві, який біг на Олега з м'ячем, червону картку. Той утяг голову в плечі й під різкий свист трибун іде з поля до роздягалки.

Нарешті Олег з допомогою лікаря встає. Лікар веде його за ворота. З розсіченої брови в Олега тече кров.

— Боляче, Олеже? — кидається до нього переляканий Костик.

— Не дуже... Поболить і перестане. В тебе ж перестав лікоть?

— Ага, — каже Костик і розуміє, що Олегові болить набагато дужче, а він ще й усміхається.

Який терплячий у нього брат. Він теж таким буде.

— Тобі, хлопче, вже не треба виходити на поле, — каже лікар Олегові. — Попроси заміну.

Та Олег заперечливо хитає головою: «Ні».

Лікар розгублено розводить руками, а Олег уже знову у воротах. До кінця гри рахунок не змінюється. Отже, перемога. Олега з букетами квітів у руках підкидають угору. А він бігає розгубленим поглядом навсібіч. І чомусь подумалося Костикові, що його шукає.

— Тут я! Тут! — гукає Костик йому з натовпу.

Та Олег, звичайно ж, не чує його голосу. Костик продирається крізь натовп, хтось наступає йому на ногу, а він гукає і гукає:

— Олеже! Олеже! Я тут!

Нарешті Олега відпустили, і він стоїть із розсіченою бровою, у брудному, порваному светрі й не перестає розглядатися. Костик підходить і притуляється до нього.

Олег обіймає брата і запитує:

— То що?

— Олеже... — аж задихнувся Костик од хвилювання. — Ти такий молодець!..

— Ти теж у мене молодець, — сміється він. — Це ж треба — промовчав за ворітьми цілу гру! Майже подвиг!

— Олеже, — шепче йому Костик, щоб ніхто не почув. — Ти не знаєш, як важко...

— Було мовчати і не підказувати мені?

— Ні... Важко бути братом знаменитого воротаря... Я так за тебе хвилювався, що в мене аж голова тепер болить!

— Значить, ти — справжній брат, — зовсім серйозно сказав Олег.

— Я понесу додому твою сумку, — просить Костик.

— Звичайно, — погоджується Олег. — А як же інакше?

Михайло Слабошпицький

Хто з героїв оповідання, на твою думку, найцікавіший?
Яка риса характеру в Олега тобі найбільше подобається?

Чому Костик вважає, що бути братом знаменитого воро-
таря — важко?

Спробуй побудувати план оповідання і дуже коротко пе-
реказати його зміст, використовуючи вислови з твору.
Розкажи про свої стосунки з братами або друзями, ви-
користовуючи діалоги.

Що є найважливішим у стосунках між братами?

ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Випиши «крилаті» вислови з прочитаних творів.
2. Створи усну розповідь про брата чи сестру.
3. Напиши роздум або вірш на тему «А я найбільше хочу».

Підсумовуємо прочитане

1. Назви письменників та їхні твори, з якими ти ознайо-
мився/ознайомилася в цьому розділі.
2. Хто з українських письменників народився на Волині?
Що ти знаєш про цю частину України?
3. Назви ім'я письменника, який у дитинстві любив манд-
рувати. В якому творі він описав свою мандрівку?
4. З якого вірша рядки «Зеленійся, рідне поле, українська
ниво»? Хто є автором цього вірша?
5. Пригадай, хто з українських письменників любив писати
байки.
6. Син якого письменника в дитинстві мріяв вирости лю-
диною? Які ще твори цього автора ти знаєш?
7. Назви твори Ліни Костенко, з якими ти ознайомився/
ознайомилася. Виділи рядки з віршів, які тобі особливо
сподобалися.
8. Чи писав вірші для дітей Михайло Слабошпицький? Які
твори цього письменника ти читав/читала?
9. Твори яких письменників ти знаєш напам'ять?

Я — ТВОЯ КРОВИНКА, УКРАЇНО

Калини цвіт, спів солов'я у гаю,
Родинне дерево в саду моєї долі,
А ще — високе синє небо волі:
Його я завжди в серденьку тримаю!

❁ ❁ ❁ **З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ** ❁ ❁ ❁

Ми всі говоримо про любов до України. Але чи можна любити те, чого не знаєш?

А що ми знаємо про Україну?

Ми знаємо, що так називається земля, на якій ми живемо, і наша держава. Знаємо, що люди, які живуть в Україні, — немов крапельки Божої роси: поєднані своєю історією, мовою, звичаями. Що на цій землі з правіку жили наші прадіди і прабабусі. Що вони співали тих же пісень, які співаємо ми з вами, так само святкували Різдво і Великдень.

А де починається Україна для кожного з нас?

Вона починається в серці кожного українця. Бо кожен із нас народжується з рідною мовою — і дихає нею, як

повітрям. Мова несе в собі проміння любові, що йде від нашого серденька. Рідне слово нас оберігає і зігріває теплом материнської ласки.

Українське прислів'я говорить: «Мова — душа народу». А що таке душа? Це наше невидиме «я»: ніхто її не бачить, але кожен відчуває і знає, що без душі тіло не житиме. Так і без рідної мови ми перестанемо бути дітьми своєї землі. Як не можна виміняти душу на іншу, чужу, так не можна й замінити рідну мову.

Ти прочитав/прочитала багато творів українських та зарубіжних письменників. Що нового дізнався/дізналася про рідний край, про мову, про героїв нашої землі?

Спробуй пригадати і назвати твори, які тобі найбільше сподобалися.

Знайди в читанці крилаті вислови і прислів'я про рідний край. Які з них ти пам'ятаєш?

ДОРОГА ІСТОРІЇ

Оповідання

Свою історію має кожна людина, її рід, село, місто. Кожен топче свою стежку, а всі стежки, разом з'єднані, — це і є історичний шлях. Кожен народ прокладає собі таку дорогу, вони перехрещуються, зливаються, розбігаються, зустрічаються з дорогами інших народів.

Не всі вони дотяглися до сьогоднішнього дня, бо не всі народи знайшли в собі силу прийти у день сьогоднішній — гинули й пропадали, і на це були найрізноманітніші причини. Їх **вбивали до ноги**, як це сталося з літописними **обрами**, вони не встигали за часом і розчинялись у народі сильнішому; вони переставали прирощуватися і поступово розтавали, як дим у небі.

Наш народ, юний читачу, народ український, належить до тих, котрий свою дорогу не згубив, котрий пройшов через величезні випробування, котрий тяжко жив і змагався,

але зберіг своє «я», увійшовши у сучасність в числі інших як один із найчисленніших народів Європи.

Наш народ нізвідки на свої зéмлі не приходив, він був тут завжди; праслов'яни, як гадають, заселили перш за все територію, на якій тепер живемо ми. Історія твого народу велика, героїчна, хоч не завжди його дорога була широка — часом звужувалася, а часом просторіла. Він падав і знову підіймався, він боровся, оборонявся, будував фортеці й міста, орав свої ниви, не скидаючи з пліч **сагайдака**, а пізніше — рушниці; він створив дивовижний світ своїх пісень, казок, оповідань, легенд. Він тисячі років уже пише свої книжки, складає вірші, розказує собі й сусідам про своє минуле.

Не раз пророкували йому загибель, не раз з нього глумилися, упосліджували і принижували, але він жив, будував, творив, мислив, він зробив усе, щоб був ти і твої батько-мати, щоб ти мав свою землю, місто, село, дім і щоб міг, закинувши голову, радісно вразитися яскравому сонцю в тебе над головою.

Люби ж його, читачу, бо він народив тебе, батьків твоїх, дідів та й бабів, прадідів та прабаб... увесь твій рід, який є гілкою на великому дереві його. Шануй його мову, історію та культуру, бо вони твої.

Чужого научайсь, але й свого не забувай, як учив усіх нас Тарас Шевченко. Не лякайся таємниць, що чекають на тебе, коли рушатимеш по загадковій дорозі його історії, не жахайся крові, яка на ній лилася, стогонів, які на ній лунали, проклять, які на неї сипалися, — мужній будь!

Бо вона тече й тече в глибину — загадкова дорога історії.

Валерій Шевчук

Обри — в літописі є лише згадка про цей народ: залишилось в нашій мові прислів'я «Пропав, як обри».

Що нового ти дізнався/дізналася про історію українського народу? Які історичні оповідання тобі доводилося читати? Пригадай, про яких героїв української землі ти читав/читала у цій книзі. Хто з них сподобався тобі найбільше?

РІДНИЙ КРАЙ

У всіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай, —
Рідніша їм своя пустиня,
Аніж земний в чужині рай.
Їм красить все їх рідний край.
Нема без кореня рослини,
А нас, людей, без Батьківщини.

Микола Чернявський

НАШ ПРАПОР

Небеса блакитні
сяють з глибини,
а пшеничні й житні
мерехтять лани.
Образ цей не зблідне,
хоч минуть жнива.
Це знамено рідне —
злото й синява.

Прапор наш, як літо,
в сонці майорить.
По долині — жито,
по горі — блакить.
Прапор наш — не битва,
не рушничний дріб:
по горі — молитва,
по долині — хліб.

Дмитро Павличко

Вивчи вірш Дмитра Павличка напам'ять.

КАЗКА ПРО РІДНИЙ КРАЙ

Калмицька народна казка

Дуже давно, коли калмики жили ще в Китаї, привезли китайському імператорові в подарунок незвичайну пташку. Вона так співала, що сонце у небі сповільнювало свій хід, дослуховуючись до її співу.

Наказав імператор зробити для пташки золоту клітку, постелити їй пух молодого лебедя, годувати її з імпера-

торської кухні. Першого свого міністра імператор призначив головним доглядачем за нею.

— Хай пташка тут почувается так добре, як ніде і ніколи не почувалася. І хай вона тішить нас своїм співом.

Щоранку імператор вслухався, чи не почує голос пташки, але вона мовчала. «Мабуть, їй задушливо в палаці», — подумав імператор і звелів винести клітку в сад. Сад імператора був єдиним у світі за красою. Але ніщо не зворушувало пташину: вона сумно мовчала.

Імператор запросив усіх мудреців, щоб почути їхні поради. Та що б не радили мудреці, куди б не вивозили клітку, — лише сумна сльоза котилася з очей пташини...

Три роки імператор зі своїми слугами возили клітку з мовчазною пташкою по всій країні, і ось одного дня вони зупинились на березі гнилого болота, над яким літала комашня. За болотом простяглися жовті піски пустелі.

Клітку повісили на суху гілку, поставили біля неї вартового і вклялися спати. Коли зажеврила на небі ясна вранішня зоря, пташка раптом стрепенулася, розпрямила крила, квапливо стала чистити дзьобом пір'я. А коли зійшло сонце, пташина стрімко злетіла, ударилася об золоті лозини клітки і впала. Сумно озирнулася навколо і тихо заспівала...

Сто пісень печалі проспівала вона, а коли почала пісню радості — тисячі таких же птахів, як вона, злетілися з усіх боків і підхопили її пісню. Здалося людям, що це не птахи співають під променями сонця, а співають їхні душі.

— Ось звідки наша пташка, це її рідний край, — задумливо промовив імператор і пригадав свою батьківщину, де він не був три роки.

— Відчиніть дверцята клітки і випустіть пташку, — звелів він.

І тоді всі птахи заспівали тисячу пісень хвали рідному краю, тисячу і одну пісню хвали свободі.

Ось що означає рідна земля і свобода: співати можна лише там, де ти прийшов у це життя.

Чому пташина не співала в неволі? Що зрозумів імператор завдяки маленькій пташці?

Як ти розумієш вислів «любити Батьківщину»? Чим для тебе є рідна земля?

ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Створи усну розповідь про Україну.
2. Напиши маленький твір-роздум, чим для тебе є рідна земля.
3. Напиши короткий твір про любов до рідної землі «Для чого людині уроки пташині».

Прислів'я

- ◆ Людина без Батьківщини — як соловей без пісні.
- ◆ Рідна земля і в жмені мила.

УСЕ МОЄ, ВСЕ ЗВЕТЬСЯ УКРАЇНА

Буває, часом сліпну від краси.

Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, —

оці степи, це небо, ці ліси,

усе так гарно, чисто, незрадливо,

усе як є — дорога, явори,

усе моє, все зветься — Україна.

Така краса, висока і **нетлінна**,

що хоч спинись і з Богом говори.

Ліна Костенко

Які почуття викликає цей вірш?

СЛОВА ВЕЛИКИХ УКРАЇНЦІВ ПРО РІДНУ ЗЕМЛЮ

Свою Україну любіть!

Любіть її. Во **врем'я** люте,

в остатню тяжкую минуту

за неї Господа моліть!

Тарас Шевченко

Дзвін шабель, пісні, походи, воля соколина,
тихі зорі, ясні води — моя Україна.

Володимир Сосюра

Я єсть народ, якого Правди сила
ніким звойована ще не була.

Павло Тичина

Можна все на світі вибирати, сину,
вибрати не можна тільки Батьківщину.

Василь Симоненко

МОЛИТВА ЗА УКРАЇНУ

Боже великий, єдиний,
нам Україну храни,
волі і світу промінням
Ти її осіни.

Світлом науки і знання
нас, дітей, просвіти,
в чистій любові до краю
Ти нас, Боже, зрости.

Молимося, Боже єдиний,
нам Україну храни,
всі свої ласки й щедроти
Ти на люд наш зверни!

Дай йому волю, дай йому долю,
дай доброго світа,
щастя дай, Боже, народу
і многая, многая літа!

Олександр Кониський

Прослухай пісню, що стала для українців духовним гімном. Хай її урочистий настрій, високі почуття любові, які винесло твоє серденько з прочитаних рядків, із цієї молитви за нашу з тобою спільну Долю, допоможуть нам стати сильними, мудрими та щасливими на своїй землі.

Читаночка прощається з тобою і залишається твоїм другом та порадником назавжди!

ЧОГО МЕНЕ НАВЧИЛА ЧИТАНКА

Я дізнався/дізналася

Як називаються найдавніші усні народні оповіді про походження життя на Землі.

Як називалися герої давньоукраїнського міфу, які дали можливість людям обирати дорогу правди чи кривди в цьому світі.

Чим відрізняється міф від легенди. Що таке байка, імена відомих байкарів. Що таке притча. Що таке фантастика. Чим фантастичні твори відрізняються від пригодницьких.

На якій планеті жив Маленький принц.

Як називається твір, в якому розповідається про пригоди Олесика та Олі.

Чий брат був знаменитим воротарем. Хто написав про нього оповідання.

Чому пташина не може жити без рідної землі.

Що зображено на нашому державному прапорі та хто написав про нього вірш.

Я навчився/навчилася

Визначати головну думку твору, писати власні твори різного жанру — вірші, оповідання, байки та п'єси.

Виділяти для себе персонажів твору, чиї вчинки мені подобаються чи не подобаються.

Будувати розповідь за планом.

Розрізняти особливості поетичного та прозового твору.

Розуміти, чому для кожної людини такі важливі рідна мова і рідна земля.

ВІДГАДКИ ДО ЗАГАДОК

- с. 6. Небо і зірки.
- с. 14. Земля.
- с. 58. Лебідь. Ластівка.
- с. 141. Мова.

ЗМІСТ

До мого читача/моєї читачки	3
Рідна мова. <i>Дмитро Павличко</i>	4

СВІТ НАРОДИВСЯ ДЛЯ МЕНЕ

Осіньне листя облітає. <i>Марія Чумарна</i>	5
Казки, міфи і легенди про творення світу	7
Коли не було з нащада світу. <i>Українська стародавня колядка</i>	8
Род-Вседержитель, Білобог і Чорнобог. <i>Давньоукраїнський міф</i>	9
Як виникло життя на Землі	10
Сотворення світу. З «Книги Буття» Старого Завіту	10
Думає сонце житом-пшеницею. <i>Микола Руденко</i>	15
Перекази та легенди рідного краю	15
Про велетів і майбутніх людей. <i>Переказ</i>	16
Лелеки. <i>Легенда</i>	16
Соловейко. <i>Легенда</i>	16
Звернення. <i>Дмитро Павличко</i>	17
Ну й гарно все придумав Бог! <i>Галина Кирпа</i>	18

Я НАРОДИВСЯ ДЛЯ СВІТУ

Перші люди на Землі	19
Про перших людей. <i>Із книги індіанців кіче «Пополь-Вух»</i>	20
Яйце-райце. <i>Українська народна казка</i>	23
Вислови про мову	29
Сила слова. <i>Народна притча</i>	30

Я СВІТУ У ПРИГОДІ СТАНУ

В казковім світі. <i>Марія Чумарна</i>	31
Які бувають казки	33
Ілля Муромець. <i>Українська народна казка</i>	34
Золота пшениця. <i>Українська народна казка</i>	38
Про самарянина. <i>Євангельська притча</i>	40
Годинникові колеса. <i>Літературна притча. Григорій Сковорода</i>	41
Корінь і стебло. <i>Народна притча</i>	41

РОЗКАЖУ ВАМ БАЙКУ

Байка про байку. <i>Іван Франко</i>	43
Лисиця і ворона. <i>Байка. Езоп</i>	48
Муха і Бджола. <i>Байка. Леонід Глібов</i>	50

МИ — ОДНІЄЇ КРОВІ

Пахне ліс осінній. <i>Мирослава Кулик</i>	51
Гусенятко. <i>Оповідання. Микола Вінграновський</i>	52
Гавеня і Соловей. <i>Василь Сухомлинський</i>	57

КОЛИ ЩЕ НЕ БУЛО ПИСЬМА

Перші писемні знаки	59
Як написали найпершого листа. <i>Уривок з оповідання. Редьярд Кіплінг</i>	60
Предметні листи	66
Знамениті дари. <i>За Геродотом</i>	67

Найдавніші українські книги	68
Повчання дітям. <i>Князь Володимир Мономах</i>	68
Ярослав Мудрий. <i>Віктор Близнець</i>	70
Наша столиця — Київ. <i>Анатолій Григоруk</i>	71

ГЕРОЙСЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ

Герої не вмирають.....	73
Воевода Дмитро. <i>Уривок з поеми. Володимир Малик</i>	74
Король Данило. <i>За Антоном Лотоцьким</i>	75
Гей, там на горі Січ іде. <i>Українська народна пісня</i>	76
Запорозька Січ. <i>Марія Хоросницька</i>	77

З НОВИМ РОКОМ, З КОЛЯДОЮ!

Зимові свята	79
Як дзвенять сніжинки. <i>Оповідання. Василь Сухомлинський</i>	80
Колядуємо та віншуємо.....	81
Колядка.....	81
Посівання.....	81
Віншування.....	82

ФАНТАСТИЧНІ МАНДРІВКИ У СВІТІ ЧУДЕС ТА КОСМОСІ

Новорічні дива	83
Діамант феї Дарини. <i>Уривок з повісті. Марія Чумарна</i>	84
Подорожі та мандрівки.....	94
Як Іван до Сонця ходив. <i>Українська народна казка</i>	94
Зірка на ім'я Сонце. <i>З книги «Планета Земля»</i>	98
Український робінзон.....	99
Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові. <i>Уривок із повісті. Ігор Федів та Вал. Злотополець</i>	100
Пригоди Аліси в Дивокраї. <i>Уривки з повісті. Льюїс Керрол</i>	105
Маленький принц. <i>Уривки з повісті. Антуан де Сент-Екзюпері</i>	110
Про астероїди. <i>З «Енциклопедії»</i>	117
Стародавня астрономія. <i>Із книги «Найцікавіше про космос»</i>	117
Планета рожевого світанку. <i>Казка. Марія Чумарна</i>	118

ЛІТЕРАТУРНЕ КОЛО

Улюблені письменники.....	125
Колись весною на Волині. <i>Леся Храплива</i>	126
Конвалія. <i>Уривок. Леся Українка</i>	129
Хотіла б я піснею стати... <i>Леся Українка</i>	130
Що воно там, за горою? <i>Уривок з повісті. Тарас Шевченко</i>	131
І досі сниться... <i>Тарас Шевченко</i>	134
Ой діброво, темний гаю! <i>Тарас Шевченко</i>	135
Лисичка і Рак. <i>Казка. Іван Франко</i>	136
Розвивайся, лозо, борзо. <i>Іван Франко</i>	137
Синові. <i>Максим Рильський</i>	137
Як Дуб із Вітровієм бився. <i>Уривок. Павло Тичина</i>	139
Веселий дощ. <i>Ліна Костенко</i>	140
Про мову. <i>Анатолій Камінчук</i>	141
Брат знаменитого воротаря. <i>Михайло Слабошпицький</i>	142

Я — ТВОЯ КРОВИНКА, УКРАЇНО

З Україною в серці.....	149
Дорога історії. Валерій Шевчук.....	150
Рідний край. Микола Чернявський.....	152
Наш прапор. Дмитро Павличко.....	152
Казка про рідний край. Калмицька народна казка.....	152
Усе моє, все зветься Україна. Ліна Костенко.....	154
Слова великих українців про рідну землю.....	154
Молитва за Україну. Олександр Кониський.....	155
Чого мене навчила читанка.....	156
Відгадки до загадок.....	156

У підручнику використані такі джерела:

- С. 4, 17, 152. Павличко Д. Твори для дітей. — Мультимедійне видавництво Стрельбицького, 2018. — 152 с.
- С. 8. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. — Вінніпег; Торонто, 1964. — Т.1 — С.69-70.
- С. 10. Екер Яків. Біблія для дітей. Вибір біблійних оповідань. — К.: Центр навчальної літератури, 2020. — 58 с.
- С. 14. <https://web.archive.org/web/20210222155656/https://vseua.info/kartina-hata-v-bogdanivtsi/>
- С. 18. Кирпа Г. Ну й гарно все придумав Бог. — К.: Веселка, 2015. — 56 с.
- С. 22. <https://web.archive.org/web/20201025023253/http://museum.net.ua/kartina/utro-na-donce-1900-e/>
- С. 40, 41. <https://web.archive.org/web/20210223080627/https://bible-lessons.in.ua/prutchi.html>
- С. 43, 136, 137. Франко І. Коли ще звірі говорили. — Навчальна книга – Богдан : Тернопіль, 2014. — 180 с.
- С. 48. Езоп. Байки Езопа в переказі О. Виженка. — Час Майстрів : Харків, 2020. — 88 с.
- С. 50. Глібов Л. Байки. — К.: Центр навчальної літератури, 2020. — 160 с.
- С. 52. Вінграновський М. Гусенятко. — К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2011. — 36 с.
- С. 57, 80. Сухомлинський В. Я розповім вам казку... Філософія для дітей. — Школа : Харків, 2016. — 576 с.
- С. 68. Володимир Мономах. Повчання. Статут Володимира Всеволодовича. — К.: МАУП, 2006. — 312 с.
- С. 70. Близнець В. Вибрані твори: В 2 т. — К.: Веселка, 1983
- С. 71. https://web.archive.org/web/20210326153540/https://www.pslava.info/Kyiv_019,150627.html
- С. 74. <https://web.archive.org/web/20200925005654/https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5896>
- С. 78. Хоросницька М. Матусина радість. Вірші для дітей. — Львів : Каменяр, 1991. — 49 с.
- С. 100. Федів І., Злотополец Вал. Син України. — Львів: Просвіта, 1992. — 184 с.
- С. 126. Храплива Л. Вітер з України : Казки й оповідання. — Мюнхен, 1959.
- С. 131. Українка Л. Вибрані твори: у 3 т. Т. 3 : Переклади. Проза / Леся Українка. — Київ: Держ. літ. вид-во, 1936. — 423 с.
- С. 137, 139, 155. Тичина П., Рильський М. Вибране. — К.: Фоліо, 2011. — 538 с.
- С. 140, 154. Костенко Л. Триста поезій. — К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2019. — 416 с.
- С. 142. Слабошпицький М. Брат знаменитого воротаря. — К.: Ярославів вал, 2014. — 40 с.
- С. 152. Чернявський М. Ф. Твори. Т. 9 : У Зеніті (1897-1914) : поезії. — Харків : Рух, 1930. — 269 с.
- С. 154. Сосюра В. Любіть Україну! — К.: Знання, 2019. — 223 с.

Фото:

- Freepik: С. 6. Realistic-galaxy-background © pikisuperstar; С. 8. Night-black-sky-with-moon-stars © starlane;
- С. 44. Red-fox-cub-looking-camera-sunny-meadow-summer © Wildmedia; С. 46. African-lion-national-park-south-africa © byrdyak.
- Wikipedia: С. 12. «Бог створює Сонце, Місяць і зірки» Ян Брейгель-молодший; С. 17. Соловей стародавнього Углича © cheloVechek/talk, ліцензія CC BY-SA 4.0; С. 35. Монумент Іллі Муромцю розташований у Києві в парку «Муромець» © VolodymyrZhuravel, ліцензія CC BY-SA 4.0; С. 39. Пшениця тверда © MarkusHagenlocher, ліцензія CC BY-SA 3.0; С. 46. Молодий європейський їжачок © Michael Gäbler, ліцензія CC BY-SA 3.0; С. 58. Trush nightingale © Vogelartinfo, ліцензія GFDL 1.2; С. 117. Приблизні розміри планет Сонячної системи одна відносно одної та Сонця. © WP - Planets2008.jpg, ліцензія CC BY-SA 3.0 С. 129. Convallaria majalis © Aha, ліцензія CC BY-SA 3.0. С. 145. Goal keeper in action. (Youth game in Germany) © Torsten Boften, AFpix.de, ліцензія CC BY-SA 3.0

Відомості про стан підручника

№	Прізвище та ім'я учня/учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	в кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

ЧУМАРНА Марія Іванівна

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

**Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти**

(у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів.

Продаж заборонено.

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Головний редактор *Богдан Будний*
Редакторки *Донара Пендзей, Ірина Чорненко*
Художниці *Марія Михалюк, Ольга Золотник*
Обкладинка *Ростислава Крамара*
Художній редактор *Ростислав Крамар*
Технічна редакторка *Неля Домарецька*
Комп'ютерна верстка *Ірини Демків*

Підписано до друку 30.03.2021. Формат 70×100/16. Папір офсетний.
Гарнітура *Pragmatica*. Друк офсетний. Умовн. друк арк. 13,00.
Умовн. фарбо-відб. 52,00. Обл.-вид. арк. 9,76. Тираж 19 944 пр. Зам. 030/04.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
вигівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4221 від 07.12.2011 р.
Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002

Надруковано на ПП «Юнісофт», вул. Морозова, 136, м. Харків, 61036
Свідоцтво серія ДК №3461 від 14.04.2009 р.